

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «УКООПСЛКИ»
ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ**

Кафедра правознавства

«ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА»

**Навчально-методичний посібник
для самостійного вивчення дисципліни
студентами спеціальності**

081 «Право»

Полтава – 2016

Укладач: к. ю. н., доцент кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі Яковенко М. О.

Рецензенти:

Городецька І.А. – к. ю. н., доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Осташова В. О. – к. ю. н., доцент кафедри бізнес-адміністрування та права Полтавської державної аграрної академії

Обговорено та схвалено на засіданні
кафедри правознавства, протокол № 4
від 24 березня. 2016 р., прот. № 8
Зав. кафедри _____ проф. Лаврик Г. В.

УЗГОДЖЕНО

Начальник НМЦ управління якістю діяльності
_____ 2016 р.
_____ доц. Огуй Н. І.

УЗГОДЖЕНО

Директор науково-навчального центру
_____ 2016 р.
_____ доц. Герман Н. В.

© ВНЗ Укоопспілки «ПУЕТ», 2016 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Програма навчальної дисципліни.....	7
Тематичний план навчальної дисципліни.....	13
Методичні рекомендації щодо самостійного вивчення дисципліни.....	15
Модуль 1. Юридична техніка як галузь наукових знань.	
Техніка правотворчості	15
Тема 1. Юридична техніка як галузь наукових знань і навчальна дисципліна.....	20
Тема 2. Поняття і сутність правотворчості.....	26
Тема 3. Законодавча техніка.....	32
Тема 5. Правила формування змісту нормативно-правового акта.....	40
Тема 6. Структурні та формальні (реквізитні) правила.....	40
Тема 6. Мова нормативно-правового акта.	
Тема 7. Юридична термінологія.....	47
Тема 8. Юридичні конструкції.....	50
Тема 9. Юридичні презумпції.....	54
Тема 10. Юридичні фікції, аксіоми та преюдиції.....	57
Тема 11. Юридичні символи та застереження	62
Модуль 2. Техніка опублікування та систематизації.....	66
нормативно-правових актів. Правореалізаційна, правозастосовна техніка і техніка тлумачення норм права.....	66
Тема 12. Техніка опублікування юридичних нормативно-правових актів.....	66
Тема 13. Техніка систематизації нормативно-правових актів.....	70
Тема 14. Правореалізаційна і правозастосовна техніка.....	75
Тема 15. Техніка тлумачення норм права.....	81
Тема 16. Правотворчі та правозастосовні помилки.....	86
Індивідуальні навчально-дослідні завдання	92
Порядок і критерії оцінювання знань студентів.....	100

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Юридична техніка» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки «магістра» спеціальності 081 «Право».

Навчальна дисципліна «Юридична техніка» покликана не тільки вдосконалити та поглибити знання студентів про поняття, особливості, види юридичних документів, правила та засоби юридичної техніки, а й сформуванню вміння і навички щодо роботи з юридичними документами, укладання та редагування управлінських, кадрових, процесуальних документів. Знання та правильне застосування засобів, правил і прийомів юридичної техніки дозволяє створювати грамотні, якісно оформлені нормативно-правові та індивідуальні акти, що є незамінним атрибутом сучасної професійної діяльності юриста.

Предметом навчальної дисципліни є система правових норм, закладених у нормативно-правових актах щодо правової регламентації роботи з юридичними документами, а також вироблені юридичною технікою як галуззю юридичної науки техніко-юридичні прийоми і засоби та особливості їх застосування у правотворчій, правозастосовній та інтерпретаційній діяльності.

Міждисциплінарні зв'язки визначаються інтегральним характером навчальної дисципліни, міждисциплінарним дискурсом; тісним зв'язком з комплексом базових та гуманітарних, а також юридичних дисциплін. Програма враховує набуті студентами знання під час вивчення курсів «Теорія держави та права», «Адміністративний процес», «Господарський процес», «Кримінальний процес», «Цивільний процес», готує їх до вивчення у майбутньому інших навчальних дисциплін.

Пропонована програма навчальної дисципліни «Юридична техніка» структурована згідно з особливостями організації навчального процесу і складається з двох логічно взаємопов'язаних

модулів. Важливу роль програма відводить питанням, які присвячені з'ясуванню місця юридичної техніки в структурі теорії права, вивченню правил, засобів та прийомів юридичної техніки. Значний практичний інтерес становлять особливості юридичної техніки складання правореалізаційних, правозастосовних та інтерпретаційних актів.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

Модуль 1. Юридична техніка як галузь наукових знань. Техніка правотворчості

Модуль 2. Техніка опублікування та систематизації нормативно-правових актів. Правореалізаційна, правозастосовна техніка і техніка тлумачення норм права

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Юридична техніка» є вдосконалення та поглиблення знань про поняття, особливості, види юридичних документів; формування у студентів уявлення про місце юридичної техніки у правотворчій, правозастосовній та інтерпретаційній діяльності; отримання знань стосовно техніко-юридичних прийомів і засобів та навичок їх використання при роботі з юридичними документами.

1.2. **Основними завданнями** вивчення навчальної дисципліни «Юридична техніка та складання процесуальних документів» є опанування найважливіших категорій та положень юридичної техніки, особливостей укладання юридичних документів з огляду на їх призначення та види; ознайомлення з системою ведення юридичних документів та з їх класифікаційними характеристиками; вироблення навичок складання юридичних документів.

1.3. **Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:**

знати:

- поняття та види юридичних документів;
- зміст правових норм, що регулюють діяльність у сфері юридичного документообігу;
- місце юридичної техніки в структурі теорії права;
- техніко-юридичні засоби: юридичну мову, юридичне письмо, юридичні конструкції, правові аксіоми, презумпції, фікції, символи, преюдиції, застереження;

– загальні вимоги до складання процесуальних документів у адміністративному, господарському, кримінальному та цивільному процесах;

вміти:

– обирати необхідну лексичну, граматичну форму при написанні документів;

– правильно розташувати реквізити документів, дотримуючись вимог державних стандартів та нормативно-правових актів;

– послідовно й логічно викладати необхідну інформацію;

– вільно застосовувати на практиці навички складання процесуальних документів адміністративного, господарського, кримінального, цивільного судочинства із дотриманням вимог юридичної техніки;

– систематизувати й зберігати документи.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин, 3 кредити ЄКТС.

Робоча навчальна програма складена відповідно до програми навчальної дисципліни «Юридична техніка», затвердженої Вченою радою ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
2016 року (протокол № ...).

Пропонований навчально-методичний посібник розроблений для полегшення роботи з навчальним матеріалом і найбільш раціональної організації самостійної роботи. Він містить програму і тематичний план курсу, методичні рекомендації до кожної теми (вказівки, поради, логічні схеми розгляду питань; навчально-пізнавальні завдання для самопідготовки до семінарських та індивідуальних занять студента під керівництвом викладача із зазначенням проблемних питань курсу, питань для самостійного опрацювання, ситуаційних задач, тем рефератів; завдання для самоконтролю знань; список рекомендованих інформаційних джерел та літератури), індивідуальні завдання для самостійної роботи та методичні рекомендації до їх виконання, порядок і критерії оцінювання знань, перелік питань до поточного та підсумкового контролю.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

*Навчальна програма навчальної дисципліни
«Юридична техніка» схвалена
Вченою радою ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
16.04.2016 р., протокол №*

Модуль 1. Юридична техніка як галузь наукових знань. Техніка правотворчості

Тема 1. Юридична техніка як галузь наукових знань і навчальна дисципліна

Предмет і зміст науки про юридичну техніку. Система методів науки про юридичну техніку. Джерела науки про юридичну техніку. Функції і значення юридичної техніки як галузі наукових знань.

Місце теорії юридичної техніки в загальній теорії права. Співвідношення юридичної техніки як галузі наукових знань з іншими правовими та неправовими науками.

Історія розвитку юридичної техніки: зарубіжний історико-правовий досвід становлення юридичної техніки та історико-правовий аналіз зародження і розвитку юридичної техніки в Україні. Особливості юридичної техніки в різних правових системах сучасності.

Поняття та ознаки юридичної техніки. Структура юридичної техніки. Співвідношення понять «юридична техніка», «юридична тактика» і «юридична технологія». Види юридичної техніки. Загальна характеристика правотворчої, правореалізаційної та інтерпретаційної техніки. Загальна та галузева юридична техніка. Значення юридичної техніки для формування правової держави, зміцнення законності і правопорядку, підвищення рівня професійної культури юриста.

Стан юридичної техніки в Україні та перспективи її вдосконалення.

Поняття, предмет, мета та завдання навчального курсу «Юридична техніка».

Тема 2. Поняття і сутність правотворчості

Поняття та види правотворчості. Принципи правотворчості. Загальна характеристика правотворчого процесу.

Поняття та ознаки концепції нормативно-правового акта. Значення концепції нормативно-правового акта. Зміст та структура концепції нормативно-правового акта. Правила підготовки концепції нормативно-правового акта.

Поняття, зміст та необхідність правової експертизи проектів нормативно-правових актів. Види експертизи проектів нормативно-правових актів. Техніко-юридичні засоби, які використовуються в експертній діяльності.

Основні правила підготовки нормативно-правового акта. Загальні вимоги до логіки, мови, стилю, форми та структури нормативно-правового акта.

Способи і прийоми викладу приписів норм права у статтях нормативно-правового акта. Правила оформлення посилань у нормативно-правових актах. Правила внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів.

Тема 3. Законодавча техніка

Поняття та значення законодавчої техніки. Принципи законодавчої діяльності. Структура законодавчої техніки. Співвідношення законодавчої техніки і законодавчої технології.

Поняття законодавчого процесу та його стадії. Поняття та суб'єкти законодавчої ініціативи. Підготовка законопроекту (законодавчої пропозиції) та внесення його до Верховної Ради України. Способи розробки законопроектів. Супровідні документи до законопроекту. Справа законопроекту. Попередній розгляд законопроектів у комітетах Верховної Ради України. Обговорення законопроекту на пленарних засіданнях Верховної Ради України з його наступним прийняттям або відхиленням (повністю чи частково). Санкціонування, промульгація й опублікування закону.

Підзаконна правотворчість. Пряма правотворчість. Локальна нормотворчість. Діяльність державних органів з прийняття нормативних договорів. Вимоги до законодавства.

Тема 4. Правила формування змісту нормативно-правового акта

Вимоги до змісту нормативно-правових актів. Основні способи і прийоми формування змісту нормативно-правових актів.

Застосування правил логіки при створенні нормативно-правових актів. Фактори, що впливають на правотворчу логіку. Загальні і специфічні логічні правила. Правило мотивації прийняття

нормативного акта. Відповідність нормативного акта загальним принципам системи законодавства.

Порядок викладення матеріалу в нормативно-правових актах. Єдність юридичної термінології та її значення. Узгодженість різних частин правового документа. Узгодженість різних правових документів. Відповідність нормативно-правового акта загальним принципам системи законодавства.

Тема 5. Структурні та формальні (реквізитні) правила

Зовнішня та внутрішня форма нормативно-правового акта.

Правила побудови структури нормативно-правового акта. Система структурних одиниць нормативно-правових актів: заголовок, зміст, преамбула, структурні одиниці тексту, примітки, прикінцеві положення, додатки. Структурні одиниці тексту нормативно-правових актів: частина, розділ, глава, стаття, параграф, пункт, підпункт, абзац.

Вибір зовнішньої форми нормативно-правового акта.

Реквізитні вимоги стосовно форми нормативно-правових актів: вид нормативно-правового акта, найменування нормативно-правового акта, дата прийняття нормативно-правового акта, реєстраційний номер, дата підписання.

Тема 6. Мова нормативно-правового акта

Поняття юридичної мови. Формалізація та уніфікація засобів вираження при створенні нормативно-правових актів. Використання багатозначних слів та іноземної юридичної термінології. Застарілі слова (архаїзми) в юридичних текстах і мові. Професіоналізми у праві.

Принципи словесної організації нормативних висловлювань. Дотримання правил лексики, граматики й синтаксису української мови. Система лінгвістичних засобів. Вимоги до стилю нормативно-правових актів.

Тема 7. Юридична термінологія

Поняття юридичного терміна та термінології. Основні вимоги до використання юридичних термінів. Правила використання та формулювання юридичних термінів. Види юридичних термінів. Поняття як категорія юридичної техніки. Ознаки та сутність правового поняття. Класифікація понять. Дефініції в праві. Ознаки та сутність юридичних дефініцій. Значення дефініювання понять.

Тема 8. Юридичні конструкції

Поняття та загальна характеристика засобів та способів юридичної техніки. Поняття та значення юридичної конструкції. Види юридичних конструкцій. Функції юридичних конструкцій. Значення юридичних конструкцій у праві. Використання юридичних конструкцій при підготовці текстів юридичних документів.

Тема 9. Юридичні презумпції

Основні підходи до поняття юридичної презумпції. Поняття та ознаки юридичної презумпції. Співвідношення юридичних презумпцій з іншими правовими припущеннями. Класифікація юридичних презумпцій. Загальноправові, міжгалузеві та галузеві презумпції. Фактичні та законодавчо закріплені презумпції. Оспорювані та незаперечні презумпції. Матеріально-правові та процесуальні презумпції. Значення юридичних презумпцій.

Тема 10. Юридичні фікції, аксіоми та преюдиції

Поняття та ознаки юридичної фікції. Значення юридичних фікцій як специфічних засобів юридичної техніки. Класифікація юридичних фікцій. Використання юридичних фікцій для усунення юридичного конфлікту.

Поняття та ознаки юридичної аксіоми. Класифікація юридичних аксіом. Значення юридичних аксіом у законодавчій, правозастосовній та інтерпретаційній діяльності.

Поняття та ознаки юридичної преюдиції. Преюдиція як засіб спрощення провадження в юридичній справі. Види юридичних преюдицій. Значення юридичних преюдицій. Вимоги до використання преюдицій в юридичному процесі.

Тема 11. Юридичні символи та застереження

Поняття та ознаки юридичного символу. Зміст і форма юридичних символів. Вимоги до юридичних символів. Функції юридичних символів.

Поняття юридичного застереження. Види юридичних застережень. Вплив юридичних застережень на ефективність правового регулювання.

Модуль 2. Техніка опублікування та систематизації нормативно-правових актів. Правореалізаційна, правозастосовна техніка і техніка тлумачення норм права

Тема 12. Техніка опублікування нормативно-правових актів

Опублікування нормативних актів: строки, офіційні і неофіційні джерела, мова, обмежувальні грифи. Значення опублікування нормативно-правових актів. Порядок набрання чинності нормативно-правовими актами.

Порядок набрання чинності іншими юридичними документами: міжнародними договорами України; рішеннями і висновками Конституційного Суду України; постановами Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів; розпорядчими та іншими документами органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій.

Тема 13. Техніка систематизації нормативно-правових актів

Систематизація законодавства як різновид юридичної діяльності. Принципи систематизації. Об'єкти, предмети та суб'єкти систематизації. Загальні етапи проведення систематизації.

Види систематизації. Поняття, ознаки та особливості кодифікації. Техніко-юридичні правила кодифікації. Поняття, ознаки та особливості консолідації. Техніко-юридичні правила консолідації. Поняття, ознаки та особливості інкорпорації. Техніко-юридичні правила інкорпорації.

Особливості систематизації рішень Конституційного Суду України.

Особливості систематизації міжнародних договорів.

Облік нормативно-правових актів.

Комп'ютеризація роботи з систематизації. Правові інформаційно-пошукові системи, системи інформаційно-правового забезпечення та їх значення.

Тема 14. Правореалізаційна і правозастосовна техніка

Правореалізаційна техніка і правозастосовна техніка: поняття, співвідношення, значення. Поняття реалізації норм права. Форми реалізації норм права. Характеристика правозастосовної діяльності. Основні техніко-юридичні вимоги до правозастосовної діяльності.

Види правореалізаційних актів. Техніка створення правореалізаційних актів. Використання техніко-юридичних засобів у процесі підготовки правореалізаційних актів. Техніка ведення договірної роботи. Договір як основний вид правореалізаційних документів. Техніко-юридичні особливості договорів. Типова структура договору.

Акт застосування норм права як різновид правореалізаційного акта. Зміст та структура актів правозастосування. Особливості юридико-технічної будови структури документа, мови актів правозастосування. Мова, стиль та термінологія актів правозастосування та вимоги юридико-технічного характеру.

Судова діяльність як різновид правозастосування. Види судових актів. Вимоги до змісту судових актів. Структура судових актів. Мовні правила створення судових актів.

Тема 15. Техніка тлумачення норм права

Поняття і необхідність тлумачення норм права. З'ясування змісту правових норм. Способи тлумачення норм права. Неофіційне тлумачення. Офіційне тлумачення та його види. Основні правила тлумачення норм права.

Поняття інтерпретаційного акта. Види інтерпретаційних актів. Значення інтерпретаційних актів в механізмі правового регулювання. Техніко-юридичні вимоги до структури та змісту актів тлумачення норм права. Прийоми і способи юридичної техніки при підготовці інтерпретаційних актів. Техніка опублікування актів тлумачення норм права.

Поняття інтерпретаційної помилки. Види інтерпретаційних помилок. Прогалини в тлумаченні норм права. Шляхи усунення та недопущення інтерпретаційних помилок.

Тема 16. Правотворчі та правозастосовні помилки

Поняття правотворчих помилок. Види правотворчих помилок. Техніко-юридичні дефекти нормативно-правових актів. Техніко-юридичні правила попередження і ліквідації колізій і прогалин в законодавстві.

Помилки правореалізаційної діяльності. Основні дефекти правореалізаційних актів.

Поняття правозастосовних помилок. Види правозастосовних помилок. Аналіз текстів документів в аспекті дотримання логічних, структурних, лінгвістичних вимог юридичної техніки. Лінгвістичний аналіз текстів юридичних документів. Редагування управлінських, адміністративно-правових, кримінально-процесуальних, цивільно-правових, цивільних процесуальних документів. Власне юридичні помилки та методи їх усунення. Логічні помилки та методи їх усунення. Лінгвістичні помилки та методи їх усунення. Логіко-лінгвістичні помилки та методи їх усунення. Структурні помилки та

методи їх усунення. Фактичні помилки та методи їх усунення.
Технічні помилки та методи їх усунення.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
для студентів денної форми навчання спеціальності 081 «Право»

№ п / п	Назва змістових модулів, тем дисципліни	Кількість годин за видами занять					
		разом	аудиторні заняття			позааудиторна робота	
			лекції	семінарські заняття	практичні заняття	самостійна робота	індивідуально - консультації
1	2		4	5	6	7	8
Модуль 1. Юридична техніка як галузь наукових знань. Техніка правотворчості							
1.	Юридична техніка як галузь наукових знань і навчальна дисципліна	6	2	2	–	2	
2.	Поняття і сутність правотворчості	6	2	2	–	2	
3.	Законодавча техніка	6	2	2	–	2	
4.	Правила формування змісту нормативно-правового акта	5	–	2	–	3	
5.	Структурні та формальні (реквізитні) правила	6	2	2	–	2	
6.	Мова нормативно-правового акта	5	–	2	–	3	
7.	Юридична термінологія	6	2	2	–	2	
8.	Юридичні конструкції	7	2	2	–	3	
9.	Юридичні презумпції	5	–	2	–	3	
10.	Юридичні фікції, аксіоми та преюдиції	5	–	2	–	3	

11.	Юридичні символи та застереження	3	–		–	3	
	Всього	60	12	20	–	28	
Модуль 2. Техніка опублікування та систематизації нормативно-правових актів. Правореалізаційна, правозастосовна техніка і техніка тлумачення норм права							
12.	Техніка опублікування нормативно-правових актів	5	–	2	–	3	
13.	Техніка систематизації нормативно-правових актів	6	2	2	–	2	
14.	Правореалізаційна і правозастосовна техніка	7	2	2	–	3	
15.	Техніка тлумачення норм права	7	2	2	–	3	
16.	Правотворчі та правозастосовні помилки	5	–	2	–	3	
	Всього	30	6	10	–	14	
	Разом:	90	18	30	–	42	

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль 1. Юридична техніка

* * *

Тема 1. Юридична техніка як галузь наукових знань і навчальна дисципліна

Основні терміни та поняття: юридична техніка, законодавча техніка, юридична технологія, законодавча технологія, засоби юридичної техніки, способи юридичної техніки, правила юридичної техніки, прийоми юридичної техніки, реквізити документа.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Починаючи вивчення теми, варто виходити з того, що при всій різноманітності поглядів на проблему типології юридичної техніки виділяють два основних підходи. Так званий «широкий» підхід базується на тому, що юридична техніка ототожнюється з правом у цілому або лежить в його основі, відображаючи більше аспектів правової діяльності. Такий підхід дозволяє стверджувати, що юридична техніка охоплює практично всі види правової діяльності та суттєво впливає на їх якість. «Вузкий» підхід до розуміння юридичної техніки обмежується її присутністю лише в одній сфері права – законодавчій. На підтвердження цього в наукових працях, присвячених юридичній техніці, автори найчастіше розглядають, по суті, тільки правила і прийоми техніки законодавчого процесу, тим самим ототожнюючи поняття «юридична техніка» і «законодавча техніка».

Тому для з'ясування правової природи юридичної техніки варто проаналізувати співвідношення юридичної техніки із законодавчою технікою. *Законодавча техніка* – це система засобів і способів створення законів. Подібне розуміння законодавчої техніки є відносно стійким протягом тривалого часу. Цього не можна сказати про поняття юридичної техніки, яке протягом усього ХХ століття постійно змінювалося. Якщо спочатку зміст юридичної техніки складали засоби і способи створення законів і підзаконних актів, то радянські та

сучасні вчені доповнили це поняття засобами і способами створення правозастосовних, інтерпретаційних і правореалізаційних актів. Розширювався також інструментарій юридичної техніки. Тому *юридичну техніку* можна визначити як систему науково обґрунтованих і практично сформованих засобів і способів, що використовуються при створенні, систематизації, застосуванні, реалізації та інтерпретації нормативно-правових актів. Юридичну техніку розуміють як ступінь досконалості форми, структури, мови права; прикладну діяльність юристів.

Слід звернути увагу, що на відміну від загальної теорії права, предмет якої формують фундаментальні закономірності (закономірності функціонування й розвитку права в цілому), *предмет юридичної техніки* переважно утворюють емпіричні закономірності. Вони характеризують процеси створення, інтерпретації, конкретизації, застосування та систематизації права і формуються двома способами: 1) у результаті узагальнення позитивного досвіду (правотворчого, інтерпретаційного, правореалізаційного); 2) у результаті конкретизації різних теоретичних положень стосовно специфіки певного виду юридичної діяльності.

У структурі юридичної техніки виділяють такі елементи, як *правила, засоби і прийоми*, які варто послідовно розглянути та зупинитися на їх структурних елементах.

Оскільки зміст юридичної техніки складають різні за характером і формою вираження *правила виконання юридичної роботи*, необхідно проаналізувати їх різновиди, до яких належать змістовні, логічні структурні, мовні формальні (реквізитні) та процедурні правила.

До засобів юридичної техніки, відносяться, насамперед, загальні засоби, які ще називають формально-атрибутивними (реквізити документа), а саме: логічні (структура документа в цілому, внутрішня структура норм); мовні (весь комплекс виражальних засобів мови, в тому числі термінологія, мовні кліше, метафори, мовні символи); спеціально-юридичні.

З-поміж засобів першочергову увагу варто приділити з'ясуванню *реквізитів* – елементів правового акта, які призначені для відображення юридичних властивостей та (або) ідентифікації (позначення) нормативно-правового акта, не містять регулятивних положень (приписів) і забезпечують офіційний характер документа. *До титульних реквізитів*, що мають основне навантаження з надання правовому документу офіційності, належать: вид нормативно-правового акта (дозволяє визначити ступінь важливості, офіційності та обов'язковості правового документа); орган, який прийняв

нормативно-правовий акт (визначає юридичну силу правового документа); найменування (заголовок) нормативно-правового акта; дата прийняття нормативно-правового акта; реєстраційний номер (полегшує пошук нормативно-правового акта). Також необхідними атрибутами нормативно-правового акта є місце, дата підписання, повне найменування посадової особи, яка підписала документ, прізвище та ініціали посадової особи, яка підписала документ, її особистий підпис.

Окремо слід зупинитися на *спеціально-юридичних засобах юридичної техніки*. До них відносяться юридичні конструкції, застереження, презумпції, фікції, преюдиції та аксіоми.

Від засобів юридичної техніки слід відрізнити *способи*, під якими розуміють шляхи досягнення окреслених цілей і результатів за допомогою конкретних засобів та при наявності відповідних умов і передумов законодавчої практики. Виділяють такі способи юридичної техніки: 1) способи структурування; 2) способи логічного викладу; 3) способи мовного викладу; 4) способи побудови правового матеріалу за ступенем узагальненості (абстрактний, казуїстичний); 5) способи зв'язку між нормативно-правовими актами.

Характерним для юридичної техніки є застосування *логіко-мовних прийомів*, які проявляються у дотриманні вимог (правил) формальної логіки, що ґрунтується на логічно послідовному і незаперчливому викладі, відповідності викладу нормативно-правового акта його структурі, одноманітності викладу (за схемою викладу, ступенем деталізації регулювання тощо); забезпеченні повноти і деталізованості правового регулювання.

Опрацьовуючи матеріал теми, студенти повинні провести класифікацію юридичної техніки за різними критеріями. При цьому більш детально необхідно зупинитися на характеристичі основних її видів, а саме: законодавчої (нормотворчої) техніки, техніки систематизації нормативно-правових актів, техніки обліку нормативно-правових актів та техніки індивідуальних актів.

При цьому важливо зазначити, що юридична техніка – явище багатогранне, яке включає в себе не тільки техніку законотворчої діяльності, але й техніку правозастосовної діяльності. Відповідно структуру юридичної техніки утворюють три її основних частини, а саме: правовстановлювальна (законодавча), правореалізаційна (правозастосовна) та інтерпретаційна техніка, кожній з яких відповідають як загальні, так і специфічні прийоми і конструкції.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Предмет і зміст науки про юридичну техніку. Місце теорії юридичної техніки в загальній теорії права.
2. Структура юридичної техніки.
3. Види юридичної техніки.
4. Особливості юридичної техніки в різних правових системах сучасності.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Предмет і зміст науки про юридичну техніку. Місце теорії юридичної техніки в загальній теорії права.
2. Структура юридичної техніки.
3. Види юридичної техніки.
4. Особливості юридичної техніки в різних правових системах сучасності.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Історія розвитку юридичної техніки: зарубіжний історико-правовий досвід становлення юридичної техніки та історико-правовий аналіз зародження і розвитку юридичної техніки в Україні.
2. Особливості юридичної техніки в різних правових системах сучасності.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Визначення: «... – це сукупність вихідних наукових підходів, способів і прийомів дослідження юридичної діяльності, результатом якої є складання юридичних документів» відповідає поняттю:

- а) правила юридичної техніки;
- б) методи юридичної техніки;
- в) методологія юридичної техніки;
- г) засоби юридичної техніки.

2. Визначення: «... – це сукупність прийомів і способів підготовки, розгляду, прийняття та обнародування проектів нормативно-правових, правозастосовних, інтерпретаційних актів, які забезпечують повне, просте, точне, економічне їх співвідношення з життєвими реаліями, волею нормодавця або інтерпретатора» відповідає поняттю:

- а) юридична технологія;
- б) юридична техніка;
- в) законодавча техніка;
- г) правозастосовна техніка.

3. Структурними елементами юридичної техніки є:

- а) законодавча техніка;
- б) правозастосовна техніка;
- в) інтерпретаційна техніка;
- г) усі відповіді правильні.

4. Визначення: «... – це аналіз законопроекту з точки зору дотримання різних правил юридичної техніки, які в основному стосуються: змісту (в тому числі концепції) законопроекту; його структури; логіки побудови; мови викладу норм права» відповідає поняттю:

- а) юридична експертиза;
- б) інкорпорація;
- в) консолідація;
- г) тлумачення.

5. Сукупність прийомів і способів підготовки, розгляду, прийняття та обнародування проектів нормативно-правових, правозастосовних, інтерпретаційних актів, які забезпечують повне, просте, точне, економічне їх співвідношення з життєвими реаліями, волею нормодавця або інтерпретатора, – це:

- а) юридична техніка;
- б) правотворчість;
- в) правотлумачення;
- г) правозастосування.

6. Визначення: «... – це елементи правового акта, які призначені для відображення юридичних властивостей та (або) ідентифікації (позначення) нормативно-правового акта, не містять регулятивних положень (приписів) і забезпечують офіційний характер документа» відповідає поняттю:

- а) статті;
- б) пункти;
- в) реквізити;
- г) розділи.

7. До спеціально-юридичних засобів юридичної техніки належать:

- а) юридичні конструкції;
- б) юридичні застереження;
- в) юридичні презумпції;
- г) усі відповіді правильні.

8. Розрізняють такі види юридичної техніки:

- а) законодавча техніка;

- б) техніка систематизації нормативно-правових актів;
 - в) техніка обліку нормативно-правових актів;
 - г) усі відповіді правильні.
9. До титульних реквізитів, які мають основне навантаження з надання правовому документу офіційності, належать:
- а) орган, який прийняв нормативно-правовий акт;
 - б) дата прийняття нормативно-правового акта;
 - в) реєстраційний номер;
 - г) усі відповіді правильні.
10. Прийом юридичної техніки, який передбачає розкриття змісту норми права через загальні, а не індивідуалізовані поняття та використання узагальнюючих формулювань – це:
- а) загальний прийом;
 - б) абстрактний прийом;
 - в) казуїстичний прийом;
 - г) спеціальний прийом.

Завдання

1. Користуючись рекомендованою літературою, письмово обґрунтуйте сутність інструментального та якісного підходів до розуміння юридичної техніки та назвіть їх представників.
2. Користуючись рекомендованою літературою, письмово порівняйте, які види юридичної техніки виділяють учені І. Д. Шутак та Т. В. Кашаніна.
3. Користуючись рекомендованою літературою, наведіть приклади п'яти різних дефініцій «юридична техніка» із зазначенням науковців, які їх обґрунтували.

Інформаційні джерела: 1, 55, 56, 65, 79, 93, 100, 121, 125, 131, 139, 160, 167

* * *

Тема 2. Поняття і сутність правотворчості

Основні терміни та поняття: правотворчість, законотворчість, підзаконна правотворчість, локальна нормотворчість місцевого самоврядування, пряма безпосередня правотворчість, договірна нормотворчість, корпоративна правотворчість, стадії правотворчого процесу, правова експертиза проектів нормативно-правових актів.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Починаючи вивчення теми, слід виходити з того, що традиційно правотворчість розглядається як організаційно оформлена процедурна діяльність державних органів зі створення норм права чи з визнання правовими вже сформованих, діючих у суспільстві правил поведінки. Відповідно у сучасній юридичній науці сформувалась думка, згідно з якою *правотворчість* – це процес пізнання й оцінювання правових потреб суспільства і держави, формування і прийняття нормативно-правових актів уповноваженими суб'єктами в межах відповідних процедур. Правотворчість являє собою початкову ланку правового регулювання.

Слід врахувати, що детально розглянута студентами класифікація нормативно-правових актів, що видаються державними органами, допоможе їм систематизувати знання про правотворчий процес. Так за суб'єктами видання нормативно-правові акти поділяються на закони, укази, постанови, інструкції тощо. Окремо слід виділяти *корпоративну правотворчість*, яка певною мірою зустрічається у різних організаціях, але найбільш виразно вона представлена у підприємницьких корпораціях (організаціях, заснованих на об'єднанні капіталів).

На сучасному етапі розвитку правотворчість виявляється насамперед як видання нормативно-правових актів державними та іншими уповноваженими органами або як прийняття нормативно-правового акта безпосередньо населенням шляхом референдуму. У деяких сучасних країнах однією з форм правотворчості є видання судового прецеденту.

Опрацюючи тему, слід проаналізувати, на базі яких принципів здійснюється правотворча діяльність сучасних цивілізованих держав, виходячи з розуміння того, що принципи представляють її ідейну та організаційну основу, визначають сутність, характерні риси і загальний напрям цієї діяльності. Відповідно потрібно проаналізувати *принцип демократизму, законності, гуманізму, науковості, виконуваності, системності, професіоналізму, технічної досконалості.*

Будь-який процес, у тому числі правотворчий, проходить у певних формах і може бути поділений на *стадії (етапи)*. Розглядаючи окрему стадію правотворчого процесу, слід визначати її як самостійний етап процедурних дій із формування державної волі, організаційно відокремлений комплекс тісно пов'язаних між собою дій, що спрямовані на створення нормативно-правового акта.

Почергово потрібно проаналізувати зміст стадій правотворчого процесу, до яких належать: 1) вивчення, аналіз суспільних явищ і процесів, виявлення потреби правової регламентації; 2) визначення

виду органів, суб'єктів, уповноважених приймати правові рішення, та види нормативно-правових актів; 3) ухвалення рішення про підготовку нормативно-правового акта; 4) розробка концепції, ідеї, аналізу майбутнього нормативно-правового акта; 5) підготовка проекту нормативно-правового акта – розробником, робочою групою, органом; 6) попередній розгляд проекту нормативно-правового акта; 7) розгляд проекту нормативно-правового акта відповідним органом з дотриманням необхідних процедур; 8) прийняття нормативно-правового акта, його оформлення, підписання, опублікування, набуття юридичної чинності.

Для детальнішого ознайомлення із сутністю правотворчості студентам слід розглянути її класифікацію. Так, залежно від способу встановлення норм права розрізняють три способи правотворчості: 1) безпосередня діяльність уповноважених державних органів; 2) санкціонування державними органами норм, що склалися незалежно від них у вигляді правового звичаю або вироблені недержавними організаціями (наприклад, кооперативами, громадськими організаціями); 3) безпосередня правотворчість народу, проведена у формі всенародного голосування (референдуму). *За юридичною силою та суб'єктами виділяють* п'ять основних видів правотворчості: законотворчість, підзаконна правотворчість, локальна нормотворчість місцевого самоврядування (муніципальне право), пряма безпосередня правотворчість та договірна нормотворчість.

Студентам слід зупинитися на вивченні основних правил підготовки нормативно-правового акта (далі – НПА). Виходячи з того, що структура та письмовий виклад НПА повинні відповідати таким критеріям техніки юридичного письма як внутрішня узгодженість, логічна побудова, відповідність нормативній формі державної мови, слід зупинитися на змістовній характеристиці цих вимог.

Вагоме значення у процесі правотворчості відводиться правовій експертизі проектів нормативно-правових актів. Тому необхідно з'ясувати, у чому полягає особливість експертизи законопроектів, проведення якої доручається висококваліфікованим фахівцям у сфері правознавства. При цьому потрібно брати до уваги, що мета юридичної експертизи полягає у аналізі законопроекту з точки зору відповідності правовим принципам, правильності використання правових категорій, визначенні співвідношення з іншими нормативно-правовими актами, забезпеченні системності законодавства, обґрунтуванні форми нормативно-правового акта, визначенні відповідності положень проекту сучасним досягненням правової науки та юридичної практики, дотриманні різних правил юридичної

техніки. *Правова експертиза* – це дослідження, що проводиться експертом на підставі рішення або за дорученням уповноважених на те осіб, або без такого, але через пряму вказівку нормативно-правових актів, засноване на застосуванні спеціальних знань з метою використання його результатів в юридичній діяльності та полягає у наданні певного документа у вигляді висновку даної експертизи.

Здійснення правової експертизи є необхідною умовою державної реєстрації нормативно-правового акта. Студентам потрібно опрацювати Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731, відповідно до якого державна реєстрація нормативно-правового акта полягає у проведенні правової експертизи на відповідність його Конституції та законодавству України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і протоколам до неї, міжнародним договорам України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та *acquis communautaire*, антикорупційної експертизи, а також з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, прийнятті рішення про державну реєстрацію цього акта, присвоєнні йому реєстраційного номера та занесенні до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів.

Розглянувши особливості правової експертизи, слід зупинитися і на з'ясуванні інших видів експертиз, зокрема, політологічної, корупційної, гендерної, логічної, лінгвістичної, внутрішньої, громадської.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття, види та принципи правотворчості. Загальна характеристика правотворчого процесу.
2. Поняття, ознаки, зміст та структура концепції нормативно-правового акта.
3. Поняття, зміст та види правової експертизи проектів нормативно-правових актів.
4. Основні правила підготовки нормативно-правового акта.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття й ознаки правотворчості.
2. Види правотворчості.
3. Правотворчий процес і вимоги до правових актів.
4. Правова експертиза проектів нормативно-правових актів.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Правила оформлення посилань у нормативно-правових актах. Правила внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів.
2. Опублікування нормативних актів: значення, терміни, офіційні і неофіційні джерела, мова, обмежувальні грифи.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Визначення: «... – це діяльність зі створення (зміни чи скасування) норм права» відповідає поняттю:
 - а) правозастосування;
 - б) правореалізація;
 - в) правотворчість;
 - г) немає правильної відповіді.
2. Визначення: «... – це абстрактна узагальнена ідея, побудована на основі досвіду або на суто світоглядній основі, покладена в якості стержня нормативно-правового акта» відповідає поняттю:
 - а) основа нормативно-правового акта;
 - б) зміст нормативно-правового акта;
 - в) концепція нормативно-правового акта;
 - г) обґрунтування нормативно-правового акта.
3. Внутрішньо притаманна формі законодавства та змісту сукупність соціальних та юридичних властивостей, що обумовлюють його придатність задовольняти певні потреби суспільства, – це:
 - а) стиль законодавства;
 - б) мова права;
 - в) функції законодавства;
 - г) якість законодавства.
4. Визначення: «... – це складова механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства оцінки діяльності органів влади, проектів рішень, що вони виробляють, ефективності прийняття і виконання ними рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування» відповідає поняттю:
 - а) громадські слухання;
 - б) громадська експертиза актів;
 - в) громадський нагляд;
 - г) немає правильної відповіді.
5. Аналіз законопроекту з точки зору дотримання різних правил

юридичної техніки, які в основному стосуються: змісту (в тому числі концепції) законопроекту; його структури; логіки побудови; мови викладу норм права, – це:

- а) юридична мова;
- б) юридична експертиза;
- в) юридична техніка;
- г) нормопроекування.

6. Експертиза, суть якої полягає у перевірці відповідності законопроекту нормам сучасної української мови з урахуванням функціональних стилістичних особливостей законів, – це:

- а) логічна експертиза;
- б) правова експертиза;
- в) лінгвістична експертиза;
- г) політологічна експертиза.

7. Експертиза нормативно-правового акта, яка повинна дати відповідь на питання, чи не порушені логічні правила юридичної техніки, – це:

- а) логічна експертиза;
- б) правова експертиза;
- в) лінгвістична експертиза;
- г) політологічна експертиза.

8. Громадська експертиза проектів нормативно-правових актів проводиться відповідно до вимог Закону України:

- а) «Про громадські об'єднання»;
- б) «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»;
- в) «Про засади державної регуляторної політики в сфері господарської діяльності»;
- г) «Про політичні партії в Україні».

9. Нормотворча діяльність уповноважених органів держави, яка здійснюється за дорученням вищого представницького органу державної влади, – це:

- а) прецедентна правотворчість;
- б) делегована правотворчість;
- в) локальна правотворчість;
- г) підзаконна правотворчість.

10. До загальних логічних правил у правотворчості не належать:

- а) різний підхід до розуміння термінів;
- б) узгодженість різних частин правового документа;
- в) узгодженість різних правових документів;
- г) відсутність протиріч між частинами правового документа.

Завдання

1. Розробити логічно-структурну схему «Правотворчий процес».
2. Підготувати наукове повідомлення на тему «Правовий моніторинг».
3. Користуючись рекомендованою літературою, охарактеризувати ознаки концепції правового акта. Навести приклад концепції правового акта або розробити власний.
4. Для проведення контрольної правової експертизи проекту Указу Президента України щодо запровадження експерименту у взаємодіях місцевих державних адміністрацій та регіональних органів місцевого самоврядування Главою Адміністрації Президента було залучено Державний фонд сприяння місцевому самоврядуванню в Україні.

У своєму висновку щодо аналізу правового акта Державний фонд зазначив, що проект указу не узгоджується з окремими положеннями законодавства Європейського Союзу, не відповідає стратегічним напрямкам розбудови місцевого самоврядування в Україні, не сприяє розвитку соціально-економічних відносин на регіональному рівні, а також не матиме широкої громадської підтримки. Глава Адміністрації відмовився приймати висновок Державного фонду, зазначивши, що він наданий не по суті правової експертизи нормативно-правового акта.

Дайте юридичний аналіз ситуації. Які види правової експертизи Вам відомі? Який порядок проведення та суб'єкти здійснення правових експертиз правових актів?

Інформаційні джерела: 9, 10, 11, 13, 14, 18, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 44, 45, 55, 56, 60, 64, 65, 79, 92, 100, 101, 102, 123, 165.

* * *

Тема 3. Законодавча техніка

Основні терміни та поняття: законодавча техніка, законодавчий процес, законотворчість, підзаконна правотворчість.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Починаючи вивчення теми, студенти повинні виходити із того, що в історичному контексті дослідження проблем юридичної техніки розпочалося саме із законодавчої техніки. Причиною цього стало розуміння того факту, що збитки, яких зазнають внаслідок недостатньо продуманих і некоректно сформульованих нормативно-

правових актів, бувають настільки великі, що неможливо порівняти зі шкодою, завданою порушенням правил юридичної техніки при прийнятті індивідуальних актів. Студентам варто розглянути еволюцію поглядів зарубіжних та вітчизняних науковців щодо співвідношення понять законодавча та юридична техніка.

В юридичній літературі поняття законодавчої техніки визначається як система правил і прийомів найбільш раціональної організації та логічно послідовного формулювання законів і підзаконних актів відповідно до їх сутності та змісту. Для з'ясування сутності законодавчої техніки необхідно проаналізувати зміст основних принципів законодавчої діяльності, якими є: прозорість, відповідальність, цілеспрямованість, послідовність та прогнозованість, пропорційність.

Опрацьовуючи тему, слід зупинитися на характеристиці вимог юридичної техніки до нормативно-правових актів, якими є: логічна послідовність викладу, взаємозв'язок нормативних розпоряджень; відсутність протиріч усередині нормативно-правового акта, у системі законодавства; максимальна компактність викладу норм права при глибині й усебічності вираження їх змісту; ясність і доступність мови нормативно-правових актів; точність і визначеність формулювань і термінів, уживаних у законодавстві; скорочення до мінімуму кількості актів з одного й того ж питання для полегшення їх використання. Логіка, стиль і мова закону є елементами основ законодавчої техніки.

Оскільки законодавча техніка як складова юридичної техніки включає власні правила, засоби, способи і прийоми її здійснення, потрібно зупинитися на їх аналізі. Якщо засоби законодавчої техніки – це інструментарій юридичного виразу та зовнішнього викладення волі законодавця, то прийоми законодавчої техніки – це певний порядок, способи раціонального використання зазначених засобів при формулюванні у тексті проекту закону необхідних для регулювання відповідних питань норм права. Серед основних прийомів законодавчої техніки слід виокремити ті, що характеризують ступінь узагальнення конкретних показників норми і спосіб викладення її елементів – способи формулювання норм права у законах (або прийоми законодавчої техніки). До прийомів юридичної техніки належать абстрактний, казуїстичний, прямий (повний), відсильний, бланкетний.

Опрацьовуючи питання теми, необхідно зупинитися на особливостях та значенні законодавчого процесу, який являє собою передбачений законом порядок здійснення законодавчої функції органом законодавчої влади та реалізації ним своїх законодавчих

повноважень.

Студентам потрібно детально прослідкувати основні етапи законодавчого процесу, до яких належать: 1) планування законопроектної роботи; 2) формулювання законодавчої ідеї (законодавчої пропозиції); 3) створення тексту законопроекту; 4) аналіз та експертиза законопроекту; 5) внесення законопроекту на розгляд парламенту; 6) розгляд законопроекту парламентом; 7) прийняття законопроекту як закону; 8) підписання закону; 9) опублікування та набрання чинності законом; 10) розгляд закону Конституційним Судом України на предмет неконституційності його в цілому чи окремих його положень або офіційного тлумачення (у разі необхідності); 11) внесення змін до закону, скасування закону.

Студентам потрібно розглянути сутність підзаконної правотворчості Президента України, уряду й інших органів виконавчої влади, яка має низку особливостей. Вона здійснюється на основі законів, їй не притаманна багатоступеневість, вона є більш оперативною. Кожен орган сам визначає порядок підготовки, узгодження, розгляду проектів актів, їх прийняття і підписання.

Локальна нормотворчість відбувається за участю органів місцевого самоврядування. Відповідно до Конституції України органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території. Особливе значення тут має ініціатива, що дозволяє громадянам розробляти і брати участь в обговоренні проектів актів місцевого самоврядування.

Для розуміння сутності видів правотворчості та змісту законодавчої техніки слід враховувати, що в юридичній літературі та в повсякденному житті поширений термін «законодавство», який порізно розуміють. Відповідно до першої точки зору законодавство – це сукупність законів. Другий погляд показує, що це сукупність нормативно-правових актів, які видаються державними органами влади. Прихильники третьої точки зору вважають, що законодавство – це сукупність усіх діючих нормативно-правових актів у країні. Ця позиція здобуває все більше прихильників у зв'язку з тим, що масив і значення нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування все більше зростають. Все ж на сучасному етапі переважає другий підхід, на користь якого можна навести такі аргументи: обмеження законодавства тільки законами не відповідає дійсній ролі Президента України, уряду України і міністерств; вузьке розуміння законодавства суперечить юридичній практиці, коли майже

будь-який закон після його прийняття буквально «обростає» нормативно-правовими актами меншої юридичної сили, що забезпечують його деталізацію і реалізацію; включення в поняття законодавства всіх нормативно-правових актів, що видаються в країні, створює небезпеку нівелювання підзаконних нормативно-правових актів.

Студентам потрібно розглянути вимоги, яким має відповідати законодавство, щоб бути якісним, тобто здатним відповідати соціальним реаліям (економічним, політичним та іншим). До таких вимог належать: відображення у законодавстві волі держави, прагнення до мінімальної кількості нормативно-правових актів, стабільність, своєчасне оновлення, повнота, конкретність, демократичність.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття та значення законодавчої техніки. Принципи законодавчої діяльності.
2. Поняття законодавчого процесу та його стадії.
3. Підзаконна правотворчість.
4. Локальна нормотворчість.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття та значення законодавчої техніки.
2. Поняття законодавчого процесу та його стадії.
3. Підзаконна правотворчість.
4. Вимоги до законодавства (критерії якості законодавства).

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Способи розробки законопроектів. Супровідні документи до законопроекту. Справа законопроекту.
2. Обговорення законопроекту на пленарних засіданнях Верховної Ради України з його наступним прийняттям або відхиленням (повністю чи частково).

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Визначення: «... – це система правил і прийомів найбільш раціональної організації та логічно послідовного формулювання

законів і підзаконних актів відповідно до їх сутності і змісту» відповідає поняттю:

- а) юридична техніка;
- б) законодавча техніка;
- в) інтерпретаційна техніка;
- г) правозастосовна техніка.

2. Передбачений законом порядок здійснення законодавчої функції органом законодавчої влади та реалізації ним своїх законодавчих повноважень, – це:

- а) юридична техніка;
- б) законодавча техніка;
- в) інтерпретаційна техніка;
- г) законодавчий процес.

3. Проекти законів, постанов Верховної Ради, які містять положення нормативного характеру, – це:

- а) законопроект;
- б) нормопроект;
- в) проект підзаконного нормативно-правового акта;
- г) немає правильної відповіді.

4. Внесення змін до тексту законопроекту (статей, їх частин, пунктів, речень), зміни порядку розміщення, об'єднання розділів, глав, статей, їх частин і пунктів, а також виділення тих чи інших положень в окремі розділи, глави, статті, – це:

- а) примітки;
- б) поправки;
- в) пропозиції;
- г) виправлення.

5. Визначення: «... – це акт державного органу, органу місцевого самоврядування, що визначає порядок і процедуру діяльності відповідного органу та його структурних підрозділів» відповідає поняттю:

- а) порядок;
- б) регламент;
- в) положення;
- г) статут.

6. Визначення: «... – це акт, що визначає правовий статус, обсяг повноважень центральних органів виконавчої влади, інших державних органів і органів місцевого самоврядування, організацій, структурних підрозділів» відповідає поняттю:

- а) порядок;

- б) регламент;
 - в) положення (статут);
 - г) правила.
7. Акт, що відображає офіційну оцінку подій у внутрішньому та міжнародному житті і позицію відповідного державного органу, – це:
- а) декларація;
 - б) заява;
 - в) інструкція;
 - г) регламент.
8. Абстрактна узагальнена ідея, побудована на основі досвіду або на суто світоглядній основі, покладена в якості стержня нормативно-правового акта, – це:
- а) абстракція;
 - б) преамбула;
 - в) обґрунтування;
 - г) концепція нормативно-правового акта.
9. Актами Кабінету Міністрів України є:
- а) накази, постанови;
 - б) постанови, розпорядження;
 - в) постанови, резолюції, розпорядження;
 - г) закони, постанови.
10. Пояснювальна записка до законопроекту повинна містити:
- а) обґрунтування необхідності прийняття законопроекту, цілей, завдань і основних його положень та місця в системі законодавства;
 - б) обґрунтування очікуваних соціально-економічних, правових та інших наслідків застосування закону після його прийняття;
 - в) інші відомості, необхідні для розгляду законопроекту;
 - г) усі відповіді є правильними.

Завдання

1. Розробити структурно-логічну схему «Стадії законодавчого процесу».
2. Підготувати наукове повідомлення на тему «Громадська експертиза проектів нормативно-правових актів».
3. Розв'язати ситуаційне завдання:

На першій сесії міської ради нового скликання депутатами був затверджений регламент міської ради. Цим документом, зокрема, передбачено, що міська рада може приймати нормативні й інші акти у формі ухвали, доручення, звернення, заяви, процедурного рішення та статуту територіальної громади. Акти міської ради приймаються

відкритим або таємним голосуванням більшістю депутатів від загального складу ради, крім випадків, передбачених законом. Двома третинами голосів депутатів рада приймає Статут територіальної громади, затверджує регламент ради, а також приймає процедурні рішення про разове відхилення від встановлених регламентом процедур. Прийняті акти підписує міський голова, а у разі, якщо вони прийняті на сесії, скликаній депутатами чи постійною комісією ради, – голова постійної комісії міської ради з питань регламенту протягом тридцяти днів. Прийнятий у такий спосіб Статут територіальної громади міста був направлений на реєстрацію до Міністерства юстиції України. Надайте юридичну оцінку положенням регламенту міської ради.

Який порядок підготовки, прийняття та оприлюднення рішень місцевих рад? Які особливості прийняття статутів територіальних громад?

Інформаційні джерела: 1,9, 10, 13, 14, 18, 21, 23, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 55, 56, 60, 64, 67, 80-84, 86, 123, 124, 128, 135, 143, 144, 166.

* * *

Тема 4. Правила формування змісту нормативно-правового акта

Основні терміни та поняття: логічні правила, зовнішня і внутрішня форма нормативно-правового акта, правило мотивації

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Нормативно-правові акти повинні бути змістовними та ефективними. Правильне наповнення їх змісту означає ефективне вирішення завдання, яке стосується правового регулювання суспільних відносин. Лише тоді, коли це завдання вирішено позитивно, можна приступати до визначення предмета правового регулювання і вибору галузі права, а також методів вирішення завдання з надання певним суспільним відносинам правової форми. Після цього законотворча робота повинна стати конкретною. Насамперед студенти мають з'ясувати сутність вимог, яким повинен відповідати зміст нормативно-правового акта, а саме: законності, відповідності нормам моралі, доцільності, обґрунтованості, ефективності, своєчасності, стабільності, економності, реальності, оптимальності.

Закон має бути логічний, кожна норма НПА повинна трактуватися в контексті інших його норм. Текст НПА слід подавати так, щоб

розуміння однієї норми чи статті було можливим на основі попередніх, а не наступних норм. Іншими словами: виклад нормативно-правового акта має бути побудований від загального до часткового, від права до процедури, від правила до винятку, від постійного до тимчасового. Структура закону має забезпечувати послідовне та логічне викладення нормативного матеріалу, його доступність для огляду, сприяти правильному його розумінню.

Важливим при викладенні нормативних положень є врахування не тільки всієї сфери відносин, яку він регулює, а й умов, за яких він втілюватиметься в життя. Положення нормативно-правового акта реалізуються шляхом їхнього свідомого та цілеспрямованого застосування в реальному житті. Саме тому для повного і правильного застосування норм необхідне таке їх викладення, яке б забезпечило єдине тлумачення їх у системі з іншими діючими нормами.

Розрізняють зовнішню і внутрішню форму НПА. Зовнішня форма служить ідентифікації НПА і дає можливість відрізнити НПА від безлічі інших нормативних документів. Такі характерні ознаки називають реквізитами НПА. Якщо зміст НПА становлять нормативні приписи, то їх вираження за допомогою мови та розміщення у певному порядку, тобто структурування, становлять його внутрішню форму.

Опрацьовуючи питання теми, студентам слід зупинитися на особливостях застосування правил логіки при створенні нормативно-правових актів. Таких правил досить багато. Деякі логічні правила мають загальний характер. Вони важливі при прийнятті всіх юридичних рішень (нормативних та індивідуальних) і при складанні всіх правових документів. До загальних логічних правил належать: а) однакове розуміння термінів; б) узгодженість різних частин правового документа; в) узгодженість різних правових документів; г) відсутність протиріч між частинами правового документа; д) відсутність протиріч між різними правовими документами; е) послідовність розумових операцій, використовуваних при побудові правових актів; є) переконливість правових документів.

Виділяють також специфічні логічні правила, які використовуються в процесі правотворчості, а саме: а) обґрунтування мотивів прийняття нормативно-правового акта (правило мотивації); б) відповідність нормативно-правового акта загальним принципам системи законодавства; в) однорідність правових узагальнень, які розміщені в нормативно-правовому акті (правило галузевої типізації); г) класифікація нормативних приписів; д) регламентування всіх елементів логічної норми права; е) забезпечення нормативних приписів санкціями; є) відсутність дублювання нормативних приписів.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Основні способи і прийоми формування змісту нормативно-правових актів.
2. Застосування правил логіки при створенні нормативно-правових актів.
3. Порядок викладення матеріалу в нормативно-правових актах.
4. Відповідність нормативно-правового акта загальним принципам системи законодавства.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Вимоги до змісту нормативно-правових актів (змістовні правила).
2. Основні способи і прийоми формування змісту нормативно-правових актів.
3. Логіка нормативно-правового акта.
4. Логіка формування законопроекту та його правових форм.
5. Вимоги до внутрішньої форми нормативно-правових актів.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Відповідність нормативно-правового акта загальним принципам системи законодавства.
2. Зовнішня та внутрішня форма нормативно-правового акта.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Внесення виправлень, уточнень, усунення помилок, суперечностей у тексті законопроекту, – це:
 - а) замітка;
 - б) *поправка*;
 - в) примітка;
 - г) уточнення.
2. Скорочені словосполучення, утворені з перших літер слів, що входять до них, – це:
 - а) *аббревіатури*;
 - б) символи;
 - в) скорочення;
 - г) реквізити.
3. Визначення: «... – це частина закону, яка містить вказівку на певні обставини, що послужили приводом до прийняття цього закону (мотиви), а також вказівку на завдання і цілі, які повинні бути

досягнуті в процесі застосування цього закону» відповідає поняттю:

- а) концепція;
 - б) вступ;
 - в) *преамбула*;
 - г) примітка.
4. Частина нормативно-правового акта, яка представляє державно-владний припис, призначений для спеціального текстового або символічного підкреслення, має супровідний характер, – це:
- а) преамбула;
 - б) *примітка*;
 - в) припис;
 - г) реквізити.
5. Синонімом слова «поняття» є слово:
- а) *«термін»*;
 - б) «визначення»;
 - в) «дефініція»;
 - г) «пояснення».
6. Система нормативних приписів, що вказують на особливості застосування певного нормативно-правового акта: термін набрання чинності; доручення відповідному органу держави, пов'язані з прийняттям даного акта та приведенням у відповідність з ним інших нормативно-правових актів, – це:
- а) примітка;
 - б) *прикінцеві положення*;
 - в) висновки;
 - г) преамбула.
7. Примітка як структурна одиниця нормативно-правового акта характеризується такими особливостями:
- а) має супровідний характер;
 - б) має таку ж юридичну силу, що й супроводжувана нею норма;
 - в) має обо'язковий характер;
 - г) *усі відповіді є правильними*.
8. Перехідні положення закону:
- а) *регламентують правовідносини, які виникли до набрання чинності новим законом*;
 - б) містять стислу інформацію про необхідність та мету прийняття закону;

- в) *регламентують питання можливості зворотної дії закону;*
 - г) *закріплюють основні принципи, на яких ґрунтуються норми закону;*
 - д) *визначають умови та порядок дії інших законів у зв'язку з набранням чинності даним законом.*
9. До прикінцевих положень закону включаються такі питання:
- а) *про набрання чинності законом;*
 - б) *визначення дефініції понять, які застосовуються в законі;*
 - в) *закріплення основних принципів, на яких ґрунтуються норми закону;*
 - г) *про приведення нормативно-правових актів у відповідність з прийнятим законом;*
 - д) *доручення уряду по виданню підзаконних актів з метою реалізації закону.*
10. Преамбула нормативно-правового акта включає такі компоненти:
- а) *мотиви прийняття нормативно-правового акта;*
 - б) *регулятивні норми;*
 - в) *заклучні положення;*
 - г) *мету прийняття нормативно-правового акта;*
 - д) *завдання нормативно-правового акта.*

Завдання

1. Підготувати наукове повідомлення на тему «Система логічних вимог (правил) у правотворчості».
2. У процесі роботи над проектами правових актів, які в подальшому були прийняті, використані такі конструкції: «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення» (ч. 1 ст. 61 Конституції України); «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» (ч. 1 ст. 62 Конституції України); «незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності» (ч. 2 ст. 68 Конституції України); «вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя» (ч. 2 ст. 60 Сімейного кодексу України); «усиновлення визнається недійсним за рішенням суду, якщо

усиновлювач не бажав настання прав та обов'язків, які виникають у результаті усиновлення» (ч. 2 ст. 236 Сімейного кодексу України).

Вказати, які техніко-юридичні прийоми формування правових норм використані у вказаних конструкціях? Обґрунтувати свою відповідь.

3. Для державної реєстрації до Міністерства юстиції України були подані накази деяких міністерств, що містили такі конструкції: «забезпечити безпечний розвиток», «цільове призначення витрат», «невикористані резерви», «слідчі органи розслідують», «відшкодування шкоди», «неповнолітня особа особисто несе відповідальність», «на підставі безпідставного затримання», «суперечить інтересам самого підопічного».

Визначити плеоназми й тавтологію у запропонованих словосполученнях. Які лінгвістичні засоби формування нормативно-правового акта?

Інформаційні джерела: 55, 56, 60, 64, 68, 79, 91, 100.

......*

Тема 5. Структурні та формальні (реквізитні) правила

Основні терміни та поняття: структурні правила, формальні (реквізитні) правила, розділ, глава, стаття, частина, пункт статті, підпункт статті, примітка, преамбула, прикінцеві положення нормативно-правового акта, перехідні положення нормативно-правового акта.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Студентам слід розглянути правила побудови структури нормативно-правового акта. Якщо зміст НПА становлять нормативні приписи, то їх вираження за допомогою мови та розміщення у певному порядку, тобто структурування, становлять його внутрішню форму.

Засоби правотворчої техніки, пов'язані з внутрішньою формою НПА, дозволяють належним чином зафіксувати норми права. Вони, в свою чергу, поділяються на дві групи: 1) структурні правила; 2) мовні правила.

Структура нормативно-правового акта – це його будова. Одним із засобів юридичної техніки є розміщення нормативного матеріалу в певному порядку, його послідовна диференціація. Структура нормативно-правових актів зумовлена їх змістом. Тому єдиної схеми, придатної для всіх законодавчих актів, не існує. Якщо орієнтуватися

на великі та помилкові за змістом НПА, що відображають структуру галузі права, то перелік структурних одиниць буде дуже насиченим. У невеликих за обсягом нормативних документах, які є простішими за змістом, немає необхідності використовувати всі структурні можливості для диференціації нормативного матеріалу.

Загальна структура будь-якого НПА виглядає просто й лаконічно. Основними елементами структури законопроекту є: форма акта (Закон, Указ, Постанова тощо); назва органу, що ухвалив акт (Верховна Рада, Кабінет Міністрів тощо); назва акта (заголовок); преамбула (за потреби); основна частина (розділи, глави, статті, частини, пункти, підпункти), яка розбивається в залежності від форми та обсягів нормативного акта; санкції за недотримання норм акта та порядок відповідальності; положення про відміну раніше ухвалених нормативно-правових актів; дата (порядок) набуття чинності нормативно-правового акта; дата ухвалення нормативного акта; підпис особи, що скріпила нормативно-правовий акт.

Слід пам'ятати, що спочатку формулюються принципи та приписи загального характеру, а потім конкретизуючі норми. Загальні приписи (приписи загального характеру) в законі необхідні для кращого розуміння суті, цілей та змісту конкретних приписів і визначають: принципи галузі права, законодавства або окремого правового інституту; цілі закону, предмет закону (сферу відносин, яку він регулює). Окрім того, спочатку формулюються регулятивні приписи (приписи, що дозволяють, уповноважують, зобов'язують або забороняють визначену поведінку), а потім – охоронні (закріплюють способи захисту порушених прав). Рекомендується викладати (групувати) окремо матеріальні та процесуальні норми. При підготовці законопроекту конкретні його положення не повинні суперечити загальним. Оскільки національне законодавство не регламентує послідовність викладення норм права у проектах НПА та у законах, студентам доцільно проаналізувати європейський досвід та українські традиції щодо правил підготовки проектів НПА.

Окремо потрібно зупинитися на тих вимогах, яким, як правило, повинні відповідати складові частини (розділи, глави, статті, частини, пункти та підпункти статей) тексту нормативно-правового акта.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Зовнішня та внутрішня форма нормативно-правового акта.
2. Правила побудови структури нормативно-правового акта.
3. Система структурних одиниць нормативно-правових актів.
4. Реквізитні вимоги стосовно форми нормативно-правових актів.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Зовнішня та внутрішня форма нормативно-правового акта.
2. Правила побудови структури нормативно-правового акта.
3. Система структурних одиниць нормативно-правових актів.
4. Реквізитні вимоги стосовно форми нормативно-правових актів.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Відповідність нормативно-правового акта загальним принципам системи законодавства.
2. Структурні одиниці тексту нормативно-правових актів: частина, розділ, глава, стаття, параграф, пункт, підпункт, абзац.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Визначення: «... – це елементи правового акта, які призначені для відображення юридичних властивостей та (або) ідентифікації (позначення) нормативно-правового акта, не містять регулятивних положень (приписів) і забезпечують офіційний характер документа» відповідає поняттю:

- а) преамбула;
- б) примітка;
- в) припис;
- г) реквізити.

2. Структурна одиниця закону, яка об'єднує глави закону, – це:

- а) частина;
- б) розділ;
- в) параграф;
- г) стаття.

3. Структурна одиниця закону, яка об'єднує статті закону, – це:

- а) розділ;
- б) глава;
- в) параграф;
- г) стаття.

4. Основна структурна одиниця закону, що містить завершені логічно нормативні положення, нумерується арабськими цифрами і, як правило, має назву, – це:

- а) розділ;
- б) глава;
- в) стаття;
- г) пункт.

5. Зміна нумерації статей у випадках подальшого доповнення закону новими статтями чи вилучення певних статей:
- а) не допускається;
 - б) допускається у виняткових випадках;
 - в) це питання кожного разу вирішує законодавець;
 - г) немає правильної відповіді.
6. Структурними елементами статті закону є:
- а) частини, абзаци, пункти, підпункти;
 - б) частини, пункти;
 - в) частини, пункти, підпункти;
 - г) пункти, підпункти.
7. Частини статті закону для зручності застосування нумеруються:
- а) римськими цифрами з крапкою;
 - б) арабськими цифрами з крапкою;
 - в) арабськими цифрами з дужкою;
 - г) літерами з дужкою.
8. Пункти та підпункти закону для зручності застосування нумеруються:
- а) арабськими цифрами або літерами з дужкою;
 - б) тільки арабськими цифрами з дужкою;
 - в) тільки літерами з дужкою;
 - г) арабськими цифрами або літерами з крапкою.
9. Абзаци як структурні елементи статті закону:
- а) нумеруються арабськими цифрами з крапкою;
 - б) нумеруються літерами з дужкою;
 - в) нумеруються арабськими цифрами з дужкою;
 - г) не нумеруються.
10. Стаття нормативно-правового акта містить такі структурні елементи:
- а) частина;
 - б) пункт;
 - в) параграф;
 - г) розділ;
 - д) підпункт.

Завдання

1. Розв'язати ситуаційне завдання:

Під час розгляду проекту наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку скринінгу донорської крові та її

компонентів на гемотрансмісивні інфекції» було прийнято рішення про його відхилення та повернення розробнику для доопрацювання. Підставою для відхилення названо його невідповідність вимогам структури, обов'язковим елементом якої має бути норма, що містить терміни, які використовуються в цьому акті.

Дайте юридичний аналіз ситуації. Які елементи структури проектів правових актів враховуються під час його формування ?

2. Розв'язати ситуаційне завдання:

Для державної реєстрації наказу Міністра фінансів до Міністерства юстиції були подані його назва, дата прийняття і номер акта. Міністерство юстиції відмовило в реєстрації цього документа, посилаючись на неповноту поданої інформації.

Дайте юридичний аналіз ситуації. Які вимоги до структури правового акту закріплені в законодавстві ? Чи правомірні дії Міністерства юстиції ?

Інформаційні джерела: 55, 56, 60, 64, 68, 79, 91, 100.

......*

Тема 6. Мова нормативно-правового акта

Основні терміни та поняття: мова нормативно-правового акта, юридичне письмо, правотворча лінгвістика, текст, речення, правова аббревіатура.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Починаючи вивчення теми, слід виходити із того, що важливим елементом законотворчої діяльності взагалі та законодавчої техніки зокрема є мова, її лексичні та граматико-стилістичні ресурси, що реалізуються в законодавчих текстах. Мова є тим першоелементом, з якого виробляється (об'єктивується) право як система загальнообов'язкових соціальних норм. Саме у мовно-словесних знаках і конструкціях репрезентуються правові поняття й категорії, правові норми та приписи. У сучасному суспільстві правові норми не можуть існувати інакше, ніж у словесній (мовнознаковій) формі.

Мова НПА – засіб законодавчої діяльності, засіб фіксування норм права. Якщо у праві існує неузгодженість окремих норм, прогалини, а певні норми не мають необхідних реальних санкцій через недосконале мовне забезпечення, то все це суттєво впливає на рівень ефективності правового регулювання. НПА ніколи не може бути довершеним або

повним, оскільки конкретна реальність містить більше ситуацій, ніж нормотворець може уявити й описати мовними засобами.

Як різновид мови права, мова нормативних правових актів володіє рядом особливостей, а саме: 1) офіційно-діловий стиль словесного викладення; 2) для мови нормативних правових актів характерні власні лексичні, синтаксичні та композиційні особливості; 3) особливою є функціональна характеристика мови нормативних правових актів, яка проявляється у тому, що засобами мови суб'єкт правотворчої діяльності схиляє адресата (особу, до якої адресований нормативно-правовий акт) до певної поведінки, впливаючи таким чином на його волю; 4) мова нормативних правових актів характеризується формалізацією, уніфікацією засобів вираження, орієнтована на ясність та однозначність.

Продовжуючи вивчення теми, студентам потрібно з'ясувати сутність та особливості поняття текст, під яким розуміють об'єднану смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць. Поняття тексту вивчає лінгвістика тексту як напрям лінгвістичних досліджень, об'єктом яких є правила побудови зв'язного тексту і його смислові категорії. При цьому важливо зупинитися на особливостях юридичного тексту. Високий ступінь композиційної та мовної стандартизації – основна ознака юридичного тексту, яка передбачає застосування усталених термінів, термінологічних конструкцій, синтаксичні, лексичні та граматичні кліше, чітко визначену структуру, що прискорює розроблення та сприймання цих текстів, сприяє точності їх розумінню.

Зазвичай виокремлюють три складові частини юридичного тексту: терміни, слова загального вжитку, граматичні зв'язки і форми.

Будову юридичної мови зазвичай розглядають у двох аспектах: вертикальному і горизонтальному. Синтаксична (вертикальна) структура юридичної мови включає такі рівні: слово (юридичний термін), речення (нормативно-правовий припис), складне синтаксичне ціле (асоціація приписів). Функціональна (горизонтальна) структура враховує можливі сфери застосування мови права і визначається поєднанням офіційно-ділового, наукового та публіцистичного стилів мовлення, що використовуються на різних рівнях існування права.

Студентам слід розглянути первинний елемент лінгвістичної структури НПА, яким виступає речення, що складається із слів і знаків пунктуації. Речення у проекті НПА виступає основною формою формалізації норм права. Дотримання певних вимог до побудови

речень, які використовуються в НПА, підвищує зрозумілість норм права. Речення не повинні містити зайвих слів, а слова повинні бути організовані у правильному порядку. Речення має складатися не більше як із 20-25 слів. Вважається, що короткочасна пам'ять зазвичай у стані схоплювати речення довжиною до 22 слів.

Варто звернути увагу на те, що для НПА традиційний прямий порядок слів у реченні: підмет перед присудком, узгоджене означення – перед означуваним словом, неузгоджене – одразу після означуваного слова, додаток – після пояснювального слова, обставинні слова – ближче до слова. Найвнішими є також специфічні підсумкові конструкції («як зазначалося вище»; «у зв'язку з тим, що» і т. ін.).

Лінгвістична структура тексту НПА визначається його лінгвістичними (мовними) характеристиками (властивостями). Елементи лінгвістичної структури тексту НПА виділяються з точки зору мовної побудови тексту. При створенні нових норм, положень особливу увагу потрібно звертати на окремі мовні засоби (речення, слова, аббревіатури, юридичні фразеологізми тощо).

Враховуючи, що мова НПА реалізується саме в писемній формі мовлення, знання граматики набуває особливого значення й особливої ваги. Граматична форма речення має відповідати регулятивній природі НПА.

Сприйняття змісту НПА полегшує універсализація форми висловлення думки, яка концентрує увагу на кожному його положенні, спрощує процес складання окремих документів. Виклад тексту в НПА містить певним чином оформлені аргументи для обґрунтування положень і тверджень. Це не лише словесно оформлені міркування, аналітичні положення, але й різні посилання, таблиці, виноски (йдеться про підзаконні акти) тощо. Стереотипна організація тексту виявляється у стандартизації, трафаретизації НПА.

Дуже важливим для проекту НПА є правильний аналіз синтаксичної структури норм, вибір місця і значення розділових знаків, сполучників, прийменників, їхньої смислової ролі в реченні. Особливу увагу в законах необхідно звертати на застосування єднальних, протиставних та розділових сполучників. Слід пам'ятати, що для НПА є дуже важливими: чітке вживання пунктуації; мінімізація застосування в тексті невластивих для нормативного акта словосполучень. Пунктуація тексту має бути досить обмежена і проста, небажане застосування знаків оклику, знаків запитання. Одна кома може змінити зміст тексту.

Окремо слід зупинитися на порядку застосування абрєвіатури, під якою розуміють скорочення, утворене з перших літер слів певного словосполучення. Як правило, в НПА використання таких скорочень не допускається. Але є винятки. Потрібно розглянути правила застосування абрєвіатур окремих видів, до яких належать правові, мігруючі, загальноприйняті, спеціальні, індивідуальні. Важливо розуміти, що абрєвіатурами (особливо спеціальними, поданими без розшифрування) не слід зловживати, оскільки вони можуть значно ускладнити розуміння акта або спричинити його неправильне тлумачення.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття юридичної мови.
2. Формалізація та уніфікація засобів вираження при створенні нормативно-правових актів.
3. Система лінгвістичних засобів.
4. Вимоги до стилю нормативно-правових актів.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Використання багатозначних слів та іноземної юридичної термінології.
2. Застарілі слова (архаїзми) в юридичних текстах і мові.
3. Професіоналізми у праві.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

І рівень

1. Визначення: «... – це правові приписи щодо мовлення у суді, вимоги до юридичних перекладів, питання мовних позначень, наприклад, у сфері права на ім'я, права торгових знаків тощо» відповідає поняттю:

- а) мова права;
- б) мовні норми у праві;
- в) юридична мова;
- г) мовні застереження.

2. Функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками, зумовленими специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній, – це:

- а) юридичний стиль;
- б) юридична мова;
- в) літературний стиль;
- г) немає правильної відповіді.

3. Визначення: «... – це форма юридичного мислення, майстерність написання, система письмових засобів та правил їх використання, засіб фіксації юридичної мови, який за допомогою графічних елементів передає мовленнєву інформацію у вигляді «написаного тексту» та «офіційного документа» на відстань і закріплює її в часі» відповідає поняттю:

- а) мовний стиль;
- б) юридичне письмо;
- в) юридичний стиль;
- г) немає правильної відповіді.

4. Аббревіатура ЦПК належить до:

- а) загальноприйнятих аббревіатур;
- б) спеціальних;
- в) індивідуальних;
- г) мігруючих.

5. Для нормативно-правового акта традиційним є:

- а) прямий порядок слів у реченні;
- б) зворотний порядок слів у реченні;
- в) поєднання прямого і зворотного порядку;
- г) немає правильної відповіді.

6. Способи та можливості вираження юридичних аргументів засобами природної мови з урахуванням її багатозначності, варіантності та невизначеності, – це:

- а) юридичне тлумачення;
- б) юридичне застереження;
- в) юридична аргументація;
- г) юридична мова.

7. У нормативно-правових актах застосовуються такі речення:

- а) констатуючі;

- б) запитальні;
 - в) розповідні;
 - г) окличні;
 - д) установлюючі.
8. У тексті законопроекту не допускається вживання:
- а) застарілих і багатозначних слів та словосполучень;
 - б) спеціально-технічних термінів;
 - в) образних порівнянь, епітетів, метафор;
 - г) загальноновживаних термінів;
 - д) просторічних слів та експресивних форм розмовної мови.
9. У тексті законопроекту не допускається вживання:
- а) різних понять (термінів) в одному й тому ж розумінні;
 - б) іншомовних запозичень за наявності рівнозначних слів і словосполучень в українській мові;
 - в) загальноновживаних понять (термінів);
 - г) нечітких словосполучень;
 - д) спеціально-технічних понять (термінів).
10. Для мови права характерні такі особливості:
- а) високий ступінь абстракції юридичних понять;
 - б) однозначність інформації;
 - в) неоднозначність інформації;
 - г) точність інформації;
 - д) незначний ступінь абстракції юридичних понять.

Завдання

1. Проаналізувати правозастосовний акт стосовно його аргументованості та правильності використання мовних засобів. Запропонувати варіанти покращення мовного оформлення цього правозастосовного акта.*

ПОСТАНОВА ІМ'ЯМ УКРАЇНИ

*27 серпня 2011 року Ямпільський райсуд
Суддя- Петренко П.П. Сумської області*

*розглянувши матеріали, які надійшли від ЛВ на ст. Х-
Михайлівський, про притягнення до адміністративної
відповідальності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 року народження,*

проживаючу в АДРЕСА_1, не працюючу, раніше до адміністративної відповідальності не притягувалася.

за ст. 160 ч.1 КпАП України, суд, –

ВСТАНОВИВ:

1.08.2011 року гр-ка ОСОБА_1 о 6-00 г. торгувала з рук мінеральною водою в неустановленому місці в електропотязі № 6541 «Конотоп-Зернове» на перо ні ст.Х.-Михайлівський, чим нарушила ст. 160 ч.1 КпАП України. Правопорушниця у судове засідання не з'явилася, але надала до суду письмову заяву, в якій просить врахувати її поганий майновий стан і розглядати справу в її відсутність.

На підставі викладеного, та керуючись ст. ст. 279,280,283,285,287, 160 ч.1 КУпАП, –

ПОСТАНОВИВ:

Притягти гр-ку ОСОБА_1 по ст. 160 ч.1 КпАП України до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу в сумі 34 грив. з конфіскацією 1 пляшки мінеральної води «Миргородська» 0,5 л. Постанова може бути оскаржена протягом 10 днів з дня її винесення. Постанова набула законної сили та підлягає виконанню: 8.09.11 року. Термін пред'явлення до виконання до 27.11.11 р.

*Акт подано дослівно за джерелом: Куйбіда Р. Посібник із написання судових рішень / Р. Куйбіда, О. Сироїд. – К.: Дрім Арт, 2013.

Інформаційні джерела: 1, 55, 56, 66, 76, 79, 90, 100, 107, 114, 129, 148, 151, 156.

* * *

Тема 7. Юридична термінологія

Основні терміни та поняття: юридичний термін, дефініція, поняття, визначення.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Студентам слід розглянути особливості застосування юридичної термінології, під якою розуміють сукупність термінів та систему словесного вираження понять і категорій права.

Аналізуючи проблему застосування юридичних термінів у законодавчих актах, варто порівняти слова «поняття» і «визначення». Поняття – це коротка назва явища. Визначення – сукупність ознак та властивостей, що складають таке явище. Синонімом слова «поняття» є слово «термін», а синонімом «визначення» – «дефініція». В свою чергу юридичний термін – це слово або словосполучення, що виражає поняття правової сфери суспільного життя і має визначення в юридичній літературі (нормативно-правових актах, юридичних словниках, довідниках, енциклопедіях, наукових працях тощо). При

цьому за наявності визначення у НПА, юридичний термін вважається кодифікованим і стає еталоном для використання у всіх НПА, діловій документації та сфері усної правової комунікації. Водночас юридичний термін, який створюється і функціонує у правовій науці, може не фіксуватися в нормативно-правових актах, а мати лише наукову дефініцію чи кілька наукових дефініцій, які представляють різні наукові підходи й школи, різні аспекти вивчення одного й того ж правового поняття.

Потрібно розглянути вимоги, які ставляться до юридичного терміна, а саме: відповідність змісту юридичного терміна правовому поняттю, однозначність юридичного терміна, функціональна стійкість.

Студентам також потрібно проаналізувати критерії класифікації та окремі види юридичних термінів, насамперед загальноновживаних, спеціально-неюридичних та спеціально-юридичних.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття юридичного терміна та термінології.
2. Основні вимоги до використання юридичних термінів.
3. Види юридичних термінів.
4. Дефініції в праві, їх ознаки та сутність. Значення дефініювання понять.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття юридичного терміна та термінології.
2. Основні вимоги до використання юридичних термінів.
3. Види юридичних термінів.
4. Дефініції в праві, їх ознаки та сутність. Значення дефініювання понять.

САМОСТІЙНА РОБОТА

4. Використання багатозначних слів та іноземної юридичної термінології.
5. Застарілі слова (архаїзми) в юридичних текстах і мові.
6. Професіоналізми у праві.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Слово або словосполучення, яке однозначно й точно дає визначення чітко окресленому спеціальному поняттю, – це:

- а) термін;
- б) реквізити;
- в) пояснення;
- г) аббревіатура.

2. Слово (або словосполучення), що уніфіковано використовується у сфері правових відносин та з заданою суворою змістовною визначеністю, однозначністю, функціональною стійкістю визначає правове поняття, – це:

- а) юридична мова;
- б) юридичне застереження;
- в) юридична аргументація;
- г) юридичний термін.

3. Засіб нормотворчої техніки, коротке визначення державно-правового поняття, що виражає суттєві (якісні) ознаки юридичного явища, – це:

- а) юридична дефініція;
- б) юридичне застереження;
- в) юридична мова;
- г) юридична техніка.

4. За наявності визначення у нормативно-правових актах термін вважається:

- а) кодифікованим;
- б) консолідованим;
- в) інкорпорованим;
- г) немає правильного визначення.

5. Термін «дієздатність» відноситься до:

- а) загальнозживаних термінів;
- б) спеціально-неюридичних термінів;
- в) спеціально-юридичних термінів;
- г) спеціально-технічних термінів.

6. Термін «позивач» відноситься до:

- а) загальнозживаних термінів;
- б) спеціально-неюридичних термінів;

- в) спеціально-юридичних термінів;
 - г) спеціально-технічних термінів.
7. Слово або словосполучення, що виражає поняття правової сфери суспільного життя і має визначення в юридичній літературі, – це:
- а) юридичний термін;
 - б) юридичне визначення;
 - в) юридична дефініція;
 - г) немає правильної відповіді.
8. Розрізняють такі види юридичних термінів:
- а) загальноживані;
 - б) спеціально-неюридичні;
 - в) спеціально-юридичні;
 - г) усі відповіді є правильними.
9. Слова та словосполучення, що належать юридичній науці і практиці, відбивають специфіку державно-правових явищ, – це:
- а) спеціально-технічні терміни;
 - б) спеціально-юридичні терміни;
 - в) загальноживані терміни;
 - г) немає правильної відповіді.
10. Розрізняють такі види дефініцій:
- а) повні;
 - б) неповні;
 - в) дефініції-переліки;
 - г) усі відповіді є правильними.

Завдання

1. Письмово навести по два приклади повних і неповних правових дефініцій.
2. Письмово обґрунтувати, що собою являє оціночне поняття та навести три приклади.
3. Проаналізувати конкретний нормативно-правовий акт за власним вибором на предмет його термінології. Визначити в ньому загальноживані, спеціальні неюридичні і спеціальні юридичні терміни; однозначні терміни і такі, які потребують

тлумачення; оціночні поняття. Вказати, які дефініції понять наведено в конкретному нормативно-правовому акті.

Інформаційні джерела: 1, 55, 56, 66, 76, 79, 90, 100, 107, 114, 129, 148, 151, 156.

......*

Тема 8. Юридичні конструкції

Основні терміни та поняття: юридичні конструкції

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Розпочати вивчення теми варто із аналізу обґрунтування сутності юридичних конструкцій німецьким юристом XIX ст. Р. Ієрінгом, який вперше у праці «Юридична техніка» дав розгорнуте осмислення цієї загальнотеоретичної категорії. Розкриваючи це поняття, Р. Ієрінг розглядає юридичну конструкцію, в першу чергу, як прийом юридичної техніки (юридичне конструювання), який полягає в тому, щоб на матеріалі норм позитивного права побудувати абстрактне поняття, а потім виразити це поняття в мінімально необхідній кількості правових положень. Такі вторинні правові положення, на відміну від складних стихійних норм, вже не мають генетичного зв'язку з якою-небудь конкретною ситуацією, а тому не мають наказової (розпорядчої) форми вираження, набуваючи, як правило, форму тверджень (визначення понять, класифікації тощо).

За визначенням вченого І. Шутака, *юридична конструкція* – це модель врегульованих правом суспільних відносин або окремих елементів, яка служить методом пізнання права та суспільних відносин, врегульованих ним.

Юридичні конструкції виступають в якості засобів техніки юридичного письма для побудови нормативного матеріалу. Юридичні конструкції надають нормам права логічну стрункість, обумовлюють послідовність їх письмового викладу, зумовлюють зв'язок між нормами права, сприяють повному, чіткому врегулюванню тих чи інших суспільних відносин. Відтак юридична конструкція являє собою «схему», «скелет», на який нанизується нормативний матеріал.

Слід звернути увагу на те, що головною властивістю юридичної конструкції, в якій найбільш повно виражається її сутність, є пряме юридико-практичне значення. Юридична конструкція завжди може бути виражена в системі норм права, які задають конкретний механізм правового регулювання. Логічно протиставити юридичну конструкцію тим поняттям правознавства, які мають гносеологічну природу, тобто були створені для того, щоб проявляти свій потенціал у рамках дослідження. Наприклад, поняття «механізм правового регулювання», «джерело права», «правова держава», «функція права», «структура

права», «юридична техніка» і їм подібні не можна визнати юридичними конструкціями, оскільки вони не затребувані юридичною практикою і не можуть бути задіяні в ній безпосередньо як конкретні регулятивні засоби. З цієї ж причини і саме поняття «юридична конструкція» також не є юридичною конструкцією, оскільки воно, як і згадані вище поняття, має дослідницько-описовий характер, дозволяє краще зрозуміти право й різноманітну юридичну діяльність як досліджувані об'єкти. Такі ж поняття як «угода», «договір», «злочин» – є юридичними конструкціями, оскільки вони задіяні в юридичній практиці за рахунок того, що саме право надає їм статус конкретних правових регуляторів.

Виходячи з цього, критерієм ідентифікації такого поняття як «юридична конструкція» є така ознака: юридичними конструкціями є тільки такі поняття, які забезпечують здійснення юридичної практики за рахунок того, що вони формальним чином набувають безпосередньо правового значення.

Якщо поняття закріплене в джерелі позитивного права на рівні терміна і воно розкрито через норми права як система правових засобів (повноцінний механізм правового регулювання або його елемент), то це поняття є юридичною конструкцією. Ті ж конструкції, які не зафіксовані нормативно («правовідносини», «суб'єкт права», «об'єкт права» і т. п.), необхідно в такому випадку визнавати теоретичними конструкціями, які можуть при відповідних умовах стати юридичними.

Для кращого розуміння сутності юридичних конструкцій необхідно розглянути їх класифікацію, види та конкретні приклади. Окремо слід зупинитися на вимогах юридичної техніки до побудови правових конструкцій.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття та значення юридичної конструкції.
2. Види юридичних конструкцій.
3. Функції юридичних конструкцій.
4. Використання юридичних конструкцій при підготовці текстів юридичних документів.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття та значення юридичної конструкції.
2. Види юридичних конструкцій.
3. Функції юридичних конструкцій.
4. Використання юридичних конструкцій при підготовці текстів юридичних документів.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Функції юридичних конструкцій.
2. Співвідношення юридичних презумпцій з іншими правовими припущеннями.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ *Скласти термінологічний словник до теми.*

Тести

1. Визначення: «... – специфічна побудова нормативного матеріалу, відповідно до певного типу або виду сформованих правовідносин, юридичних фактів, їх зв'язку між собою; комплекс правових засобів, які утворюють типізовані моделі, що відповідають своєрідним різновидам суспільних відносин» відповідає поняттю:

- а) юридична преюдиція;
- б) юридична конструкція;
- в) юридична презумпція;
- г) юридичне застереження.

2. Як загальнотеоретична категорія «юридична конструкція» вперше отримала розгорнуте осмислення у творі:

- а) Р. Бержерона;
- б) Р. Ієрінга;
- в) Т. Кашаніної;
- г) Ж. Дзейко.

3. Конструкція, апробована в інших галузях внутрішнього і міжнародного права, – це:

- а) власна конструкція;
- б) рецептована конструкція;
- в) іноземна конструкція;
- г) звичайна конструкція.

4. Словесно не закріплена в статті нормативно-правового акта, але виведена зі змісту норм права при їх тлумаченні презумпція, – це:

- а) пряма презумпція;
- б) непряма презумпція;
- в) спростовна презумпція;
- г) незаперечна презумпція.

5. Презумпція, яку не можна спростувати ні за яких обставин, – це:

- а) пряма презумпція;
- б) непряма презумпція;
- в) спростовна презумпція;

- г) *незаперечна презумпція*.
6. Презумпція, яка обов'язково передбачає виключення, – це:
- а) пряма презумпція;
 - б) непряма презумпція;
 - в) спростовна презумпція;
 - г) незаперечна презумпція.
7. До структурних елементів презумпції належать:
- а) умовні дії правила, або гіпотеза;
 - б) артпрезумпція;
 - в) правило, або диспозиція;
 - г) санкція;
 - д) контрпрезумпція.
8. До побудови юридичних конструкцій висуваються такі вимоги:
- а) охоронна норма повинна підкріплюватися застережною нормою;
 - б) регулятивна норма повинна підкріплюватися охоронною нормою;
 - в) матеріальна норма повинна підкріплюватися процесуальною нормою;
 - г) процесуальна норма повинна підкріплюватися процедурною нормою;
 - д) проголошення прав повинно супроводжуватися закріпленням обов'язків.
9. Видами конструкцій за сферою застосування є:
- а) універсальні конструкції;
 - б) галузеві конструкції;
 - в) власні конструкції;
 - г) рецептовані конструкції;
 - д) міжгалузеві конструкції.
10. Прикладами загальноправових конструкцій є:
- а) презумпція батьківства;
 - б) презумпція правосуб'єктності осіб, що вступають у правовідносини;
 - в) презумпція рівності частки майна подружжя;
 - г) презумпція знання закону;
 - д) презумпція добропорядності громадянина.

Завдання

1. Підготувати наукове повідомлення на тему: «Історія формування та розвитку правових конструкцій».
2. Проаналізувати працю Р. Ієрінга «Юридична техніка» та письмово обґрунтувати, який початковий зміст вкладено автором у поняття «юридична конструкція».

Інформаційні джерела: 55, 56, 68, 78, 79, 85, 100, 106, 126, 147.

* * *

Тема 9. Юридичні презумпції

Основні терміни та поняття: юридичні презумпції.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Студенти мають з'ясувати поняття та ознаки юридичної презумпції. *Юридична (правова) презумпція* традиційно визначається в науці як закріплене у правовій нормі припущення про наявність чи відсутність певних юридичних фактів, побудоване на зв'язку між ними й наявними фактами та підтверджене попереднім досвідом.

Для розуміння сутності юридичних презумпцій потрібно проаналізувати їх ознаки, до яких відносяться такі: 1) презумпція – це ймовірне припущення; 2) презумпція являє собою правове становище, яке в обов'язковому порядку має бути закріплене в тексті нормативно-правового акта; 3) презумпція регулює суспільні відносини, бо передбачає необхідність визнання відповідних обставин встановленими без спеціальних доказів; 4) презумпція є юридичним припущенням, тобто діє остільки, оскільки не доведено (не встановлено) інше.

Важливим є з'ясування структурних складових презумпції, якими є: 1) умовні дії правила, або гіпотеза; 2) правило, або диспозиція; 3) контрпрезумпція, яка містить можливість спростування (якщо А, то Б, поки не доведено інше (не Б)).

Студентам потрібно розглянути види презумпцій за різними критеріями, які виділяють у науковій літературі, зупинившись на з'ясуванні розмежування прямих та непрямих, спростовних та незаперечних, імперативних та диспозитивних, матеріально-правових та процесуально-правових презумпцій. Засвоєнню матеріалу про презумпції сприятиме розгляд конкретних прикладів застосування загальноправових, міжгалузевих та галузевих презумпцій.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Основні підходи до поняття юридичної презумпції.
2. Поняття та ознаки юридичної презумпції.
3. Класифікація юридичних презумпцій.

4. Значення юридичних презумпцій.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Формування наукових уявлень про юридичні конструкції. Поняття юридичної конструкції.
2. Класифікація та види юридичних конструкцій.
3. Поняття та ознаки юридичної презумпції.
4. Класифікація та види юридичних презумпцій.

САМОСТІЙНА РОБОТА

3. Співвідношення юридичних презумпцій з іншими правовими припущеннями.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Визначення: «... – це засіб юридичної техніки, закріплене в нормах права припущення про наявність або відсутність юридичних фактів, явищ, ситуацій, зв'язків, які визнаються істинними, поки, недоказано зворотне» відповідає поняттю:
 - а) юридична преюдиція;
 - б) юридична фікція;
 - в) юридична презумпція;
 - г) юридичне застереження.
2. До структурних елементів презумпції не належать:
 - а) умовні дії правила, або гіпотеза;
 - б) правило, або диспозиція;
 - в) санкція;
 - г) контрпрезумпція.
3. Презумпція правосуб'єктності осіб, що вступають у правовідносини, належить до такого виду презумпцій:
 - а) загальноправова;
 - б) міжгалузева;
 - в) галузева;
 - г) спеціальна.
4. Презумпція істинності судового рішення належить до такого виду презумпцій:
 - а) загальноправова;
 - б) міжгалузева;
 - в) галузева;

- г) спеціальна.
5. Презумпція рівності частки майна подружжя належить до такого виду презумпцій:
- а) загальноправова;
 - б) міжгалузева;
 - в) галузева;
 - г) особлива.
6. Презумпції, які закріплюються нормами матеріального права і служать підставою вирішення справи по суті, – це:
- а) матеріально-правові презумпції;
 - б) процесуально-правові презумпції;
 - в) прямі презумпції;
 - г) непрямі презумпції.
7. Презумпції, значення яких обмежується регулюванням порядку застосування норм матеріального права, – це:
- а) матеріально-правові презумпції;
 - б) процесуально-правові презумпції;
 - в) прямі презумпції;
 - г) непрямі презумпції.
8. Презумпція, яка заздалегідь допускає можливість наявності нормативно-правового акта, що передбачає інше правило, ніж те, яке встановлює презумпція, – це:
- а) імперативна презумпція;
 - б) диспозитивна презумпція;
 - в) спростовна презумпція;
 - г) пряма презумпція.
9. Презумпція, яка закріплюється нормами матеріального права і служить підставою вирішення справи по суті, – це:
- а) матеріально-правова презумпція;
 - б) процесуально-правова презумпція;
 - в) імперативна презумпція;
 - г) диспозитивна презумпція.
10. Презумпція, значення якої обмежується регулюванням порядку застосування норм матеріального права, – це:
- а) матеріально-правова презумпція;
 - б) процесуально-правова презумпція;
 - в) імперативна презумпція;
 - г) диспозитивна презумпція.

Завдання

1. Письмово навести по два приклади заперечних і незаперечних правових презумпцій.
2. Визначити, якою є одна з правових презумпцій, за вашим вибором: пряма чи опосередкована, заперечна чи незаперечна, матеріально-правова чи процесуально-правова, загальноправова, міжгалузева або галузева.
3. Сформулюйте самостійно або наведіть приклади норм статей законодавчих актів, у яких враховані юридичні дефініції та правові презумпції.

Інформаційні джерела: 55, 56, 68, 78, 79, 85, 100, 106, 126, 147.

* * *

Тема 10. Юридичні фікції, аксіоми та преюдиції

Основні терміни та поняття: юридичні фікції, юридичні аксіоми, юридичні преюдиції.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

До засобів юридичної техніки можна віднести також юридичні фікції, суть яких полягає в тому, що неіснуюче визнається існуючим. *Юридична (правова) фікція* – неіснуюче положення, визнане законодавством існуючим, і яке стало в силу цього загальнообов'язковим. Дане визначення дозволяє виділити два типи юридичних фікцій: традиційні (наприклад, зняття судимості) і фікції в праві, коли один закон суперечить іншому (тобто фікція як властивість). Можна помітити, що другий тип юридичних фікцій є не засобом законодавчої техніки, а показником якості закону (тобто показником результативності застосування засобів законодавчої техніки). Отже, в якості елемента законодавчої техніки розглядається юридична фікція у вузькому її розумінні.

Юридична фікція – прийом юридичної техніки, який застосовується в об'єктивному праві та юриспруденції і полягає у визнанні існуючим неіснуючого та навпаки. Фікція – різновид юридичної колізії.

Для з'ясування сутності правової фікції слід проаналізувати її ознаки, серед яких в науковій літературі традиційно виділяються наступні: 1) об'єктом регулювання юридичної фікції є ті обставини, які знаходяться в стані непоправної невідомості; 2) цим обставинам надається значення юридичних фактів. При цьому самі по собі фікції юридичними фактами не є, а лише заміщають юридичні факти в тих випадках, коли динаміка правових відносин очікує наявності факту, а реальна дійсність у зв'язку з цим допускає прогалину; 3) фікції мають

навмисно деформуючий характер, який може полягати: а) в штучному уподібненні або прирівнюванні таких понять і обставин, які насправді різні чи навіть протилежні; б) у визнанні реальними неіснуючих обставин і запереченні існуючих (наприклад, запис усиновлювачів батьками дитини); в) у визнанні існуючими обставин і ситуацій до того, як вони стали існувати насправді, або виникли пізніше, ніж це було насправді (зміна дати народження усиновленої дитини); 4) фікція має імперативний (незаперечний) характер, тобто не передбачає можливість появи таких ситуацій, які не охоплюються встановленим нею правилом.

Для розуміння особливостей фікцій студентам потрібно провести їх класифікацію за різними критеріями та розглянути окремі види фікцій, зокрема, теоретичні та нормативні фікції, матеріально-правові та цивільно-правові, імперативні та диспозитивні.

Важливо розуміти, що у сучасному праві роль юридичних фікцій полягає у тому, що вони компенсують невизначеність у правовому регулюванні, категорично стверджуючи що-небудь. Юридичні фікції, по суті, замінюють юридичні факти в тих випадках, коли динаміка правових відносин очікує факту, а реальна дійсність у даному випадку допускає прогалину. Оскільки природа правового життя вимагає доведення правовідносин до логічного завершення, законодавець пропонує як альтернативу вигадані факти, встановлюючи для них статус юридично значущих. Тим самим він намагається забезпечити правозастосовувача від юридично тупикових ситуацій і надати йому можливість, виходячи з виниклих обставин і свого розсуду, врегулювати суспільні відносини. В результаті фікції вносять у правове регулювання стійкість і стабільність, обмежують можливість довільних, необґрунтованих рішень, роблять систему права більш простою та економічною.

До спеціально-юридичних засобів юридичної техніки належать також *юридичні аксіоми*. Вони являють собою такі правові положення, які в результаті багатовікової суспільно-історичної практики стали непорушними, вихідними елементарними істинами – звичними і самоочевидними, за межами яких неможливе існування права як соціального явища.

Для з'ясування сутності правових аксіом потрібно проаналізувати їх ознаки, до яких належать такі: 1) аксіоми висловлюють моральні основи права, його загальнолюдський зміст; 2) ідеї, що виражаються юридичними аксіомами, є основними положеннями, на яких базується більшість інших норм права; 3) юридичні аксіоми не викликають сумнівів, не допускають інших тлумачень. З них логічно виводяться, на їх основі визначаються, розробляються всі інші категорії правової науки, які потім вводяться в норми права; 4) аксіоми складаються поступово в результаті багатовікової практики.

Значний науковий інтерес становить проблема класифікації юридичних аксіом. Студентам потрібно її розглянути та проаналізувати окремі види аксіом, з-поміж яких, загальноправові, міжгалузеві та галузеві; матеріально-правові та процесуально-правові; нормативні та наукові; закріплені у праві, виведені із норм права, не закріплені у законодавстві.

Опрацьовуючи тему, потрібно зупинитися на з'ясуванні такого спеціально-юридичного засобу юридичної техніки, як *юридична преюдиція*. Вона являє собою нормативний припис, зміст якого набуває свого вираження в проголошенні установки на те, що виключається будь-яке оспорування існування вже доведеного факту, який отримав оцінку і закріплення в юридичному акті, що набрав чинності.

Юридична преюдиція характеризується абсолютною та беззаперечною ймовірністю. Розрізняють адміністративні, кримінально-правові та кримінально-процесуальні преюдиції. Застосовують їх залежно від значення для справи, що розглядається. Так, відповідно до ч. 3 ст. 61 Цивільного процесуального кодексу України обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. Отже, законом судовому рішенню, що набуло чинності, надається абсолютний авторитет та незаперечне значення, а це свідчить про абсолютну ймовірність.

Соціальна цінність юридичної преюдиції полягає у тому, що вона спирається на авторитет судової влади та рішень, що ухвалюються останньою. У разі, якщо судові рішення набуло чинності, воно має загальнообов'язкове значення та підлягає безумовному застосуванню.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття, ознаки та класифікація юридичних фікцій.
2. Поняття, ознаки та класифікація юридичних аксіом.
3. Поняття, ознаки та класифікація юридичних преюдицій.
4. Значення юридичних фікцій, аксіом та преюдицій

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття, ознаки та класифікація юридичних фікцій.
2. Поняття, ознаки та класифікація юридичних аксіом.
3. Поняття, ознаки та класифікація юридичних преюдицій.
4. Значення юридичних фікцій, аксіом та преюдицій.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Використання юридичних фікцій для усунення юридичного конфлікту.
2. Вимоги до використання преюдицій в юридичному процесі.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Виключення заперечуваності юридичної вірогідності одного разу доведеного факту, – це:
 - а) фікція;
 - б) аксіома;
 - в) преюдиція;
 - г) застереження.
2. Визначення: «... – це закріплені в нормах права загальновизнані істини, що не потребують доказування та слугують підставою для обґрунтування (доказування) інших правових положень» відповідає поняттю:
 - а) правові застереження;
 - б) правові фікції;
 - в) правові аксіоми;
 - г) правові презумпції.
3. Закріплений в нормативно-правових актах нормативний припис, який використовується в юридичній практиці у вигляді специфічного способу (прийому), що виражається у визнанні відомого неіснуючого факту існуючим або, навпаки, існуючої обставини неіснуючою, – це:
 - а) юридична презумпція;
 - б) юридична преюдиція;
 - в) юридична фікція;
 - г) юридична аргументація.
4. Правове положення «фізична особа оголошується померлою від дня набрання законної сили рішенням суду про це» належить до:
 - а) правових фікцій;
 - б) правових презумпцій;
 - в) правових аксіом;
 - г) правових застережень.
5. Правове положення «трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказу чи розпорядження не було видано, але працівника фактично було допущено до роботи» належить до:
 - а) правових фікцій;

- б) правових презумпцій;
 - в) правових преюдицій;
 - г) правових аксіом.
6. Правове положення «немає злочину без вказівки на те в законі» належить до:
- а) правових фікцій;
 - б) правових презумпцій;
 - в) правових преюдицій;
 - г) правових аксіом.
7. Правове положення «всі рівні перед законом і судом» належить до:
- а) правових застережень;
 - б) правових презумпцій;
 - в) правових аксіом;
 - г) правових преюдицій.
8. Правове положення «не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності» належить до:
- а) правових застережень;
 - б) правових презумпцій;
 - в) правових фікцій;
 - г) правових преюдицій.
9. Правове положення «фізична особа визнається недієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це» належить до:
- а) правових фікцій;
 - б) правових презумпцій;
 - в) правових аксіом;
 - г) правових застережень.
10. Правове положення «де є право, там є і захист» належить до:
- а) загальноправових аксіом-принципів;
 - б) міжгалузевих аксіом;
 - в) галузевих аксіом;
 - г) правових фікцій.

Завдання

1. Розробити структурно-логічну схему «Класифікація юридичних преюдицій».
2. Сформулювати самостійно або навести приклади норм статей законодавчих актів, у яких враховані правові фікції та правові аксіоми.

3. Письмово навести по два приклади цивільно-правових, кримінально-правових та адміністративно-правових фікцій із посиланням на нормативно-правові акти.
4. На основі аналізу правозастосовної практики знайти два приклади преюдицій та занотувати їх. Обґрунтувати значення преюдиціальних рішень для юридичної практики і проаналізувати, чи містять чинні нормативно-правові акти, зокрема Господарський кодекс України, ЦПК України та КПК України згадки про преюдиції.

Інформаційні джерела: 55, 56, 79, 100, 147, 158, 159, 162, 163.

* * *

Тема 11. Юридичні символи та застереження

Основні терміни та поняття: юридичні символи, юридичні застереження.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Студентам слід зупинитися на з'ясуванні сутності такого спеціально-юридичного засобу юридичної техніки як *правовий символ*. При його характеристиці потрібно відштовхуватися від того, що поняття «юридичний символ» вживають в кількох значеннях. У вузькому розумінні під ним розуміють символ, встановлений або санкціонований чинним законодавством. Такі юридичні (правові) символи можуть також носити назву нормативних або законодавчих символів. Поняття «юридичний символ» у широкому сенсі охоплює всі символи, що є частиною правової культури даного суспільства, інтегровані в його правову систему. До них відносяться як символи, закріплені законодавчо, так і ті, які подібного закріплення не мають, але сприймаються людьми як правові, символізують в суспільній правосвідомості певні правові цінності. Крім цього, можна, ймовірно, виділити і категорію юридично-значущих символів, що включає в себе всі символи, так чи інакше опосередковані позитивним правом: як охоронювані ним, так і заборонені.

Найбільш розгорнута класифікація, розроблена А. Нікітіним, включає шість видів юридичних символів: 1) предметні символи (прапор, формений одяг, державні нагороди, печатка); 2) символи-дії (ритуал віддання військової честі, церемонія підняття прапора, церемонія вручення державних нагород, інавгурація); 3) образотворчі символи (герб, товарний знак, дорожні знаки); 4) звукові символи (гімн, звукові сигнали на водному та залізничному транспорті);

5) світлові символи (сигнали світлофора); б) мовні чи словесні символи.

Одним із засобів забезпечення максимальної точності у викладенні думки правотворця, вдосконалення методів досягнення компромісу в середовищі правотворчого корпусу, способів оптимізації правового регулювання, розширення форм вираження правозастосовувача є *юридичне застереження*. До основних форм нормативного вираження юридичних застережень належать словосполучення, терміни і логікомовні конструкції, наприклад, «як правило», «крім випадків», «за винятком», «маючи на увазі», «в порядку, передбаченому процесуальним законом», «незалежно від», «в деяких випадках», «при необхідності», «як мінімум», «в необхідних межах» та ін.

За визначенням І. Шутака, *юридичне (правове) застереження* – це соціально обумовлена умова, яка має спеціальну нормативно-лексичну форму (заява, положення), частково змінює зміст або обсяг дії норми права, створює новий правовий режим, виступає формою погодження інтересів і породжує певні юридичні наслідки.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Вимоги до використання преюдицій в юридичному процесі.
2. Вплив юридичних застережень на ефективність правового регулювання.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Визначення: «... – соціально обумовлена умова, яка має спеціальну нормативно-лексичну форму (заява, положення), частково змінює зміст або об'єм дії норми права, створює новий правовий режим, виступає формою погодження інтересів і породжує певні юридичні наслідки» відповідає поняттю:
 - а) юридична презумпція;
 - б) юридична преюдиція;
 - в) юридичне застереження;
 - г) юридична аргументація.
2. Визначення: «... – це створюваний або санкціонований державою умовний образ, відмітний знак, культурно-ціннісне утворення, яке можна побачити або почути і якому суб'єкт правотворчості надає особливого політико-правового змісту, не пов'язаного із сутністю цього утворення, що охороняється державою і

використовується в особливому процедурному порядку» відповідає поняттю:

- а) юридичний символ;
- б) юридичне застереження;
- в) юридична аксіома;
- г) юридична фікція.

3. Ритуал віддання військової честі відноситься до такого виду юридичних символів:

- а) до предметних символів;
- б) до символу-дії;
- в) до звукових символів;
- г) немає правильної відповіді.

4. До основних форм нормативного вираження юридичних застережень належать такі:

- а) «як правило»;
- б) «крім випадків»;
- в) «за винятком»;
- г) усі відповіді є правильними.

5. Різновид юридичних символів, який охоплює передусім різноманітні церемонії і ритуали, – це:

- а) символи-дії;
- б) звукові символи;
- в) предметні символи;
- г) образотворчі символи.

6. Правове положення «кожен позов обмежений межами певного часу» належить до:

- а) матеріально-правових аксіом;
- б) процесуально-правових аксіом;
- в) правових презумпцій;
- г) правових фікцій.

7. До правових фікцій можна віднести такі правові положення:

- а) фізична особа визнається недієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це;
- б) всі рівні перед законом і судом;
- в) трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказу чи розпорядження не було видано, але працівника фактично було допущено до роботи;
- г) немає злочину без вказівки на те в законі;
- д) не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності.

8. До правових аксіом можна віднести такі правові положення:
- а) те, що не заборонено – **дозволено**;
 - б) немає судді без позивача;
 - в) трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказу чи розпорядження не було видано, але працівника фактично було допущено до роботи;
 - г) немає злочину без вказівки на те в законі;
 - д) не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності.
9. До образотворчих юридичних символів належать:
- а) герб;
 - б) товарний знак;
 - в) гімн;
 - г) дорожній знак;
 - д) сигнал світлофора.
10. До усних юридичних символів належать:
- а) текст присяги;
 - б) оголошення судового рішення;
 - в) юридичний документ;
 - г) приведення до присяги;
 - д) усне вираження згоди подружжя вступити в шлюб.

Завдання

1. Підготувати наукове повідомлення на тему «Охорона правових символів в Україні та за кордоном».
2. Письмово навести три приклади застереження до міжнародно-правових договорів.

Інформаційні джерела: 55, 56, 79, 100, 147, 158, 159, 162, 163.

......*

Модуль 2. Техніка опублікування та систематизації нормативно-правових актів. Правореалізаційна, правозастосовна техніка і техніка тлумачення норм права

Тема 12. Техніка опублікування нормативно-правових актів

Основні терміни та поняття: оприлюднення нормативно-правових актів, опублікування нормативно-правових актів, набуття чинності нормативно-правовим актом.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Розпочинаючи вивчення теми варто виходити з того, що офіційне оприлюднення дає змогу забезпечити право на інформацію про нові нормативно-правові акти – одне із загальновизнаних міжнародним співтовариством прав людини, яке держава зобов'язана поважати і сприяти його реалізації.

Офіційне опублікування нормативно-правового акта є формою такого оприлюднення. Оприлюднення – це доведення до відома населення змісту прийнятих нормативно-правових актів. У свою чергу, сутність *опублікування нормативно-правових актів* зводиться до розміщення повних текстів у спеціально визначених для цього виданнях. Опублікування здійснюється від імені нормотворця, має автентичний характер, а його результати є найбільш повними, достовірними й доступними джерелами відомостей про правові норми; для ознайомлення з правовими актами, їх належного зберігання й використання створюють оптимальні умови. Тому сукупність офіційно опублікованих юридичних текстів слід розглядати як першооснову й головну передумову діяльності щодо забезпечення доступності законодавства. Наявність у джерелах офіційних текстів чинних нормативно-правових актів має бути неодмінна, їх роль для нормального функціонування всієї національної правової системи визначає обов'язковий характер процедури формального опублікування законодавства й ставить до нього низку чітко визначених вимог. Опублікування пов'язане з діяльністю суб'єктів, які брали участь на попередніх стадіях нормотворчого процесу і повноваження яких стосовно прийнятого нормативно-правового акта полягають не в тому, щоб здійснити його реалізацію, а в тому, щоб завершити розпочату справу, об'єктивно оцінивши отриманий результат. Необхідно зазначити, що після опублікування починається реалізація у відповідних формах за допомогою засобів, визначених у нормах права.

Техніка опублікування нормативно-правових актів спрямована на підвищення ефективності, що обумовлюється необхідністю доступності правового припису, який міститься у документі. Оскільки опублікування здійснюється від імені нормодавця, то цю техніку відносимо до техніки владної діяльності. Виконавцями є юристи, які працюють у державних органах і займаються правотворчістю, правозастосуванням, офіційним тлумаченням права та іншими видами діяльності, що передбачає володіння владними повноваженнями. Ця техніка характеризується особливими вимогами, які висувуються до

суб'єктів і якості їх діяльності як державою, так і суспільством. Важливим критерієм оцінки їх професійної діяльності є законність, забезпечення прав людини та громадянина.

Отже, техніка опублікування нормативно-правових актів – це сукупність прийомів і способів нормативного визначення оголошення, яке видається від імені нормотворчого органу, звернене до загального відома та містить повний і гарантовано точний текст прийнятого нормативно-правового акта.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Опублікування нормативних актів: значення, офіційні і неофіційні джерела, мова, обмежувальні грифи.
2. Порядок набрання чинності нормативно-правовими актами.
3. Порядок набрання чинності іншими юридичними документами.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Опублікування нормативних актів: значення, офіційні і неофіційні джерела, мова, обмежувальні грифи.
2. Порядок набрання чинності нормативно-правовими актами.
3. Порядок набрання чинності іншими юридичними документами.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Порядок набрання чинності іншими юридичними документами: міжнародними договорами України; рішеннями і висновками Конституційного Суду України; постановами Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів; розпорядчими та іншими документами органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій.
2. Значення опублікування нормативно-правових актів.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Актами Верховної Ради України є:
 - а) закони, постанови, накази, декларації;
 - б) закони, постанови, резолюції, заяви, накази;
 - в) закони, постанови, накази, розпорядження;
 - г) закони, постанови, резолюції, декларації, звернення, заяви.

2. Актами Президента України є:
 - а) укази та постанови;
 - б) укази та розпорядження;
 - в) накази та укази;
 - г) укази, накази та розпорядження.
3. Офіційними друкованими виданнями для законів України є:
 - а) журнал «Офіційний вісник України»;
 - б) журнал «Суспільство і право»;
 - в) нормативний бюлетень «Відомості Верховної Ради України»;
 - г) газета «Вісті»;
 - д) газета «Голос України».
4. Офіційними друкованими виданнями для актів Президента України є:
 - а) журнал «Офіційний вісник України»;
 - б) журнал «Суспільство і право»;
 - в) газета «Урядовий кур'єр»;
 - г) інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України»;
 - д) газета «Вісті».
5. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді належить:
 - а) Президенту України;
 - б) Конституційному Суду України;
 - в) Кабінету Міністрів України;
 - г) Верховному Суду України;
 - д) Національному банку України.
6. Визначення: «... – це загальнообов'язкове офіційне рішення спеціально уповноваженого суб'єкта, прийняте в певному порядку, яке встановлює нові норми права, змінює або скасовує вже наявні» відповідає поняттю:
 - а) норма права;
 - б) нормативний договір;
 - в) нормативно-правовий припис;
 - г) *нормативно-правовий акт*.
7. Неправильне зазначення реквізитів, - це:
 - а) порушення мовних правил;
 - б) *порушення формальних правил*;
 - в) порушення процедурних правил;
 - г) порушення правил формування змісту законів.

8. Юридичні документи, які створені шляхом фіксації юридично важливої інформації на магнітному носіїві, – це:
 - а) текстові документи;
 - б) графічні документи;
 - в) *електронні документи*;
 - г) немає правильної відповіді.
9. Юридичні документи, які спрямовані на узагальнення, систематизацію та подачу внутрішньої інформації з різних сфер діяльності організації, – це:
 - а) організаційні документи;
 - б) розпорядчі документи;
 - в) *довідково-інформаційні документи*;
 - г) трафаретні документи.
10. Визначення: «... – це спосіб викладення документа за допомогою сполучення штампів, що включають постійну типову інформацію, характерну для визначеного роду документів і текстових пробілів, що підлягають заповненню змінною інформацією, обумовленою конкретною ситуацією в зв'язку з якою складається документ» відповідає поняттю:
 - а) штамп;
 - б) *трафарет*;
 - в) стандарт;
 - г) макет.

Завдання

1. Підготувати наукове повідомлення на тему «Опублікування нормативно-правових актів та його значення».
2. На прикладі трьох нормативно-правових актів виписати реквізити, які вказуються при його публікації.

Інформаційні джерела: 55, 56, 79, 100, 147, 158, 159, 162, 163.

......*

Тема 13. Техніка систематизації юридичних документів

Основні терміни та поняття: систематизація нормативно-правових актів, кодифікація, загальна кодифікація, галузева кодифікація, кодекс, спеціальна (комплексна) кодифікація, консолідація, інкорпорація, офіційна інкорпорація, неофіційна інкорпорація, інформаційно-пошукова система.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Систематизація нормативно-правових актів – це діяльність, направлена на їх упорядкування та приведення діючих юридичних документів в єдину, узгоджену систему.

Починаючи вивчення теми щодо техніки систематизації юридичних документів потрібно виходити з того, що систематизації підлягають не тільки нормативні, а й правозастосовні, а також інтерпретаційні акти (наприклад, акти судів вищих інстанцій, а також акти Генерального прокурора України, що видаються в основному у вигляді збірників). Цей перелік можна доповнити правореалізаційними документами, їх систематизація не має публічного характеру, а виробляється всередині організацій, які мають справу з індивідуальними актами, пов'язаними з їх діяльністю.

У першу чергу слід зупинитися на систематизації нормативно-правових актів, яка являє собою діяльність, направлену на їх упорядкування та приведення діючих юридичних документів в єдину, узгоджену систему. Насамперед варто проаналізувати зміст принципів, дотримання яких дозволяє досягти найкращого результату в процесі проведення систематизації. Розрізняють такі принципи: плановість, прагнення до мінімальної кількості нормативно-правових актів, повнота, доцільність, оперативність, безперервність, економічність, доступність, демократичність, гласність, професіоналізм, науковість.

Необхідним є проведення аналізу загальних етапів проведення систематизації, до яких належать такі: 1) складання плану систематизації; 2) складання переліку нормативно-правових актів, які необхідно систематизувати; 3) збір цих нормативно-правових актів; 4) вилучення застарілих нормативно-правових актів; 5) внесення в нормативно-правові акти змін і доповнень; 6) аналіз нормативно-правових актів; 7) ревізія нормативно-правових актів; 8) вибір критеріїв систематизації; 9) розміщення матеріалу в рубриках.

Студентам слід окремо зупинитися на різновидах систематизації нормативно-правових актів, якими є кодифікація, консолідація та інкорпорація.

Кодифікація – це особлива змістовна форма систематизації законодавства, яка здійснюється шляхом перероблення та зведення норм права, що містяться в різних актах, у логічно узгоджений нормативно-правовий акт, котрий системно й вичерпно регулює певну сферу суспільних відносин, як правило на галузевому рівні.

При цьому способі проводиться така обробка нормативно-правових актів, що певною мірою змінює їхню структуру (погоджує, усуває протиріччя, об'єднує тощо). Результатом кодифікації є новий нормативно-правовий акт (кодекс, положення, інструкція тощо).

Здійснюючи кодифікацію, суб'єкти правотворчості ставлять за мету критично переоцінити чинні норми права, переглянути

нормативно-правові акти таким чином, щоб усунути неузгодженості та суперечності між ними, заповнити прогалини у правовому регулюванні, замінити і оновити застарілі норми. Кінцевою метою кодифікації є створення нового зведеного законодавчого акта, що замінює нормативно-правові акти, які діяли раніше.

Кодифікація має тільки офіційний характер. Її різновидами є загальна, галузева та спеціальна кодифікації, на розмежуванні особливостей яких потрібно окремо зупинитися.

Консолідація – це спосіб систематизації, що полягає у подоланні розрізненості нормативно-правових актів, виданих у різний час щодо одного й того ж предмета правового регулювання, шляхом їх поєднання в єдиний укрупнений нормативно-правовий акт з усуненням повторень і суперечностей без зміни змісту.

Важливо розуміти, що прискорення змін у соціальному житті робить кодифікацію не цілком придатною для ефективного регулювання постійно мінливих суспільних відносин. Виходить, для того, щоб кодекс, створений з такими великими часовими, матеріальними і людськими затратами, проіснував достатньо довго, в ньому слід закріплювати лише найбільш загальні положення. Але в такому разі його неминуче доведеться супроводжувати більш деталізованими законами. Ось чому практика виходить на усереднений варіант – консолідацію юридичних документів.

Інкорпорація – це впорядкування нормативно-правових актів без зміни їхнього змісту шляхом їх зведення в єдині друковані видання (збірники, зібрання, довідники, періодичні видання та ін.) за хронологією та/або предметом регулювання. Особливістю інкорпорації є те, що нормативний зміст законодавчих актів не змінюється, вони підлягають в основному зовнішній обробці.

Інкорпорація у свою чергу поділяється на офіційну і неофіційну, особливості яких необхідно проаналізувати.

Слід враховувати, що прямий і безпосередній вплив на процес систематизації нормативно-правових актів здійснюють соціальні зміни. Перераховані вище способи систематизації вже давно стали анахронізмом. Майже у всіх країнах здійснився загальний перехід на комп'ютеризований облік нормативно-правових актів. При кожному органі державної влади України існують автоматизовані інформаційно-пошукові системи правової інформації.

Системи, за допомогою яких здійснюється пошук інформації, називаються інформаційно-пошуковими системами (ІПС). Процедура пошуку починається із запиту до інформаційно-пошукової системи. Система виконує пошук у масиві інформації таких документів, які задовольняють зроблений запит, причому успіх пошуку суттєво залежить від точності формулювання запиту. Найбільш сучасні пошукові системи містять у собі не просто масиви документів, а банки

даних. У них зберігається різноманітна інформація, необхідна фахівцям для вирішення своїх завдань. Сучасні системи пошуку також існують у мережі Інтернет. У колах юристів досить відомою є система «НАУ». «Експерт-юрист» – ще одна інформаційно-пошукова система, яка може допомогти юристу в роботі. Досить непоганою ПС для пошуку законодавства є «Інфодиск». Успішно використовується також ПС «Законодавство України».

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Систематизація нормативно-правових актів як вид юридичної роботи.
2. Поняття та особливості кодифікації.
3. Поняття консолідації та її ознаки.
4. Поняття інкорпорації і правила її проведення.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Систематизація нормативно-правових актів як вид юридичної роботи.
2. Поняття та особливості кодифікації.
3. Поняття консолідації та її ознаки.
4. Поняття інкорпорації і правила її проведення.
5. Комп'ютеризація роботи з систематизації.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Особливості систематизації рішень Конституційного Суду України.
2. Особливості систематизації міжнародних договорів.
3. Облік нормативно-правових актів.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Визначення: «... – це спосіб систематизації, за яким акти законодавства повністю або частково (як витяги) об'єднуються в різного роду збірки чи зібрання у хронологічному, алфавітному, предметному, системно-предметному або будь-якому іншому порядку» відповідає поняттю:

- а) інкорпорація;
- б) кодифікація;
- в) консолідація;

г) об'єднання.

2. Систематизований законодавчий акт, що регламентує однорідну сферу суспільних відносин, – це:

а) джерела (форми) права;

б) кодекс;

в) законодавство;

г) немає правильної відповіді.

3. Визначення: «... – це впорядкування нормативного масиву шляхом докорінної переробки змісту наявних у певній сфері правового регулювання нормативно-правових актів та створення на їх основі єдиного юридично і логічно цілісного нормативно-правового акта» відповідає поняттю:

а) інкорпорація;

б) кодифікація;

в) консолідація;

г) об'єднання.

4. Визначення: «... – це об'єднання безлічі правових актів з одного або декількох суміжних питань в один новий нормативно-правовий акт» відповідає поняттю:

а) інкорпорація;

б) кодифікація;

в) консолідація;

г) немає правильної відповіді.

5. Базові нормативно-правові акти, які визначають провідні принципи нормативного регулювання у певній сфері, – це:

а) принципи права;

б) основи законодавства;

в) збірник законів;

г) основи права.

6. Визначення: «... – упорядкування законодавства, яке охоплює нормативно-правові акти певної його галузі (основи законодавства, кодекси)» відповідає поняттю:

а) галузева інкорпорація;

б) галузева кодифікація;

в) галузева консолідація;

г) галузеве об'єднання.

7. Суб'єктами неофіційної систематизації виступають:

а) приватні особи;

б) Верховний Суд України;

в) Верховна Рада України;

г) Вищий Господарський Суд України.

8. Різновид кодифікації, який передбачає упорядкування тих нормативно-правових актів, що регулюють той чи інший правовий інститут, – це:

- а) загальна кодифікація;
- б) галузева кодифікація;
- в) спеціальна (комплексна) кодифікація;
- г) предметна кодифікація.

9. Визначення: «... – це різновид систематизації правових документів, що полягає в їх зборі, зберіганні, реєстрації, розташуванні в певному порядку для швидкого знаходження і використання» відповідає поняттю:

- а) облік нормативно-правових актів;
- б) узгодження нормативно-правових актів;
- в) об'єднання нормативно-правових актів;
- г) немає правильної відповіді.

10. Зовнішнє опрацювання нормативно-правових актів організаціями (видавництва, навчальні заклади тощо) та окремими громадянами (вченими-юристами, спеціалістами-практиками) без спеціальних повноважень правотворчих органів, – це:

- а) неофіційна консолідація;
- б) неофіційна кодифікація;
- в) неофіційна інкорпорація;
- г) неофіційне тлумачення.

Завдання

1. Скласти структурно-логічну схему «Загальні етапи проведення систематизації».
2. Скласти таблицю за зразком:

Техніко-юридичні правила		
кодифікації	консолідації	інкорпорації

3. Письмово охарактеризувати суб'єктивні та об'єктивні причини систематизації.
4. Підготувати наукове повідомлення на тему «Кодифікація в Європейському Союзі».

Інформаційні джерела: 21, 35, 55, 56, 79, 103.

* * *

Тема 14. Правореалізаційна і правозастосовна техніка

Основні терміни та поняття: безпосередній тип реалізації права, правозастосовний тип реалізації права, правореалізаційна техніка, правозастосовна техніка, оперативно-виконавче правозастосування, охоронне правозастосування.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення правореалізаційної та правозастосовної техніки слід розпочати із з'ясування сутності поняття реалізація (здійснення) права. Під нею розуміють втілення установлених норм права в діяльності суб'єктів права. При цьому розрізняють два типи реалізації права. Безпосередній тип реалізації права здійснюється тоді, коли суб'єкти, яким адресовані норми права, поведуться так, як цими нормами наказано. Правозастосовний тип реалізації права здійснюється, коли діяльності суб'єктів права щодо здійснення норм права виявляється недостатньо і потрібна участь державного органу, для того, щоб здійснити запропоноване нормами права.

За суб'єктивним складом розрізняють індивідуальну і колективну форми правореалізації (наприклад, право нації на самовизначення). Адже деякі правові вимоги не можна втілити в життя інакше, як поєднавши одну з одною.

За характером дії суб'єктів, ступеня їх активності та спрямованості виділяють виконання, дотримання, використання і застосування норм права. Перші три виступають формами безпосередньої правореалізації, право реалізується в поведінці учасників правовідносин. Застосування, навпаки, здійснюється лише за участю спеціально уповноважених органів держави.

Слід детальніше зупинитися на формах безпосередньої правореалізації. *Виконання норм права* – це реалізація зобов'язальних норм, виконання суб'єктом покладених на нього обов'язків активного типу. У разі утримання від їх здійснення це може кваліфікуватися як протиправна поведінка.

Дотримання норм права має місце тоді, коли суб'єкти утримуються від здійснення дій, які забороняються державою. Це пасивна форма поведінки суб'єктів у сфері правового регулювання: вони не здійснюють дій, заборонених нормами права, і в такий спосіб реалізують правові заборони. Виконання і дотримання норм права як форми правореалізації мають імперативний, загальнообов'язковий характер: суб'єкт повинен узгоджувати свою поведінку з цими розпорядженнями, не порушувати їх.

Використання суб'єктивного права – це здійснення суб'єктами своїх повноважень, наданих їм уповноважуючою нормою права, в диспозиції якої закріплені суб'єктивні права. Суб'єкти на власний розсуд використовують надані їм права. На відміну від дотримання і

виконання, пов'язаних з реалізацією заборон і юридичних обов'язків, використання являє собою здійснення дій, що дозволяються правом. При цьому суб'єкт керується своїми власними інтересами. Прикладом реалізації повноважень, наданих нормами права, є здійснення громадянами своїх конституційних прав: на об'єднання, мирні збори і демонстрації, право володіти, користуватись і розпоряджатись своєю власністю тощо. Це передбачає як активну, так і пасивну поведінку: суб'єкт поводить пасивно, якщо він утримується від використання наданого йому права, або навпаки.

Четвертою формою реалізації норм права є його *застосування*, що характеризується низкою ознак, які істотно відрізняють цю форму від дотримання, виконання і використання норм права. Застосування норм права – це діяльність, що здійснюється тільки відповідними державними органами чи за дорученням держави іншими організаціями. Застосуванню норм права притаманний державно-владний характер. Застосування права – один з видів державної діяльності, спрямованої на втілення правових розпоряджень у життя. Здійснюється від імені держави уповноваженими нею суб'єктами і тому є обов'язковим для всіх адресатів. Застосування права здійснюється у певних процесуальних формах. Процес застосування норм права завершується виданням правозастосовного акта.

Застосування права як самостійної форми правореалізації є складним, оскільки воно здійснюється завжди у сполученні з іншими формами правореалізації (виконанням, дотриманням, використанням).

Із зазначеного випливає, що *правозастосування* – це державно-владна діяльність компетентних органів, спрямована на реалізацію норм права та здійснюється у встановлених законом формах щодо прийняття індивідуальних правових рішень з конкретних юридичних справ.

Акт правозастосування – це індивідуальний правовий акт компетентних органів, виданий на основі юридичних фактів та норм права, який визначає права, обов'язки або міру юридичної відповідальності для конкретних осіб з конкретної юридичної справи.

Відмінність акта правозастосування від нормативно-правового акта полягає в тому, що акт правозастосування суворо індивідуалізований, адресований конкретним особам, а нормативно-правові акти мають загальний характер. Їм властива функція індивідуального регулювання, спрямована до конкретного суб'єкта або суб'єктів. Нормативно-правові акти розраховані на багаторазове використання, а правозастосовні – одноразової чинності. На відміну від нормативно-правових актів, акти правозастосування, виступаючи юридичними фактами, безпосередньо тягнуть за собою юридичні наслідки.

У процесі застосування норм права уповноважений орган за допомогою індивідуальних актів вирішує два основних завдання:

- 1) організацію позитивного виконання приписів норм права;
- 2) забезпечення відповідної реакції з боку держави на недотримання або невиконання норм права.

На цій підставі виділяються дві форми застосування права: оперативно-виконавча і правоохоронна. *Оперативно-виконавче правозастосування* – це організація виконання приписів норм права, позитивне регулювання за допомогою індивідуальних актів правозастосування шляхом сприяння виникненню, зміні чи припиненню конкретних правовідносин (наказ про зарахування на роботу, рішення про призначення пенсії, свідоцтво про шлюб, рішення про будівництво житлового будинку, рішення про усиновлення тощо).

Правоохоронне правозастосування – це діяльність, спрямована на охорону норм права від порушень, застосування заходів державного примусу та забезпечення виконання примусових заходів (вирок суду, рішення про притягнення до адміністративної, дисциплінарної або цивільної відповідальності).

Оскільки судова діяльність є різновидом правозастосування, необхідно зупинитися на вимогах юридичної техніки до судових актів. Перелік судових актів досить значний. З-поміж них провідне місце займає судові рішення, яке являє собою акт органу, який здійснює правосуддя. Таке положення характерне для всіх постанов суду першої інстанції, але щодо судового рішення слід особливо наголосити, що це не просто акт суду. Судове рішення – це процесуальний акт, яким завершується розгляд справи по суті. Тому важливо знати основні вимоги юридичної техніки до процесуального оформлення судових рішень.

Окремо слід зупинитися на особливостях процесуального оформлення вироку як рішення суду першої інстанції або суду апеляційної інстанції, постановлене в судовому засіданні з питання про винність або невинуватість підсудної особи та про призначення або непризначення покарання. На відміну від інших процесуальних документів, вирок має такі ознаки: постановляється від імені держави; у вирокі фіксуються результати процесуальної діяльності учасників кримінального судочинства; визначається правове становище відповідної особи на певний період часу; є найважливішим актом правосуддя, оскільки кожен обвинувачуваний в скоєнні злочину вважається невинуватим, поки його вина не буде доведена в передбаченому законом порядку та встановлено, що набрав законної сили вирок суду.

Наступним кроком варто зупинитися на з'ясуванні техніко-юридичних засобів у процесі підготовки правореалізаційних актів, зокрема на техніці ведення договірної роботи. Договір використовується майже в усіх галузях права і вважається

універсальним юридичним документом. Важливо знати, за допомогою яких способів юридичної техніки можна покращити якість договірної роботи. Важливо з'ясувати, які існують техніко-юридичні вимоги до форми, змісту та структури договорів, стадії договірної роботи. Практичне значення матиме зіставлення вимог до форми, структури та змісту договорів з вимогами до позовних заяв, звернень, доручень та інших правореалізаційних документів.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Правореалізаційна техніка і правозастосовна техніка: поняття, співвідношення, значення.
2. Використання техніко-юридичних засобів у процесі підготовки правореалізаційних актів. Техніка ведення договірної роботи.
3. Акт застосування норм права як різновид правореалізаційного акта. Зміст та структура актів правозастосування.
4. Судова діяльність як різновид правозастосування. Види судових актів та вимоги до їх змісту.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Договір як основний вид правореалізаційних документів.
2. Техніко-юридичні особливості договорів.
3. Мова, стиль та термінологія актів правозастосування та вимоги юридико-технічного характеру.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Визначення: «... – спрямована на реалізацію норм права державно-владна діяльність компетентних органів, що здійснюється у встановлених законом формах щодо прийняття індивідуальних правових рішень з конкретних юридичних справ» відповідає поняттю:

- а) правотворчість;
- б) інтерпретація;
- в) правозастосування;
- г) локальна нормотворчість.

2. Процес пізнання і оцінювання правових потреб суспільства й держави, формування та прийняття нормативно-правових актів уповноваженими суб'єктами в межах відповідних процедур, – це:

- а) правотворчість;
- б) правозастосування;
- в) інтерпретація;

г) правореалізація.

3. Забезпечене державою втілення положень норм права у фактичній правомірній поведінці суб'єктів суспільних відносин, – це:

- а) правова поведінка;
- б) реалізація права;
- в) правотворчість;
- г) інтерпретація.

4. Індивідуальні правові акти-волевиявлення (рішення) уповноваженого суб'єкта права, що встановлює (змінює, припиняє) на основі юридичних норм права і обов'язки учасників конкретних правовідносин або міру відповідальності конкретних осіб за скоєне ними правопорушення (рішення суду, постанова слідчого, протест прокурора тощо), – це:

- а) акти застосування норм права;
- б) інтерпретаційні акти;
- в) нормативно-правові акти;
- г) нормативні договори.

5. Процесуальний документ, який вирішує справу і відновлює порушені права, винесений судом у встановленій законом процесуальній формі на основі розгляду справи по суті, – це:

- а) судові рішення;
- б) виконавчий документ;
- в) інтерпретаційний акт;
- г) правотворчий акт.

6. Тип реалізації права, який здійснюється тоді, коли суб'єкти, яким адресовані норми права, поводяться так, як цими нормами наказано, – це:

- а) правозастосовний тип реалізації права;
- б) безпосередній тип реалізації права;
- в) самостійний тип реалізації права;
- г) немає правильної відповіді.

7. Тип реалізації права, який здійснюється тоді, коли, діяльності суб'єктів права щодо здійснення норм права виявляється недостатньо і потрібна участь державного органу, для того, щоб здійснити запропоноване нормами права, – це:

- д) правозастосовний тип реалізації права;
- е) безпосередній тип реалізації права;
- ж) самостійний тип реалізації права;
- з) немає правильної відповіді.

8. Елемент юридичної техніки, що представляє собою систему науково обґрунтованих і практично сформованих засобів і способів, що використовуються при створенні (підготовці та оформленні) правозастосовних (індивідуальних) актів, – це:

- а) правотворча техніка;
- б) правореалізаційна техніка;
- в) правозастосовна техніка;
- г) інтерпретаційна техніка.

9. Розрізняють такі типи реалізації права:

- а) безпосередній та другорядний;
- б) безпосередній та правозастосовний;
- в) основний та додатковий;
- г) загальний та факультативний.

10. За суб'єктивним складом розрізняють такі форми правореалізації:

- а) загальна і спеціальна;
- б) основна і додаткова;
- в) індивідуальна і колективна;
- г) немає правильної відповіді.

Завдання

1. Підготувати наукове повідомлення на тему «Договір як основний вид правореалізаційних документів».
2. Використовуючи рекомендовану для опрацювання літературу, письмово обґрунтувати відмінність акта правозастосування від нормативно-правового акта. Навести точки зору науковців з цього питання.
3. Скласти таблицю за зразком:

Техніка ведення договірної роботи			
Техніко-юридичні вимоги до форми договору	Техніко-юридичні вимоги до змісту договору	Техніко-юридичні вимоги до структури договору	Стадії договірної роботи

Інформаційні джерела: 1, 11, 61, 77, 79, 100, 108.

* * *

Тема 15. Техніка тлумачення норм права

Основні терміни та поняття: тлумачення, офіційне тлумачення, неофіційне тлумачення, нормативне тлумачення, казуальне тлумачення, інтерпретаційний акт.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Тлумачення – це типова діяльність юриста, перш за все в романо-германській системі права. Будь-який юрист-професіонал, який працює в законодавчих чи виконавчих органах, часто займається тлумаченням норм права і фактів, які обумовлюють їх застосування.

Для з'ясування особливостей техніки тлумачення норм права насамперед важливо розглянути підходи до розуміння тлумачення, які існують у юридичній науці. Перший підхід полягає у тлумаченні букви закону, це так званий статичний підхід. Мова йде про тлумачення, яке відштовхується від самого тексту закону. Другий підхід передбачає тлумачення на підставі духу закону, і являє собою динамічний підхід. Він зобов'язує тлумача враховувати соціальні явища, що з'явилися після прийняття закону. Девіз тлумача в даному випадку: «Закон не догма, а інструкція до дії». Третій підхід є комплексним і побудований на одночасному пізнанні в процесі тлумачення і букви, і духу закону. Саме цей підхід у даний час взято на озброєння практично у всіх країнах романо-германської сім'ї права.

Процес тлумачення норм права складається з двох частин (елементів): з'ясування змісту норм права та роз'яснення змісту норм права. Відтак, *тлумачення* можна визначити як інтелектуально-вольову діяльність щодо з'ясування і роз'яснення змісту норм права з метою їх найбільш правильної реалізації, яка знаходить відображення в особливому акті.

Залежно від юридичних наслідків, до яких призводить роз'яснення, розрізняють: офіційне і неофіційне тлумачення. *Офіційне тлумачення* дається уповноваженими для цього суб'єктами – державними органами, посадовими особами – і закріплюється у спеціальному акті, що має загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів, які реалізують ці норми права. Офіційне тлумачення норм права у свою чергу за характером і юридичними наслідками поділяється на два види – нормативне (загальне) і казуальне (індивідуальне).

В залежності від того, який з державних органів його здійснює, офіційне тлумачення поділяється на два види: автентичне і судове. *Автентичне тлумачення* проводиться тим органом, який створив цю норму права. Юридичній практиці відомий такий вид нормативного роз'яснення як легальне тлумачення. У цьому випадку тлумачення норм права дається спеціально на те уповноваженим органом (наприклад, тлумачення, яке дається в постановах Пленуму Верховного Суду). *Відомче тлумачення* здійснюється керівництвом центрального органу певного міністерства, комітету, відомства, коли

дає офіційну відповідь на запити підвідомчих установ і підприємств з приводу трактування і застосування окремих положень нормативно-правових актів. Його сила обмежується сферою діяльності відповідного міністерства, комітету, відомства.

Казуальне тлумачення – це таке тлумачення, коли норми права роз'яснюються щодо конкретної справи, тобто уточнюються суб'єктивні права й обов'язки та інші юридичні факти й обставини в рамках конкретних правовідносин. Воно поширює свою дію тільки на конкретну ситуацію, хоча і може враховуватись при вирішенні аналогічних справ.

Неофіційне тлумачення – це роз'яснення норм права, яке дається неуповноваженими суб'єктами, тому позбавлене юридичної сили та не може викликати юридичних наслідків. З-поміж видів неофіційного тлумачення розрізняють: 1) *буденне тлумачення*. Здійснюється суб'єктами, які не є фахівцями в галузі права. Його точність залежить від рівня правової культури суб'єкта, життєвого досвіду, фактів повсякденного життя; 2) *професійне тлумачення*. Здійснюється обізнаними в сфері права людьми, але їх дії щодо тлумачення норм права не набувають обов'язкового значення; 3) *доктринальне тлумачення*. Це наукове роз'яснення нормативно-правових актів, змісту і цілей норм права, яке здійснюється в ході наукового аналізу в монографіях, науково-практичних коментарях, на лекціях, конференціях. У свою чергу доктринальне тлумачення буває систематизоване і несистематизоване. Систематизоване тлумачення – це більш високий ступінь наукової розробки питань права. Несистематизоване тлумачення виражається у наукових гіпотезах, ідеях, що потребують перевірки, додаткової аргументації, приведення до системи, зокрема шляхом організації дискусій, конференцій та ін.

Студентам потрібно з'ясувати способи тлумачення. Виходить треба з того, що спосіб тлумачення – це сукупність прийомів і засобів, які дозволяють з'ясувати зміст норми права і вираженої в ній волі з метою їх реалізації. Основними способами тлумачення є мовний, логічний, системний, історико-політичний, телеологічний та спеціально-юридичний.

Мовне тлумачення припускає з'ясування змісту норми права на основі аналізу її тексту. *Логічне тлумачення* базується на використанні засобів формальної логіки. Його суть полягає в дослідженні логічної побудови нормативного матеріалу. Тут застосовуються такі логічні інструменти як поняття, судження, умовивід, закони логіки, аксіоми. *Системне тлумачення* передбачає аналіз і порівняння не окремих слів, а зв'язків між частинами норми права (гіпотезою, диспозицією, санкцією), між різними нормами права одного закону, а іноді між нормами, що знаходяться в різних нормативно-правових актах. Системний спосіб тлумачення полягає у

з'ясуванні змісту конкретних норм шляхом зіставлення їх з іншими нормами. *Історичне тлумачення* припускає з'ясування змісту норми права, ґрунтуючись на знаннях фактів, пов'язаних з історією виникнення тлумачених норм. Інтерпретатор детально з'ясовує історичні умови, що існували на момент прийняття норми, економічні, соціальні обставини, причини прийняття нормативно-правових актів, які стали об'єктом тлумачення.

Суть *телеологічного тлумачення* полягає у з'ясуванні цільової спрямованості норми права. Мета норми лежить в основі формування правила поведінки, яке конструюється так, щоб досягнути певного результату. У процесі телеологічного тлумачення всі знання і прийоми їх використання прив'язуються до мети нормативного припису, не виходять за межі безпосереднього змісту норми права, але пояснюють її зміст. При *функціональному способі тлумачення* враховуються передусім умови, в яких норма права функціонує, а не створюється. До уваги беруться політичні, економічні, соціальні, моральні та інші чинники. *Герменевтичне тлумачення* – це тлумачення у вузькому розумінні, що означає інтерпретацію глибинної семантики, тобто символізму, на рівні ідеї, тексту, промови.

Щоб отримати обов'язковий характер, результати офіційного тлумачення мають бути формально закріплені. Для цього існують *інтерпретаційні акти (акти тлумачення)*, які можна визначити як правові акти компетентних державних органів, що вмішують результати офіційного тлумачення.

Перш за все слід відзначити, що ці акти є правовими. Вони видаються компетентними державними органами, мають обов'язковий характер і формально закріплені. Реалізація інтерпретаційних актів забезпечується державою. У цьому полягає їх схожість з іншими правовими актами (нормативними і казуальними). За іншими ознаками інтерпретаційні акти суттєво відрізняються від нормативних і правозастосовних.

Студентам потрібно розглянути класифікацію інтерпретаційних актів за різними критеріями та зупинитися на їх видовій характеристиці. За юридичною значущістю розрізняють акти нормативного і казуального тлумачення. Акти нормативного тлумачення поширюють свою дію на невизначене коло суб'єктів і розраховані на застосування кожного разу, коли реалізується норма, що тлумачиться. В цьому розумінні вони носять загальнообов'язковий характер. Казуальні акти відносяться до конкретного випадку і стосуються конкретних осіб. З цієї точки зору їх можна назвати індивідуальними. Акти тлумачення приймаються законодавчими, виконавчими, судовими органами влади.

Залежно від того, хто видав акт тлумачення і нормативно-правовий акт, вони можуть бути автентичними та легальними. Якщо акт

приймає і тлумачить один і той самий суб'єкт, тоді це автентичне (авторське) тлумачення. Якщо норму права тлумачить суб'єкт, який на це уповноважений і якому це право делеговано (дозволено) законом (наприклад, Конституційний Суд України дає офіційне тлумачення Конституції України), це легальне тлумачення.

За галузевою приналежністю норми, яка тлумачиться, розрізняють акти тлумачення кримінального, конституційного, адміністративного, цивільного права тощо. За сферою дії акти тлумачення можуть діяти на території всієї держави і мати локальний характер.

Отже, тлумачення права і його результати відіграють важливу роль у процесі реалізації права, завершують процес правового регулювання суспільних відносин.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття і загальна характеристика тлумачення права.
2. Види тлумачення норм права.
3. Способи тлумачення норм права.
4. Інтерпретаційні акти.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

5. Поняття і загальна характеристика тлумачення права.
6. Види тлумачення норм права.
7. Способи тлумачення норм права.
8. Інтерпретаційні акти.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Прийоми і способи юридичної техніки при підготовці інтерпретаційних актів.
2. Техніка опублікування актів тлумачення норм права.
3. Шляхи усунення та недопущення інтерпретаційних помилок.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Визначення: «... – інтелектуально-вольова діяльність щодо з'ясування і роз'яснення змісту норм права з метою їх найбільш правильної реалізації, яка знаходить відображення в особливому акті» відповідає поняттю:

- а) правотворчість;
- б) правозастосування;
- в) правореалізація;

- г) тлумачення.
- 2. Сукупність прийомів і засобів, які дозволяють з'ясувати зміст норми права та вираженої в ній волі з метою їх реалізації, – це:
 - а) правореалізація;
 - б) правотворчість;
 - в) правозастосування;
 - г) спосіб тлумачення норм права.
- 3. Різновидами неофіційного тлумачення є:
 - а) буденне;
 - б) професійне;
 - в) доктринальне;
 - г) усі відповіді правильні.
- 4. Тлумачення норм права, яке дається уповноваженими для цього суб'єктами – державними органами, посадовими особами – і закріплюється у спеціальному акті, що має загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів, які реалізують ці норми права, – це:
 - а) неофіційне тлумачення;
 - б) офіційне тлумачення;
 - в) легальне тлумачення;
 - г) доктринальне тлумачення.
- 5. Тлумачення норм права, яке припускає з'ясування змісту норми права на основі аналізу її тексту, – це:
 - а) мовне тлумачення;
 - б) буквальне тлумачення;
 - в) професійне тлумачення;
 - г) доктринальне тлумачення.
- 6. Тлумачення норм права, яке базується на використанні засобів формальної логіки, – це:
 - а) мовне тлумачення;
 - б) логічне тлумачення;
 - в) професійне тлумачення;
 - г) доктринальне тлумачення.
- 7. Тлумачення норм права, яке полягає у з'ясуванні цільової спрямованості норми права, – це:
 - а) мовне тлумачення;
 - б) логічне тлумачення;
 - в) телеологічне тлумачення;
 - г) доктринальне тлумачення.
- 8. Правові акти компетентних державних органів, що вміщують результати офіційного тлумачення, – це:

- а) правотворчі акти;
- б) правозастосовні акти;
- в) інтерпретаційні акти;
- г) усі відповіді правильні.

9. Тлумачення норм права, яке проводиться тим органом, який створив норми права, – це:

- а) автентичне тлумачення;
- б) буквальне тлумачення;
- в) розширювальне тлумачення;
- г) легальне тлумачення.

10. Тлумачення норм права, яке дається спеціально уповноваженим на те органом, – це:

- а) автентичне тлумачення;
- б) буквальне тлумачення;
- в) розширювальне тлумачення;
- г) легальне тлумачення.

Завдання

1. Розробити структурно-логічну схему «Класифікація інтерпретаційних актів».
2. Підготувати наукове повідомлення на тему «Наукові підходи до розуміння тлумачення».
3. Письмово охарактеризувати суб'єктів автентичного тлумачення.

Інформаційні джерела: 55, 56, 79, 100, 134.

* * *

Тема 16. Правотворчі та правозастосовні помилки

Основні терміни та поняття: юридична помилка, правотворча помилка, правозастосовна помилка, інтерпретаційна помилка.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Юридична техніка є найважливішою умовою і засобом попередження та виправлення юридичних помилок та «пасток». Правила, прийоми та методи юридичної техніки застосовуються як при розробці змісту та структури нормативно-правового акта, так і при їх втіленні в життя.

Необхідно з'ясувати різновиди та особливості юридичних помилок. Виділяють правотворчі, правозастосовні та інтерпретаційні помилки.

Правотворчі помилки пов'язані з недостатньо ефективною діяльністю правотворчого органу. Під *інтерпретаційною помилкою* розуміється відступ від правил тлумачення норм права, допущений у процесі інтерпретації норми права, що зумовив результат тлумачення, який не відображає змісту норми права. Дефекти законодавства призводять до *правозастосовних помилок*, які пов'язані з діяльністю суддів, прокурорів, слідчих, юрисконсультів, міністрів та інших посадових осіб.

Насамперед слід розглянути правотворчі помилки. З'ясувати їх перелік допоможе класифікація за такими критеріями: 1) за стадіями законодавчої роботи (вчинені в ході реалізації права на законодавчу ініціативу; допущені в ході обговорення законопроекту; що мали місце при прийнятті законопроекту; які виникли при опублікуванні та набутті чинності прийнятого законопроекту); 2) за характером та змістом (концептуальні; юридичні, які є наслідком недотримання вимог законодавчої техніки; граматичні).

Загалом юридичні помилки, в числі яких прогалини, надмірність інформації, порушення стилю, колізії, фактографічні помилки, дуже різнопланові. Всі правотворчі помилки певною мірою дотичні до порушення: правил формування змісту законів (сюди належать концептуальні помилки, прогалини в законі, надмірність інформації); логічних правил (наприклад, наявність колізії); правил, що стосуються структури закону (наприклад, використання частин замість розділів); мовних правил (порушення стилю); формальних правил (неправильне зазначення реквізитів); процедурних правил (прийняття законопроекту без висновку юридичного управління апарату Верховної Ради України).

Сукупність наведених вище правил становить зміст законодавчої техніки. Звідси випливає висновок: щоб не допускати помилок у правотворчості, законодавцю необхідно дотримуватись правил юридичної техніки.

Практично кожній людині доводиться стикатися з певними юридичними документами: в одних випадках – як творцеві тексту юридичного документа, в інших – при реалізації норми права як адресата (виконавця правових приписів).

Уникненню пасток при роботі з текстом юридичного документа сприяє перевірка наявності в чинному законодавстві будь-яких вимог до форми та змісту юридичного документа. Форма та зміст документа можуть залежати від узгодження волі сторін (сторони). Підготовка юридичного документа з ігноруванням передбаченої законом форми

приводить, з одного боку, до фактичної наявності документа, а з іншого – до формальної його відсутності. Цю ситуацію може використовувати у своїх інтересах будь-яка зі сторін.

Основний спосіб розпізнання пасток у юридичному документі – це повністю й дуже уважно його прочитати, перевіривши, чи однаковий сенс вкладається в терміни та слова. Невизначеність і багатозначність юридичної та іншої термінології, а також подвійний сенс повсякденних слів і виразів найчастіше використовуються для введення в оману.

Розпізнати та уникнути багатьох логічних пасток, що зустрічаються в юридичних текстах, допоможе знання законів логіки. Нерідко в претензійному листуванні трапляються софістичні звороти й вирази, які відводять від предмета спору та суті справи. Усі положення юридичного документа необхідно розглядати як рівноцінні, тому на етапі підготовки юридичного документа слід виявляти й усувати будь-які взаємовиключні й суперечливі одне щодо одного положення. Текст нормативно-правового акта слід сформулювати логічно, щоб розуміння однієї норми чи статті не було можливе лише на основі іншої норми чи статті, які йдуть далі за змістом НПА. Загалом це правило можна сформулювати так: виклад нормативного акта має бути побудовано від загального до часткового, від права до процедури, від правила до винятку, від постійного до тимчасового.

Процес трьох читань законодавчого органу супроводжується розпізнанням юридичних пасток. Проводиться загальна оцінка проекту НПА, його юридичних якостей, оцінка правильності й необхідності окремих частин проекту, його вдосконалення із урахуванням внесених під час обговорення поправок, виправлень, доповнень тексту, усунення можливих прогалин, недоліків. Чіткість і зрозумілість юридичного письма випереджує юридичні пастки та сприяє ефективному застосуванню НПА. Повноцінне регулювання суспільних відносин за допомогою норм права можливе за умови розуміння їх положень суб'єктами правовідносин.

Дотримуючись вимог техніки юридичного письма, творець правового документа забезпечить логіку викладу, точність формулювань та зрозумілість. За допомогою чітко визначених юридичних термінів та звичайних мовних конструкцій виключається термінологічна багатозначність. Норми права більш зрозумілі та доступні для користувачів, якщо вони сформульовані професійною юридичною мовою. Мова вважається єдиним будівельним матеріалом,

з якого створюється правова матерія, причому словесна форма властива далеко не лише закону, а практично всім аспектам права.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Загальна характеристика юридичних помилок.
2. Помилки у правотворчості.
3. Помилки правореалізаційної діяльності. Основні дефекти правореалізаційних актів.
4. Поняття та види правозастосовних помилок.

САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Основні дефекти правореалізаційних актів.
2. Редагування управлінських, адміністративно-правових, кримінально-процесуальних, цивільно-правових, цивільних процесуальних документів.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Скласти термінологічний словник до теми.

Тести

1. Визначення: «... – відступ від правил тлумачення норм права, допущений у процесі інтерпретації норми права, що зумовив результат тлумачення, який не відображає змісту норми права» відповідає поняттю:

- а) правотворча помилка;
- б) правозастосовна помилка;
- в) інтерпретаційна помилка;
- г) правореалізаційна помилка.

2. Правотворчі помилки, за яких законодавець не зміг відобразити у концепції законопроекту належний рівень розвитку юридичної та інших наук, – це:

- а) юридичні помилки;
- б) концептуальні помилки;
- в) логічні помилки;
- г) граматичні помилки.

3. Правотворчі помилки, що представляють собою результат недотримання принципів і правил формальної логіки при підготовці законів, – це:

- а) юридичні помилки;
- б) концептуальні помилки;
- в) логічні помилки;

- г) граматичні помилки.
- 4. Правотворчі помилки, які є наслідком недотримання вимог законодавчої техніки, – це:
 - а) юридичні помилки;
 - б) концептуальні помилки;
 - в) логічні помилки;
 - г) граматичні помилки.
- 5. Правотворчі помилки, які стосуються мови і стилю викладу норм права, – це:
 - а) юридичні помилки;
 - б) концептуальні помилки;
 - в) логічні помилки;
 - г) граматичні помилки.
- 6. Наявність колізій виникає внаслідок порушень:
 - а) мовних правил;
 - б) формальних правил;
 - в) логічних правил;
 - г) процедурних правил.
- 7. Прогалини в законі виникають внаслідок порушення:
 - а) логічних правил;
 - б) формальних правил;
 - в) правил формування змісту закону;
 - г) процедурних правил.
- 8. Надмірність інформації в нормативно-правовому акті виникає внаслідок порушення:
 - а) логічних правил;
 - б) формальних правил;
 - в) правил формування змісту закону;
 - г) процедурних правил.
- 9. Прийняття законопроекту без висновку юридичного управління апарату Верховної Ради України, - це:
 - а) порушення процедурних правил;
 - б) порушення формальних правил;
 - в) порушення правил формування змісту закону;
 - г) порушення логічних правил.
- 10. Неправильне зазначення реквізитів, - це:
 - а) порушення мовних правил;
 - б) порушення формальних правил;
 - в) порушення процедурних правил;
 - г) порушення правил формування змісту законів.

Завдання

1. Під час проведення правової експертизи проектів окремих законодавчих актів зауваження викликали їх наступні положення:

– «політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах (ст. 2 Закону України «Про політичні партії в Україні»);

– «суспільно необхідні видання – пріоритетні види видань для забезпечення загальнодержавних потреб (абз. 14 ст. 1 Закону України «Про видавничу діяльність»);».

Визначте помилки, що містять норми наведених правових актів. Запропонуйте напрямки подолання помилок.

2. Підготувати наукове повідомлення «Помилки при прийнятті корпоративних актів».

3. Розробити структурно-логічну схему «Правотворчі помилки».

Інформаційні джерела: 55, 56, 71, 79, 100, 110, 120.

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне навчально-дослідне завдання – це вид позааудиторної самостійної роботи студента навчального, навчально-дослідного чи проектно-конструкторського характеру, яке використовується у процесі вивчення програмного матеріалу навчальної дисципліни і завершується разом зі складанням рубіжного чи підсумкового контролю з навчальної дисципліни.

Ця група завдань носить науково-дослідницький характер, спонукає до якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів, рекомендована тим з них, хто опанував базовий зміст навчальної програми і має здібності та інтерес до такої роботи. Ці завдання складають варіативну частину модуля і їх виконання заохочується додатковою сумою балів.

Перелік індивідуальних завдань для самостійної роботи студентів:

1. Написання і захист наукового реферату з визначеної проблеми.
2. Підготовка презентацій з визначених питань.
3. Підготовка матеріалів власних досліджень до участі в науковій конференції.
4. Участь у роботі правничого дискусійного клубу «Феміда» (підготовка доповіді, участь у дебатах, оформлення стінгазети).
5. Участь у роботі наукового гуртка «Ін Юре» (підготовка та захист матеріалів наукового реферату на засіданні гуртка).
6. Підготовка публікації в наукових виданнях.
7. Оформлення сценарного плану дидактичної гри.

Методичні рекомендації до виконання індивідуальних навчально-дослідних

Однією із форм індивідуальної творчої роботи є написання та захист реферату.

Робота над рефератом складається із наступних етапів: вибір теми на основі тематики, затвердженої кафедрою; накопичення інформаційного матеріалу; підготовка та написання реферату; захист реферату.

Реферат повинен мати наступну структуру:

- план;
- короткий вступ;
- виклад основного змісту теми;
- висновки;

– список використаної літератури.

План – це логічна основа реферату, від нього залежить структура, зміст, логічний зв'язок частин реферату. Розробка плану розпочинається з ознайомлення з відповідною літературою, на основі якої складається попередній план з 2-3 пунктів. План не слід занадто деталізувати – в ньому даються основні, центральні питання теми у логічній послідовності. Доцільно попередньо складений план реферату узгодити на консультації із викладачем.

Маючи попередній план, необхідно звернутися до бібліографії. Суттєву допомогу в ознайомленні із бібліографією можуть надати бібліотечні каталоги (алфавітний, систематичний, предметний), довідкова література (енциклопедії, словники, статистичні збірники), наукова та періодична література (монографії, журнали, газети).

Основному тексту в рефераті передуює вступ. У ньому необхідно показати значення, актуальність проблеми, яка розглядається, обґрунтувати вибір теми, сформулювати основну мету, яка буде розкрита в рефераті.

В основній частині роботи велику увагу слід приділити глибокому теоретичному аналізу як теми в цілому, так і окремих її питань, правильно ув'язати теоретичні положення із практикою, розкрити матеріал у відповідності зі складеним планом.

Виклад основних питань завершується короткими висновками, де узагальнюються найважливіші положення, розглянуті в рефераті.

Реферат повинен бути написаний грамотно, без помилок, повторів, скорочень.

Важливе значення має правильне оформлення реферату. На титульному аркуші необхідно вказати назву вищого навчального закладу, факультету, реферату, групу, своє прізвище та ініціали, прізвище керівника. На наступному аркуші наводиться план реферату із наведенням сторінок відповідних розділів.

Зазначені у тексті цитати повинні відповідати посиланням на джерела, з яких вони наведені та оформлені таким чином: [1, с. 25], де перша цифра – номер джерела за списком використаної літератури, а друга вказує на номер сторінки. Текст реферату повинен бути набраний на комп'ютері з одного боку аркушу формату А4, шрифт Times New Roman, розмір 14, поля: верхнє та нижнє – 20 мм, ліве – 30 мм, праве – 10 мм, 1,5 інтервал. Кожний розділ плану розпочинається з нової сторінки. Сторінки повинні бути пронумеровані у правому верхньому куті. Обсяг реферату 12-15 сторінок .

У кінці реферату наводиться список використаної літератури (8-10

джерел), розташованої в алфавітному порядку за прізвищем автора, з наведенням назви праці (статті), видавництва, року видання та загальної кількості сторінок по кожному літературному джерелу.

Підготовлений реферат захищається на семінарському або індивідуальному занятті. Аргументом для підготовки до захисту реферату є позитивна рецензія наукового керівника, в іншому випадку його необхідно доопрацювати відповідно до наданих в ній рекомендацій. Реферат не допускається до захисту, якщо текст реферату є компіляцією тексту підручника; основні питання не розкрито або викладено фрагментарно; текст містить помилки; реферат оформлено неправильно.

Підготовка до захисту реферату включає усунення недоліків та помилок, вказаних у рецензії та складання короткого резюме реферату (визначення важливих понять, фактів, формулювання висновків), що буде сприяти закріпленню матеріалу в пам'яті і вільному його викладу під час захисту.

Рекомендована тематика наукових рефератів та презентацій: Модуль 1. Юридична техніка як галузь наукових знань. Техніка правотворчості

Тема 1. Юридична техніка як галузь наукових знань і навчальна дисципліна

1. Зарубіжний історико-правовий досвід становлення юридичної техніки.
2. Історико-правовий аналіз зародження і розвитку юридичної техніки в Україні.
3. Особливості юридичної техніки в різних правових системах сучасності.

Тема 2. Поняття і сутність правотворчості

1. Загальна характеристика правотворчого процесу.
2. Принципи правотворчості.
3. Загальні вимоги до логіки, мови, стилю, форми та структури нормативно-правового акта.

Тема 3. Законодавча техніка

1. Принципи законодавчої діяльності.
2. Структура законодавчої техніки.

Тема 4. Правила формування змісту нормативно-правового акта.

1. Основні способи і прийоми формування змісту нормативно-правових актів.
2. Правило мотивації прийняття нормативного акта.

Тема 5. Структурні та формальні (реквізитні) правила

1. Правила побудови структури нормативно-правового акта.
2. Реквізитні вимоги стосовно форми нормативно-правових актів.

Тема 6. Мова нормативно-правового акта

1. Принципи словесної організації нормативних висловлювань.
2. Вимоги до стилю нормативно-правових актів.

Тема 7. Юридична термінологія

1. Правила використання та формулювання юридичних термінів.
2. Дефініції в праві.

Тема 8. Юридичні конструкції

1. Поняття, функції та значення юридичних конструкцій.
2. Використання юридичних конструкцій при підготовці текстів юридичних документів.

Тема 9. Юридичні презумпції

3. Основні підходи до поняття юридичної презумпції.
4. Класифікація юридичних презумпцій.

Тема 10. Юридичні фікції, аксіоми та преюдиції

1. Використання юридичних фікцій для усунення юридичного конфлікту.
2. Поняття, ознаки та значення юридичної аксіоми.
3. Преюдиція як засіб спрощення провадження в юридичній справі.

Тема 11. Юридичні символи та застереження

1. Поняття та ознаки юридичного символу.
2. Поняття юридичного застереження. Вплив юридичних застережень на ефективність правового регулювання.

Модуль 2. Техніка опублікування та систематизації нормативно-правових актів. Правореалізаційна, правозастосовна техніка і техніка тлумачення норм права

Тема 12. Техніка опублікування нормативно-правових актів

1. Опублікування нормативних актів: значення, офіційні і неофіційні джерела, мова, обмежувальні грифи.
2. Порядок набрання чинності нормативно-правовими актами.

Тема 13. Техніка систематизації нормативно-правових актів

1. Систематизація законодавства як різновид юридичної діяльності.
2. Комп'ютеризація роботи з систематизації юридичних документів.

Тема 14. Правореалізаційна і правозастосовна техніка

1. Основні техніко-юридичні вимоги до правозастосовної діяльності.
2. Використання техніко-юридичних засобів у процесі підготовки правореалізаційних актів.

Тема 15. Техніка тлумачення норм права

1. Основні правила тлумачення норм права.
2. Прийоми і способи юридичної техніки при підготовці інтерпретаційних актів.

Тема 16. Правотворчі та правозастосовні помилки

1. Техніко-юридичні правила попередження і ліквідації колізій і прогалин в законодавстві.
2. Види правозастосовних помилок.

Поширеною формою індивідуальної роботи є участь у роботі правознавчого дискусійного клубу «Феміда» (підготовка доповіді, участь у дебатах, оформлення стінгазети).

Підготовку доповіді рекомендується здійснювати за такими етапами :

- вибір теми доповіді;
- підбір літератури та інших джерел;
- визначення форми і структури доповіді;
- підготовка тексту доповіді.

Обрати тему доповіді можна самостійно або із запропонованого кафедрою правознавства переліку і повідомити про це викладача, обраного в якості консультанта (керівника). Тема роботи визначається в межах загальної проблеми дискусії, запропонованої Радою клубу «Феміда» і затвердженою кафедрою правознавства. Тема доповіді не обов'язково повинна бути цілком юридичною за змістом, але містити певні правові аспекти питань, що пропонуються до розгляду. Важливо, щоб тема була актуальною, становила інтерес під кутом зору ситуації в українському суспільстві та світі і, безперечно, цікавою для самого доповідача. Також при визначенні теми слід враховувати доступність (насамперед, наявність у бібліотеці) необхідних для розгляду відповідної теми правових і літературних джерел. Отже, остаточний варіант теми доповіді доцільно формулювати разом з викладачем-консультантом.

Роботу над темою слід почати з підбору літератури – ознайомлення з підручниками, навчальними посібниками, науковими монографіями, статтями у збірниках і періодичних виданнях, нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, матеріалами юридичної практики тощо. У разі потреби варто звернутися за рекомендаціями до викладача (щодо кількості і якості джерел, необхідних для належного розкриття відповідної теми). У процесі вивчення літератури доцільно робити виписки і записи, поступово формуючи матеріал з окремих питань доповіді. Оскільки доповідь призначена для використання під час дискусії, для її підготовки рекомендується широко використовувати публіцистичні матеріали, особливо ті, що написані «живою» мовою.

При оформленні матеріалів доповіді необхідно дотримуватись певних правил оформлення. Текст доповіді повинен включати титульну сторінку, план та інші структурні частини, передбачені планом. План подається на другій сторінці роботи і повинен включати: «Вступ» (у ньому визначаються актуальність обраної теми, її взаємозв'язок із загальною проблемою дискусії і мета, якої студент намагатиметься досягти, розглядаючи цю тему); основну частину роботи, що складається з декількох розміщених у певній логічній послідовності питань відповідно до змісту теми; «Висновок» (у ньому підводиться підсумок досягнення визначеної у вступі роботи мети, чітко окреслюється власне ставлення до проблеми, що є предметом дискусії, розкриваються практичні способи вирішення цієї проблеми); «Список літератури».

Робота повинна бути написана грамотно, розбірливим почерком або надрукована. Відповіді подаються відповідно до нумерації питань плану роботи і починаються із заголовків. Сторінки необхідно пронумерувати і скріпити. Обсяг тексту доповіді – 10-12 сторінок на папері формату А-4 (210x297). При цьому обсяг вступу повинен складати не більше 1 сторінки, а висновку – 2 сторінок. На титульній сторінці необхідно вказати: назву навчального закладу, тему роботи, прізвище, ім'я, по-батькові студента, номер групи, прізвище та ініціали викладача-консультанта, рік і місце написання роботи.

Текст доповіді повинен містити посилання на використані літературні джерела. Цитати з використаних джерел необхідно брати в лапки і давати точні і повні посилання на ці джерела. Посилання робляться у вигляді зносок (в нижній частині сторінки). Зноски подаються за існуючими бібліографічними правилами (автор, назва роботи, місце і рік видання, номер сторінки). Посилання повинні бути пронумеровані. В кінці роботи з додержанням бібліографічних правил подається список використаних правових джерел та літератури у такій послідовності: 1) нормативно-правові акти та інші правові документи (подаються за юридичною силою і датою прийняття); 2) література (подається в алфавітному порядку); 3) інші матеріали.

Оцінка рівня знань при перевірці виконання індивідуальних завдань:

– написання і захист наукового реферату з визначеної проблеми

5 балів – у рефераті містяться елементи наукової творчості, виклад матеріалу характеризуються ґрунтовністю аналізу матеріалу на основі глибоких знань правих джерел і наукової літератури, вільного володіння матеріалом теми, наявністю власних суджень та самостійністю висновків, робота має логічну та оригінальну структуру, її оформлення повністю відповідає встановленим вимогам.

4 бали – у рефераті повно розкриті питання теми, студент продемонстрував розуміння та вільне володіння матеріалом, але відсутні елементи наукової творчості.

3 бали – питання теми розкриті на достатньому рівні, але студент не володіє вільно матеріалом, не розуміє або не може пояснити окремі теоретичні положення.

– підготовка матеріалів власних досліджень до участі в науковій конференції; підготовка доповіді для участі у роботі правничого дискусійного клубу «Феміда», підготовка та захист

матеріалів наукового реферату на засіданні наукового гуртка «Ін Юре».

15 балів – відповідь студента є теоретично правильною, обґрунтованою, вичерпною; студент демонструє знання основної літератури та апелює до основних нормативно-правових актів, ознайомлення з додатковими інформаційними джерелами; викладає матеріал у логічній послідовності, робить узагальнення і висновки; наводить приклади вирішення типових практичних ситуацій у контексті тематичного теоретичного матеріалу.

10 балів – відповідь студента є загалом правильною; студент демонструє знання навчального матеріалу та основної літератури; викладає матеріал у логічній послідовності, робить узагальнення і висновки, але не наводить прикладів вирішення типових практичних ситуацій у контексті тематичного теоретичного матеріалу, припускається незначних помилок у формулюванні термінів, вирішенні практичних завдань.

0 балів – відповідь студента є неправильною або відсутня, або допущені грубі помилки, які свідчать, що студент не засвоїв навчальний матеріал, не вміє розв'язати елементарних практичних ситуацій.

Студентам, які беруть участь в поза навчальній науковій роботі – в роботі наукової конференції, підготовці наукових публікацій та ін. – нараховуються додаткові бали за результатами поточного контролю. При цьому загальна кількість балів, що вноситься до відомості за поточну роботу не перевищуватиме 100 балів.

Виконання цих завдань розраховано на встигаючого студента і рекомендовано студентам, які опанували базовий зміст навчальної програми і мають здібності та інтерес до наукової роботи. Враховуючи рівень складності цих завдань, студент не може виконати більше двох з них протягом семестру.

ПОРЯДОК І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ

Поточне оцінювання знань студентів

Оцінювання (визначення рейтингу) навчальної діяльності студента з навчальної дисципліни «Юридична техніка» здійснюється за модульно-рейтинговою системою.

Вивчення студентом навчальної дисципліни відбувається шляхом послідовного і ґрунтовного опрацювання змістових модулів, а оцінювання якості його роботи та рівня здобутих знань, умінь і навичок здійснюється за рейтинговою системою.

Рейтингове оцінювання знань студента – це система, яка передбачає перехід від констатуючого до накопичувального статусу балів. Необхідною умовою рейтингової системи є її багатобальність.

Студентом накопичуються бали за різні форми і види роботи.

20 б. – за усі відвідані лекційні та практичні заняття (за умови наявності конспекту),

1-2 б. – захист виконаного домашнього завдання,

0-3 б. – обговорення теоретичного питання на практичному занятті,

0-2 б. – постановка та розкриття проблемного питання,

0-2 б. – виконання навчальних завдань

0-5 б. – доповіді з рефератами, есе та їх обговорення,

1-15 б. – участь у конкурсах наукових робіт, наукових конференціях, публікація тез та статей (залежно від досягнень, зайняття призових місць, рівня конкурсу тощо) (додаткові бали).

Середня оцінка за практичне заняття – 5 балів. Вона може не обмежуватися у разі виконання студентом творчих додаткових завдань. Обмеження вводяться з метою рівномірного розподілу балів між усіма студентами, які прагнуть отримати максимальний бал. Обов'язком викладача є забезпечення дидактичними завданнями усіх студентів, які бажають і можуть набрати максимальний бал. Викладач рівномірно розподіляє завдання між студентами.

Приклад: відповідь –3 б. + завдання для самостійної роботи –

1 б.=4 бали

Перелік завдань для самостійної роботи наведено після кожної теми практичного заняття, а їх виконання є частиною оцінки з навчальної дисципліни.

Критерії оцінювання усної відповіді студента на практичному занятті:

4-3 б. – вичерпна і глибока відповідь на питання практичного заняття. Студент виявив всебічне, систематичне й глибоке знання матеріалу, глибоко засвоїв основну й додаткову літературу з теми, рекомендовану планом. Доповідає активно й упевнено, не прив'язаний до конспекту. Відповідь вирізняється багатством і точністю використаних термінів. Матеріал викладається послідовно й логічно. У розумінні та викладі навчального матеріалу студент виявляє науковий підхід і творчі здібності. Після завершення доповіді відповідає на всі питання викладача та товаришів. (При цьому викладач має право поставити до трьох коротких питань за темою заняття загалом, а не лише з питання, яке висвітлював студент).

3-2 б. – студент виявляє достатньо повне знання матеріалу, не припускається у відповіді суттєвих неточностей, засвоїв основну літературу, рекомендовану викладачем у плані практичного заняття. Дає відповіді на запитання викладача та одногрупників. Часто звертається до конспекту.

2 б. – студент виявляє знання матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і роботи за спеціальністю. Доповідач прикутий до конспекту, припускається помилок. Матеріал частково розкриває проблему. Відповідає на поставлені запитання з помилками, однак спроможний зі сторонньою допомогою виправити їх.

1 б. – студент відповідає, читаючи з конспекту (ксерокопії), без допомоги якого у матеріалом володіє не достатньо, допускає принципові помилки. Матеріал не розкриває проблему. Відповідає на поставлені запитання тільки зі сторонньою допомогою.

0,5 б. – студент читає з конспекту. Матеріал розкриває проблему поверхово чи фрагментарно. На запитання викладачів та студентів відповіді не може.

0 б. – відповіді немає або вона абсолютно не розкриває сутності питання.

Отримані бали складають предметний та загальний рейтинг студента.

Однією з найважливіших вимог, що висувуються до навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців за кредитно-модульною системою організації навчального процесу є інформаційно-дидактичне забезпечення всіх елементів навчального плану. Особливу увагу необхідно приділити методичному забезпеченню організації самостійної роботи та виконанню індивідуальних завдань студента.

Оцінювання самостійної роботи студента здійснюється шляхом перевірки його робочого зошита, де виконуються завдання, передбачені планом самостійної роботи, а також під час поточного тестування чи співбесіди, у ході яких викладач визначає загальний рівень засвоєння студентом вузлових питань кожної з тем, винесених

на самостійне опрацювання (1-2 бали) (зокрема, під час практичних занять). Використання тестів для поточного контролю дозволяє раціонально використовувати навчальний час і виключити суб'єктивний підхід до оцінки навчальних досягнень студента.

Водночас, у рамках навчального навантаження студента з навчальної дисципліни «Юридична техніка» передбачено 2 години на виконання *індивідуального навчально-дослідного завдання*, тобто на написання есе, реферату чи підготовку презентації в аудиторії. Наголошуємо на тому, що індивідуальна робота студента може *не дробитися на модулі*, а виконуватися упродовж усього часу вивчення дисципліни, що сприяє її інтегральному характеру, дозволяє студентам глибше зосередитися на проблемі, що їх цікавить.

Для ґрунтовного вивчення навчальної дисципліни «Юридична техніка та складання процесуальних документів» слід самостійно виконати всі дидактичні завдання, передбачені її програмою та відповідним методичним забезпеченням (підготовка словника основних понять і термінів, тезовий виклад відповідей на теоретичні питання, письмове виконання практичних завдань для самостійної роботи). У додатковому контролі засвоєння студентом кожної з тем, винесених на самостійне опрацювання, потреби не має, оскільки цю функцію виконує контроль (поточна модульна робота). У ній рівномірно представлений увесь навчальний матеріал модуля.

Поточна модульна робота (ПМР) складається із різнорівневих завдань, серед яких основну масу складають тестові. Тестові завдання з курсу «Юридична техніка», орієнтовані на системну контекстну інтерпретацію тієї чи іншої правової норми чи конструкції, функціонально спрямовані на розвиток професійного мислення. Засвоєні студентом знання, якими він оперує шукаючи правильну відповідь на питання тестового завдання, є необхідною передумовою виконання останнього, а не самоціллю тестування.

Приклад побудови завдань для поточної модульної роботи

Вищий навчальний заклад
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
Кафедра правознавства
Поточна модульна робота
з навчальної дисципліни «Юридична техніка»

Модуль 1. Юридична техніка як галузь наукових знань. Техніка правотворчості Варіант № 1

Теоретичне питання:

1. Поняття, предмет, мета та завдання навчального курсу «Юридична техніка»

Тестові завдання:

1. Що таке інформація?

- а) сукупність відомостей, повідомлень про господарську (комерційну) діяльність підприємств та їхнє зовнішнє середовище.
- б) сукупність відомостей про господарську (комерційну) діяльність підприємств.
- в) відомості про внутрішнє та зовнішнє середовище підприємств.

2. Що таке документ?

- а) матеріальна форма одержання та поширення певної інформації.
- б) документ – матеріальний об'єкт, що містить інформацію у зафіксованому вигляді.
- в) форма одержання та виконання певної інформації.

3. На які групи поділяються документи?

- а) офіційні, особисті.
- б) організаційно-розпорядчі, фінансово-розрахункові, з постачання та збуту.
- в) внутрішні, зовнішні.

4. Що забезпечує комунікативна функція документів?

- а) зв'язок між підприємствами, організаціями.
- б) внутрішні зв'язки між структурними підрозділами підприємства.
- в) зв'язки між структурними підрозділами підприємства та з зовнішнім середовищем.

5. На які групи поділяються документи за формою?

- а) Прості, складні.
- б) Індивідуальні, типові, трафаретні.
- в) Рукописно-друковані, графічні, звукові.

Провідний викладач

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ

Модуль 1. Юридична техніка як галузь наукових знань. Техніка правотворчості

- 1. Поняття та ознаки юридичного документа.
- 2. Класифікація юридичних документів.
- 3. Поняття, предмет, мета та завдання навчального курсу «Юридична техніка».
- 4. Місце теорії юридичної техніки в системі юридичних наук. Співвідношення юридичної техніки як галузі наукових знань з іншими правовими та неправовими науками.
- 5. Поняття та ознаки юридичної техніки.
- 6. Структура юридичної техніки.
- 7. Види юридичної техніки. Загальна характеристика правотворчої, правореалізаційної та інтерпретаційної техніки.
- 8. Система методів науки про юридичну техніку.
- 9. Джерела науки про юридичну техніку.
- 10. Функції і значення юридичної техніки як галузі наукових знань.
- 11. Особливості юридичної техніки в різних правових системах сучасності.
- 12. Поняття та види правотворчості.
- 13. Принципи правотворчості.
- 14. Загальна характеристика правотворчого процесу.
- 15. Поняття та ознаки концепції нормативно-правового акта.
- 16. Правила підготовки концепції нормативно-правового акта.
- 17. Поняття та зміст правової експертизи проектів нормативно-правових актів.
- 18. Техніко-юридичні засоби, які використовуються в експертній діяльності.
- 19. Основні правила підготовки нормативно-правового акта.
- 20. Загальні вимоги до логіки, мови, стилю, форми та структури нормативно-правового акта.
- 21. Способи і прийоми викладу приписів норм права у статтях нормативно-правового акта.

22. Правила оформлення посилань у нормативно-правових актах.
23. Правила внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів.
24. Поняття та значення законодавчої техніки.
25. Принципи законодавчої діяльності.
26. Структура законодавчої техніки.
27. Співвідношення законодавчої техніки і законодавчої технології.
28. Поняття законодавчого процесу та його стадії.
29. Поняття та суб'єкти законодавчої ініціативи.
30. Підготовка законопроекту (законодавчої пропозиції) та внесення його до Верховної Ради України.
31. Попередній розгляд законопроектів у комітетах Верховної Ради України.
32. Обговорення законопроекту на пленарних засіданнях Верховної Ради України з його наступним прийняттям або відхиленням (повністю чи частково).
33. Санкціонування, промульгація й опублікування закону.
34. Підзаконна правотворчість.
35. Пряма правотворчість.
36. Локальна нормотворчість.
37. Основні способи і прийоми формування змісту нормативно-правових актів.
38. Застосування правил логіки при створенні нормативно-правових актів.
39. Порядок викладення матеріалу в нормативно-правових актах.
40. Правило мотивації прийняття нормативного акта.
41. Відповідність нормативного акта загальним принципам системи законодавства.
42. Зовнішня та внутрішня форма нормативно-правового акта.
43. Правила побудови структури нормативно-правового акта.
44. Структурні одиниці тексту нормативно-правових актів: частина, розділ, глава, стаття, параграф, пункт, підпункт, абзац.
45. Реквізитні вимоги стосовно форми нормативно-правових актів.
46. Поняття та ознаки юридичної мови.
47. Принципи словесної організації нормативних висловлювань. Дотримання правил лексики, граматики й синтаксису української мови.
48. Вимоги до стилю нормативно-правових актів.
49. Використання багатозначних слів та іноземної юридичної термінології.

50. Застарілі слова (архаїзми) в юридичних текстах і мові.
51. Професіоналізми у праві.
52. Поняття юридичного терміна та термінології.
53. Види юридичних термінів.
54. Поняття та ознаки юридичних дефініцій.
55. Значення дефініювання понять.
56. Поняття та загальна характеристика спеціально-юридичних засобів юридичної техніки.
57. Поняття та значення юридичної конструкції.
58. Види юридичних конструкцій.
59. Використання юридичних конструкцій при підготовці текстів юридичних документів.
60. Поняття та ознаки юридичної презумпції.
61. Співвідношення юридичних презумпцій з іншими правовими припущеннями.
62. Класифікація юридичних презумпцій.
63. Поняття та ознаки юридичної фікції.
64. Класифікація юридичних фікцій.
65. Використання юридичних фікцій для усунення юридичного конфлікту.
66. Поняття та ознаки юридичної аксіоми.
67. Класифікація юридичних аксіом.
68. Значення юридичних аксіом у законодавчій, правозастосовній та інтерпретаційній діяльності.
69. Поняття та ознаки юридичної преюдиції.
70. Види юридичних преюдицій.
71. Значення юридичних преюдицій. Вимоги до використання преюдицій в юридичному процесі.
72. Поняття та ознаки юридичного символу.
73. Зміст і форма юридичного символу.
74. Поняття юридичного застереження.
75. Види юридичних застережень.
76. Вплив юридичних застережень на ефективність правового регулювання.

**Модуль 2. Техніка опублікування та систематизації
нормативно-правових актів. Правореалізаційна,
правозастосовна техніка і техніка тлумачення норм права**

77. Опублікування нормативних актів: строки, офіційні і неофіційні джерела, мова, обмежувальні грифи.

78. Порядок набрання чинності нормативно-правовими актами.
79. Порядок набрання чинності іншими юридичними документами.
80. Систематизація законодавства як різновид юридичної діяльності.
81. Принципи систематизації.
82. Об'єкти, предмети та суб'єкти систематизації.
83. Загальні етапи проведення систематизації.
84. Види систематизації.
85. Поняття, ознаки та особливості кодифікації.
86. Техніко-юридичні правила кодифікації.
87. Поняття, ознаки та особливості консолідації.
88. Техніко-юридичні правила консолідації.
89. Поняття, ознаки та особливості інкорпорації.
90. Техніко-юридичні правила інкорпорації.
91. Особливості систематизації рішень Конституційного Суду України.
92. Особливості систематизації міжнародних договорів.
93. Облік нормативно-правових актів.
94. Комп'ютеризація роботи з систематизації. Правові інформаційно-пошукові системи, системи інформаційно-правового забезпечення та їх значення.
95. Поняття правозастосовної діяльності.
96. Основні техніко-юридичні вимоги до правозастосовної діяльності.
97. Використання техніко-юридичних засобів у процесі підготовки правореалізаційних актів.
98. Правореалізаційна техніка і правозастосовна техніка: поняття, співвідношення, значення.
99. Поняття реалізації норм права. Форми реалізації норм права.
100. Техніка ведення договірної роботи.
101. Акт застосування норм права як різновид правореалізаційного акта.
102. Мова, стиль та термінологія актів правозастосування та вимоги юридико-технічного характеру.
103. Судова діяльність як різновид правозастосування. Вимоги до змісту судових актів.
104. Поняття і необхідність тлумачення норм права.
105. Способи тлумачення норм права.
106. Неофіційне тлумачення.
107. Офіційне тлумачення та його види.
108. Основні правила тлумачення норм права.
109. Поняття інтерпретаційного акта.

110. Види інтерпретаційних актів.
111. Значення інтерпретаційних актів в механізмі правового регулювання.
112. Техніко-юридичні вимоги до структури та змісту актів тлумачення норм права.
113. Прийоми і способи юридичної техніки при підготовці інтерпретаційних актів.
114. Техніка опублікування актів тлумачення норм права.
115. Поняття інтерпретаційної помилки.
116. Види інтерпретаційних помилок.
117. Поняття правотворчих помилок.
118. Техніко-юридичні правила попередження і ліквідації колізій і прогалин в законодавстві.
119. Помилки правореалізаційної діяльності. Основні дефекти правореалізаційних актів.
120. Поняття, види правозастосовних помилок та методи їх усунення.

Підсумкове оцінювання знань студентів

Підсумкове оцінювання знань студентів з дисципліни «Юридична техніка» проводиться за результатами поточного модульного контролю та екзамену. До підсумкового балу зараховуються також додаткові бали, які Ви отримали за виконання додаткових завдань або за участь у позанавчальній науковій роботі.

Об'єктом оцінювання знань студентів при цьому є програмний матеріал дисципліни різного характеру і рівня складності, засвоєння якого перевіряється під час поточного (зокрема модульного) контролю. Завдання поточного контролю оцінюються у діапазоні від 0 до 60 балів (включно).

Якщо Ви набрали за результатами поточного модульного контролю (ПМК) від 0 до 59 балів, то Вам необхідно виконати отримані у викладача додаткові індивідуальні завдання і захистити їх у терміни, визначені деканатом. У разі невиконання певних завдань поточного контролю з об'єктивних причин, студенти мають право, за дозволом декана, скласти їх до останнього семінарського (практичного) заняття. Час та порядок складання визначає викладач.

Підсумковий бал за результатами поточного модульного контролю оформлюється під час складання екзамену.

Шкала нарахування підсумкових балів

Таблиця

Оцінка за системою ЄКТС	Оцінка за бальною шкалою, що використовується в ПУЕТ	Оцінка за національною шкалою	Якісні критерії оцінки знань
A	90-100	5 (відмінно)	Глибокі знання, можлива незначна кількість помилок
B	82-89	4 (дуже добре)	Міцні знання з можливими кількома помилками
C	74-81	4 (добре)	Міцні знання з кількома помилками
D	64-73	3 (задовільно)	Непогані знання, але є недоліки
E	60-63	3 (задовільно достатньо)	Непогані знання, але є значна кількість недоліків
FX	35-59	2 (незадовільно з можливістю повторного підсумкового контролю)	Недостатні знання, слабо засвоєний матеріал, невміння самостійно викласти його зміст
F	0-34	2 (незадовільно з обов'язковим повторним вивченням навчальної дисципліни та підсумковим контролем)	Невміння осмислити зміст теми і публічно чи письмово представити його

Система нарахування балів за видами навчальної роботи

Таблиця

Форма навчальної роботи	Вид навчальної роботи	Бали
1. Аудиторна		
1.1. Лекція	1. Відвідування усіх занять (або їх відпрацювання)	20
1.2. Практичне, заняття	1. Відвідування усіх занять (або їх відпрацювання)	
	2. захист виконаного домашнього завдання	0-2
	3. Обговорення теоретичного питання на практич. занятті	0-3
	4. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	5. Виконання навчальних завдань	0-2
	6. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	7. Тестування	0-1
2. Самостійна та індивідуально-консультативна робота	Виконання та захист індивідуальних навчально-дослідних завдань: – написання наукового реферату, презентації, есе з визначеної проблеми;	0-10
	– пошук (підбір) та огляд літературних джерел за заданою проблематикою;	0-10
	– підготовка матеріалів власних досліджень до участі в науковій конференції;	0-15
	– участь у роботі правничого дискусійного клубу «Феміда»;	0-15
	– участь у роботі наукового гуртка «Ін Юре»;	0-15
	– підготовка публікації в наукових виданнях.	0-15
		0-20
3. Поточний	Поточна модульна робота	0-10

контроль		
4. Підсумковий контроль	Підсумковий модульний контроль (залік)	

Система нарахування додаткових балів за видами робіт з вивчення навчальної дисципліни «Юридична техніка»

Таблиця

Форма роботи	Вид роботи	Бали
1. Навчальна	1. Написання і захист наукового реферату з визначеної проблеми.	0-10
	2. Виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань підвищеної складності	0-15
2. Науково-дослідна	1. Підготовка матеріалів власних досліджень до участі в науковій конференції.	15
	2. Участь у роботі студентського дискусійного клубу «Феміда» (підготовка доповіді, участь у дебатах, оформлення стіннівки).	15
	3. Участь у роботі наукового гуртка «Ін Юре» (підготовка та захист матеріалів наукового реферату на засіданні гуртка).	15
	4. Підготовка публікації в наукових виданнях.	20
	5. Оформлення сценарного плану дидактичної гри.	20
3. Інші		
Разом		*

* Максимальна кількість додаткових балів – 30

Розподіл балів, що отримують студенти за результатами вивчення навчальної дисципліни «Юридична техніка»

Назва змістового модулю, теми	Вид навчальної роботи	Бали
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Модуль 1. Юридична техніка як галузь наукових знань. Техніка правотворчості		
Тема 1. Юридична техніка як галузь наукових знань і навчальна дисципліна	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практ. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	2
Тема 2. Поняття сутність правотворчості	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практ. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	2
Тема 3. Законодавча техніка	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практ. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	2

Назва змістового модулю, теми	Вид навчальної роботи	Бали
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Тема 4. Правила формування змісту нормативно-правового акта.	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практич. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	2
Тема 5. Структурні та формальні (реквізитні) правила	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практич. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	2
Тема 6. Мова нормативно-правового акта	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практич. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	2
Тема 7. Юридична термінологія	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практич. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	2

Назва змістового модулю, теми	Вид навчальної роботи	Бали
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Тема 8. Юридичні конструкції	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практ. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	<i>1</i>
Тема 9. Юридичні презумпції	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практ. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	<i>1</i>
Тема 10. Юридичні фікції, аксіоми та преюдиції	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практ. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	<i>1</i>
Тема 11. Юридичні символи та застереження	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практ. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1

Назва змістового модулю, теми	Вид навчальної роботи	Бали
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
	<i>Разом:</i>	<i>2</i>
Модуль 2. Техніка опублікування та систематизації нормативно-правових актів. Правореалізаційна, правозастосовна техніка і техніка тлумачення норм права		
Тема 12. Техніка опублікування нормативно-правових актів	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практи. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	<i>2</i>
Тема 13. Техніка систематизації нормативно-правових актів	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практи. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	<i>1</i>
Тема 14. Правореалізаційна і правозастосовна техніка	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практи. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	<i>2</i>
Тема 15. Техніка тлумачення норм права	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практи. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2

Назва змістового модулю, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	2
Тема 16. Правотворчі та правозастосовні помилки	1. Захист виконаного домашнього завдання	0-2
	2. Обговорення теоретичного питання на практ. занятті	0-3
	3. Постановка та розкриття проблемного питання	0-2
	4. Виконання навчальних завдань	0-2
	5. Доповіді з рефератами, есе та їх обговорення	0-5
	6. Тестування	0-1
	<i>Разом:</i>	1
Поточна модульна робота 1		15
Поточна модульна робота 2		15
Екзамен		40
Разом за семестр		100

Перелік питань для підготовки до підсумкового контролю

1. Поняття та ознаки юридичного документа.
2. Класифікація юридичних документів.
3. Поняття, предмет, мета та завдання навчального курсу «Юридична техніка».
4. Місце теорії юридичної техніки в системі юридичних наук. Співвідношення юридичної техніки як галузі наукових знань з іншими правовими та неправовими науками.
5. Поняття та ознаки юридичної техніки.
6. Структура юридичної техніки.
7. Види юридичної техніки. Загальна характеристика правотворчої, правореалізаційної та інтерпретаційної техніки.
8. Система методів науки про юридичну техніку.
9. Джерела науки про юридичну техніку.
10. Функції і значення юридичної техніки як галузі наукових знань.
11. Особливості юридичної техніки в різних правових системах сучасності.
12. Поняття та види правотворчості.

13. Принципи правотворчості.
14. Загальна характеристика правотворчого процесу.
15. Поняття та ознаки концепції нормативно-правового акта.
16. Правила підготовки концепції нормативно-правового акта.
17. Поняття та зміст правової експертизи проєктів нормативно-правових актів.
18. Техніко-юридичні засоби, які використовуються в експертній діяльності.
19. Основні правила підготовки нормативно-правового акта.
20. Загальні вимоги до логіки, мови, стилю, форми та структури нормативно-правового акта.
21. Способи і прийоми викладу приписів норм права у статтях нормативно-правового акта.
22. Правила оформлення посилань у нормативно-правових актах.
23. Правила внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів.
24. Поняття та значення законодавчої техніки.
25. Принципи законодавчої діяльності.
26. Структура законодавчої техніки.
27. Співвідношення законодавчої техніки і законодавчої технології.
28. Поняття законодавчого процесу та його стадії.
29. Поняття та суб'єкти законодавчої ініціативи.
30. Підготовка законопроекту (законодавчої пропозиції) та внесення його до Верховної Ради України.
31. Попередній розгляд законопроектів у комітетах Верховної Ради України.
32. Обговорення законопроекту на пленарних засіданнях Верховної Ради України з його наступним прийняттям або відхиленням (повністю чи частково).
33. Санкціонування, промульгація й опублікування закону.
34. Підзаконна правотворчість.
35. Пряма правотворчість.
36. Локальна нормотворчість.
37. Основні способи і прийоми формування змісту нормативно-правових актів.
38. Застосування правил логіки при створенні нормативно-правових актів.
39. Порядок викладення матеріалу в нормативно-правових актах.
40. Правило мотивації прийняття нормативного акта.

41. Відповідність нормативного акта загальним принципам системи законодавства.
42. Зовнішня та внутрішня форма нормативно-правового акта.
43. Правила побудови структури нормативно-правового акта.
44. Структурні одиниці тексту нормативно-правових актів: частина, розділ, глава, стаття, параграф, пункт, підпункт, абзац.
45. Реквізитні вимоги стосовно форми нормативно-правових актів.
46. Поняття та ознаки юридичної мови.
47. Принципи словесної організації нормативних висловлювань. Дотримання правил лексики, граматики й синтаксису української мови.
48. Вимоги до стилю нормативно-правових актів.
49. Використання багатозначних слів та іноземної юридичної термінології.
50. Застарілі слова (архаїзми) в юридичних текстах і мові.
51. Професіоналізми у праві.
52. Поняття юридичного терміна та термінології.
53. Види юридичних термінів.
54. Поняття та ознаки юридичних дефініцій.
55. Значення дефініювання понять.
56. Поняття та загальна характеристика спеціально-юридичних засобів юридичної техніки.
57. Поняття та значення юридичної конструкції.
58. Види юридичних конструкцій.
59. Використання юридичних конструкцій при підготовці текстів юридичних документів.
60. Поняття та ознаки юридичної презумпції.
61. Співвідношення юридичних презумпцій з іншими правовими припущеннями.
62. Класифікація юридичних презумпцій.
63. Поняття та ознаки юридичної фікції.
64. Класифікація юридичних фікцій.
65. Використання юридичних фікцій для усунення юридичного конфлікту.
66. Поняття та ознаки юридичної аксіоми.
67. Класифікація юридичних аксіом.
68. Значення юридичних аксіом у законодавчій, правозастосовній та інтерпретаційній діяльності.
69. Поняття та ознаки юридичної преюдиції.
70. Види юридичних преюдицій.

71. Значення юридичних преюдицій. Вимоги до використання преюдицій в юридичному процесі.
72. Поняття та ознаки юридичного символу.
73. Зміст і форма юридичного символу.
74. Поняття юридичного застереження.
75. Види юридичних застережень.
76. Вплив юридичних застережень на ефективність правового регулювання.
77. Опублікування нормативних актів: строки, офіційні і неофіційні джерела, мова, обмежувальні грифи.
78. Порядок набрання чинності нормативно-правовими актами.
79. Порядок набрання чинності іншими юридичними документами.
80. Систематизація законодавства як різновид юридичної діяльності.
81. Принципи систематизації.
82. Об'єкти, предмети та суб'єкти систематизації.
83. Загальні етапи проведення систематизації.
84. Види систематизації.
85. Поняття, ознаки та особливості кодифікації.
86. Техніко-юридичні правила кодифікації.
87. Поняття, ознаки та особливості консолідації.
88. Техніко-юридичні правила консолідації.
89. Поняття, ознаки та особливості інкорпорації.
90. Техніко-юридичні правила інкорпорації.
91. Особливості систематизації рішень Конституційного Суду України.
92. Особливості систематизації міжнародних договорів.
93. Облік нормативно-правових актів.
94. Комп'ютеризація роботи з систематизації. Правові інформаційно-пошукові системи, системи інформаційно-правового забезпечення та їх значення.
95. Поняття правозастосовної діяльності.
96. Основні техніко-юридичні вимоги до правозастосовної діяльності.
97. Використання техніко-юридичних засобів у процесі підготовки правореалізаційних актів.
98. Правореалізаційна техніка і правозастосовна техніка: поняття, співвідношення, значення.
99. Поняття реалізації норм права. Форми реалізації норм права.
100. Техніка ведення договірної роботи.
101. Акт застосування норм права як різновид правореалізаційного акта.

102. Мова, стиль та термінологія актів правозастосування та вимоги юридико-технічного характеру.
103. Судова діяльність як різновид правозастосування. Вимоги до змісту судових актів.
104. Поняття і необхідність тлумачення норм права.
105. Способи тлумачення норм права.
106. Неофіційне тлумачення.
107. Офіційне тлумачення та його види.
108. Основні правила тлумачення норм права.
109. Поняття інтерпретаційного акта.
110. Види інтерпретаційних актів.
111. Значення інтерпретаційних актів в механізмі правового регулювання.
112. Техніко-юридичні вимоги до структури та змісту актів тлумачення норм права.
113. Прийоми і способи юридичної техніки при підготовці інтерпретаційних актів.
114. Техніка опублікування актів тлумачення норм права.
115. Поняття інтерпретаційної помилки.
116. Види інтерпретаційних помилок.
117. Поняття правотворчих помилок.
118. Техніко-юридичні правила попередження і ліквідації колізій і прогалин в законодавстві.
119. Помилки правореалізаційної діяльності. Основні дефекти правореалізаційних актів.
120. Поняття, види правозастосовних помилок та методи їх усунення.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абревіатура – скорочення, утворене з перших літер слів певного словосполучення. Як правило, в нормативно-правових актах використання таких скорочень не допускається.

Галузева кодифікація – упорядкування законодавства, яке охоплює нормативно-правові акти певної його галузі (основи законодавства, кодекси).

Гіпотеза – частина норми права, що вказує на життєві обставини, при наявності або відсутності яких реалізується норма.

Громадська експертиза актів – складова механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства оцінки діяльності органів влади, проектів рішень, що вони виробляють, ефективності прийняття і виконання ними рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування.

Державна реєстрація нормативно-правового акта – процедурно-процесуальні дії уповноважених суб'єктів (Міністерства юстиції України та його територіальних органів) щодо проведення правової експертизи на відповідність нормативно-правового акта Конституції та законодавству України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколам до неї, міжнародним договорам України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та *acquis communautaire*, а також з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, прийняття рішення про державну реєстрацію цього акта, присвоєння йому реєстраційного номера та занесення до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів.

Диспозиція – частина норми права, що містить правило поведінки, якого слід дотримуватись учасникам правових відносин.

Дозвіл – це прийом нормативного регулювання, пов'язаний з наданням суб'єктам права можливості здійснювати певну дію. Встановлюючи суб'єктивні права, законодавець лише їх орієнтує, спонукає до певної поведінки. Цей прийом встановлення норм права дозволяє суб'єктам права самостійно вирішувати, як будувати свою поведінку.

Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів – автоматизована система збирання, накопичення та опрацювання актів законодавства, яка складається з еталонного, страхового, робочого та інформаційного фондів.

Заборона – це спосіб формулювання норм права, який має на меті «законсервувати» існуючий стан справ у суспільстві. У разі встановлення заборон законодавець досить недвозначно спонукає суб'єктів права до бажаної поведінки. Суть норм заборонного характеру полягає в установленні обов'язків утримуватися від певних дій.

Закон – нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, вирізняється певною стабільністю, покликаний регулювати найважливіші суспільні відносини, прийнятий вищим представницьким органом законодавчої влади (парламентом) в особливому процедурному порядку.

Законодавча техніка – система правил і прийомів найбільш раціональної організації та логічно послідовного формулювання законів і підзаконних актів відповідно до їх сутності і змісту.

Законодавчий процес – це передбачений законом порядок здійснення законодавчої функції органом законодавчої влади та реалізації ним своїх законодавчих повноважень.

Законопроект – проекти закону, постанови Верховної Ради, які містять положення нормативного характеру.

Зміст корпоративних правовідносин – права та обов'язки суб'єктів таких відносин, включаючи саму корпорацію як юридичну особу, учасників (акціонерів) і членів органів господарського товариства

Індивідуальні правові акти – це акти державних органів, недержавних організацій, посадових осіб, які виражають рішення з конкретної юридичної справи (наказ про прийом на роботу, розпорядження про оголошення подяки, рішення уповноваженого органу з адміністративної справи та ін.).

Інкорпорація нормативно-правових актів – це спосіб систематизації, за яким акти законодавства повністю або частково (як витяги) об'єднуються в різного роду збірки чи зібрання у хронологічному, алфавітному, предметному, системно-предметному або будь-якому іншому порядку.

Кодекс – систематизований законодавчий акт, що регламентує однорідну сферу суспільних відносин.

Кодифікація – це впорядкування нормативного масиву шляхом

докорінної переробки змісту наявних у певній сфері правового регулювання нормативно-правових актів та створення на їх основі єдиного юридично і логічно цілісного нормативно-правового акта.

Комерційна організація – юридична особа, основною метою діяльності якої є отримання прибутку.

Комунікація в суді – мовна поведінка сторін перед судом. Це широкий напрям досліджень, який включає зокрема питання риторики, стилістики, лінгвістики тексту, а також різні чисто мовні аспекти, наприклад, соціальні та діалектні відмінності в мовній поведінці учасників комунікації.

Консолідація – це об'єднання безлічі правових актів з одного або декількох суміжних питань в один новий нормативно-правовий акт.

Концепція НПА (закону) – абстрактна узагальнена ідея, побудована на основі досвіду або на суто світоглядній основі, покладена в якості стержня НПА. Це образ, який відображає дійсність і сприяє її поясненню.

Корпоративне право – це система правил поведінки, що встановлюються органами управління корпорації, обов'язкових для учасників корпорації та охоронюваних силою корпоративного примусу, а при його недостатності – силою державного примусу.

Корпоративні правовідносини – врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають у зв'язку із створенням та діяльністю корпорації.

Корпорація – юридична особа (комерційна або некомерційна організація), заснована за принципом участі (членства).

Критерії трактування текстів – взаємодія власне мовних закономірностей і позамовних критеріїв, що дозволяють уточнити значення тексту, таких як правова культура, комунікативна ситуація, обсяг знань учасників комунікації тощо.

Логіка формування норм права законопроекту – це сукупність певних об'єктивних та суб'єктивних правил і прийомів, які застосовує розробник для підготовки проекту нормативно-правового акта; важливий елемент правотворчості, нормопроєктування, законопроектування.

Локальна нормотворчість відбувається за участю органів місцевого самоврядування. Відповідно до Конституції України органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території. Особливе значення тут має ініціатива, що дозволяє громадянам розробляти і брати участь в обговоренні проектів актів

місцевого самоврядування.

Локальні акти корпорацій – прийняті компетентними органами управління відповідно до законодавства акти, що регулюють внутрішні відносини в корпорації, які мають загальний характер і є обов'язковими для всіх учасників корпоративних відносин.

Методологія юридичної техніки – це сукупність вихідних наукових підходів, способів і прийомів дослідження юридичної діяльності, результатом якої є складання юридичних документів.

Мовні норми у праві – правові приписи щодо мовлення в суді, вимоги до юридичних перекладів, питання мовних позначень, наприклад, у сфері права на ім'я, права торгових знаків тощо.

Некомерційна організація – юридична особа, що не має в якості основної мети своєї діяльності одержання прибутку і не розподіляє отриманий прибуток між учасниками.

Неофіційна інкорпорація – це зовнішнє опрацювання нормативно-правових актів організаціями (видавництва, навчальні заклади тощо) та окремими громадянами (вченими-юристами, спеціалістами-практиками) без спеціальних повноважень правотворчих органів. Неофіційна інкорпорація обслуговує специфічні потреби установ, організацій, окремих спеціалістів (наприклад, викладачів правових предметів) у нормативно-правовому матеріалі.

Норма права – загальнообов'язкове формально визначене правило соціально значущої поведінки, встановлене або санкціоноване державою, спрямоване на регулювання суспільних відносин шляхом визначення прав і обов'язків їх учасників і забезпечене можливістю застосування державного примусу.

Нормативне речення – основна мовна одиниця тексту нормативно-правового акта. Будується зі слів, словосполучень і підпорядковується внутрішнім закономірностям організації тексту нормативно-правового акта.

Нормативно-правове регулювання – це вид правового регулювання, регламентація загальних суспільних відносин нормами права, закріпленими в нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах та інших формах права, які розраховані на багаторазове застосування за наявності передбачених ними обставин.

Нормативно-правовий акт – це загальнообов'язкове офіційне рішення спеціально уповноваженого суб'єкта, прийняте в певному порядку, яке встановлює нові норми права, змінює або скасовує вже наявні. Вищим за юридичною силою нормативно-правовим актом є

закон – основна категорія системи законодавства, що ухвалюється тільки вищими представницькими органами державної влади – парламентом країни чи всенародним голосуванням (референдумом).

Нормативно-правовий договір – двостороння або багатостороння угода, що встановлює, змінює чи скасовує норми права.

Норми – правила поведінки, незалежно від того, в якому словесному формулюванні вони виражені, дійсно регулюють суспільні відносини за допомогою одночасного надання їх учасникам певних суб'єктивних прав і покладання на них відповідних юридичних обов'язків.

Нормопроектувальна техніка – система усталених теоретико-прикладних правил, вироблених практикою нормо-творчості, якими окреслено засоби і методи розробки та написання досконалих за формою, структурою й змістом нормативно-правових актів.

Нормотворчий процес – сукупність дій і процедур щодо підготовки, прийняття, зміни (перегляду), набуття чинності та скасування нормативно-правових актів, що здійснюється уповноваженими суб'єктами.

Нормотворчі повноваження – визначені законодавством України повноваження органів публічної влади, їх посадових осіб приймати (видавати) нормативно-правові акти з питань власних або делегованих повноважень.

Нормотворчість – врегульований законодавством вид цілеспрямованої юридичної діяльності суб'єктів, спеціально уповноважених приймати, змінювати чи скасовувати нормативно-правові акти, що здійснюється в межах компетенції у встановлених процедурно-процесуальних формах.

Облік нормативно-правових актів – це різновид систематизації правових документів, що полягає в їх зборі, зберіганні, реєстрації, розташуванні в певному порядку для швидкого знаходження і використання.

Оприлюднення нормативно-правових актів – це доведення текстів відповідних актів до відома населення, а також державних органів, підприємств, установ і організацій.

Основи законодавства – це базові нормативно-правові акти, які визначають провідні принципи нормативного регулювання у певній сфері.

Офіційна інкорпорація – це впорядкування нормативно-правових актів, що здійснюється суб'єктами, які приймають ці акти, або спеціально на те уповноваженими органами, установами чи

організаціями.

Офіційні друковані видання: для законів України є журнал «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», газета «Голос України», журнал «Відомості Верховної Ради України», а також інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України»; для інших актів Верховної Ради України – ті самі видання, окрім «Офіційного вісника Президента України»; для актів Президента України – журнал «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», а також інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України»; для постанов Кабінету Міністрів України – «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр».

Підзаконні нормативно-правові акти – акти, що приймаються уповноваженими суб'єктами на основі і на виконання законів (розвивають чи деталізують окремі їх положення) і не повинні суперечити останнім.

Поправка – внесення виправлень, уточнень, усунення помилок, суперечностей у тексті законопроекту.

Правова сила мовних дій – дійсність законів і норм права, види їх мовної маркованості, а також окремі випадки мовних дій, наприклад, критерії інвективності тощо.

Правове регулювання – здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток.

Правовий акт – письмовий документ, виданий уповноваженим органом держави, установою, організацією, що містить припис, обов'язковість виконання якого забезпечує держава; такий акт висловлює владні веління та спрямований на регулювання суспільних відносин.

Правові абрєвіатури – скорочені словосполучення, утворені з перших літер слів, що входять до них. Розрізняють абрєвіатури за зовнішньою формою і за сферою застосування.

Правові аксіоми – закріплені в нормах права загально- визнані істини, що не потребують доказування та слугують підставою для обґрунтування (доказування) інших правових положень.

Правозастосування – спрямована на реалізацію норм права державно-владна діяльність компетентних органів, що здійснюється у встановлених законом формах щодо прийняття індивідуальних правових рішень з конкретних юридичних справ.

Правотворчий процес – це порядок здійснення юридично значущих дій з підготовки, прийняття й опублікування нормативно-

правового акта, що процесуально оформлені, юридично опосередковані та носять офіційний характер.

Правотворчість – це процес пізнання і оцінювання правових потреб суспільства й держави, формування та прийняття нормативно-правових актів уповноваженими суб'єктами в межах відповідних процедур.

Преамбула – це частина закону, яка містить вказівку на певні обставини, що послужили приводом до прийняття цього закону (мотиви), а також вказівку на завдання і цілі, які повинні бути досягнуті в процесі застосування цього закону.

Преюдиція – виключення заперечуваності юридичної вірогідності одного разу доведеного факту.

Прикінцеві положення – це система нормативних приписів, що вказують на особливості застосування певного нормативно-правового акта: термін набрання чинності; доручення відповідному органу держави, пов'язані з прийняттям даного акта та приведенням у відповідність з ним інших нормативно-правових актів.

Примітка – особливий прийом юридичної техніки, який використовується при оформленні змісту нестандартного, додаткового матеріалу, і який може містити законодавчі дефініції, схеми, таблиці, переліки. Частина нормативно-правового акта, яка представляє державно-владний припис, призначений для спеціального текстового або символічного підкреслення, має супровідний характер.

Принципи права – основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення і спрямованість правового регулювання суспільних відносин.

Припис (або позитивне зобов'язання) вимагає від суб'єктів права здійснення активних дій. Мета полягає в тому, щоб не допустити або принаймні запобігти або знизити можливі негативні наслідки для суспільства. Зазвичай за допомогою цих прийомів регулюються життєво важливі відносини.

Проекти актів – проекти постанов, резолюцій, декларацій, звернень, заяв, що впливають з установчих, організаційних, контрольних та інших функцій Верховної Ради.

Пропозиції – внесення змін до тексту законопроекту (статей, їх частин, пунктів, речень), зміни порядку розміщення, об'єднання розділів, глав, статей, їх частин і пунктів, а також виділення тих чи інших положень в окремі розділи, глави, статті.

Реалізація права – це забезпечене державою втілення положень

норм права у фактичній правомірній поведінці суб'єктів суспільних відносин.

Систематизація нормативно-правових актів – це діяльність, направлена на упорядкування нормативно-правових актів та приведення діючих юридичних документів в єдину, узгоджену систему.

Систематична інкорпорація – це упорядкування нормативно-правових актів за предметною ознакою, тобто за галузями права, інститутами, сферами державної діяльності. У систематизованих збірниках чи зібраннях законодавства нормативний матеріал об'єднується за видами та сферами правового регулювання (державне будівництво, громадські організації, освіта, оборона, кримінальна відповідальність тощо).

Словосполучення – це стійкий смисловий зв'язок між словами. Словосполучення бувають таких видів: фразеологізми (стійкі юридичні сполучення - мовні стандарти, або кліше, з чітко визначеним лексичним складом і порядком слів, визначаються необхідністю точно передати взаємозв'язок юридичних понять і думки законодавця); вільні словосполучення.

Спосіб тлумачення норм права – це сукупність прийомів і засобів, які дозволяють з'ясувати зміст норми права та вираженої в ній волі з метою їх реалізації.

Способи юридичної техніки – шляхи досягнення окреслених цілей і результатів за допомогою конкретних засобів та при наявності відповідних умов і передумов законодавчої практики (способи структуризації; способи логічного викладу; способи мовного викладу; способи побудови правового матеріалу за ступенем узагальненості (абстрактний, казуїстичний); способи зв'язку між нормативно-правовими актами).

Стаття – основний структурний елементом закону, який завжди містить закінчене нормативне положення.

Стиль права – система прийомів найбільш доцільного використання мовних засобів в нормативних документах, що є одними із засобів, які забезпечують ідеологічний вплив норм права, доступність і переконливість приписів, що містяться в нормативно-правовому акті.

Структура юридичної (правової) норми – ідеальна логічна конструкція, яка виражає взаємозв'язок її складових елементів.

Структура юридичної техніки: законодавча техніка; правозастосовна техніка; інтерпретаційна техніка; правореалізаційна

техніка.

Судова лінгвістика – вивчення і розробка у правовій практиці технічних прийомів розслідування за допомогою лінгвістики та ін.

Термін – це слово або словосполучення, яке однозначно й точно дає визначення чітко окресленому спеціальному поняттю.

Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах – система методів і засобів, професійних юридичних правил і процедур, які використовуються для забезпечення письмової побудови, конструктивності та досконалості нормативно-правових актів.

Тлумачення права – це складний інтелектуально-вольовий процес, що представляє собою сукупність розумових операцій. Дозволяє усунути неясності та можливі помилки при застосуванні норм права шляхом з'ясування і роз'яснення дійсного змісту норм права.

Частина статті містить логічно завершене викладення положення, а абзац частини статті – окреме питання, умови чи випадок.

Юридична (правова) презумпція – це засіб юридичної техніки, закріплене в нормах права припущення про наявність або відсутність юридичних фактів, явищ, ситуацій, зв'язків, які визнаються істинними, поки недоказано зворотнє (презумпція знання закону, презумпція невинуватості, презумпція істинності справедливості закону).

Юридична (правова) фікція – закріплений в нормативно-правових актах нормативний припис, який використовується в юридичній практиці у вигляді специфічного способу (прийому), що виражається у визнанні відомого неіснуючого факту існуючим або, навпаки, існуючої обставини неіснуючою.

Юридична аргументація – способи та можливості вираження юридичних аргументів засобами природної мови з урахуванням її багатозначності, варіантності та невизначеності.

Юридична дефініція – засіб нормотворчої техніки: коротке визначення державно-правового поняття, що виражає суттєві (якісні) ознаки юридичного явища.

Юридична експертиза – це аналіз законопроекту з точки зору дотримання різних правил юридичної техніки, які в основному стосуються: змісту (в тому числі концепції) законопроекту; його структури; логіки побудови; мови викладу норм права.

Юридична конструкція – специфічна побудова нормативного матеріалу, відповідно до певного типу або виду сформованих правовідносин, юридичних фактів, їх зв'язку між собою; комплекс

правових засобів, які утворюють типізовані моделі, що відповідають своєрідним різновидам суспільних відносин.

Юридична логіка – це логіка, яка діє в контексті соціальних умов, політики державної влади та груп людей.

Юридична мова – функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками, зумовленими специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній. Характеризується формалізацією, уніфікацією засобів вираження, орієнтована на ясність та однозначність.

Юридична техніка – сукупність прийомів і способів підготовки, розгляду, прийняття та обнародування проектів нормативно-правових, правозастосовних, інтерпретаційних актів, які забезпечують повне, просте, точне, економічне їх співвідношення з життєвими реаліями, волею нормодавця або інтерпретатора.

Юридична техніка міжнародного права – система прийомів та засобів цілеспрямованого перетворення міждержавної та внутрішньосоціальної дійсності на взаемокорисний і ефективно діючий організм. Юридична техніка дає змогу «пізнати» фундаментальні закономірності функціонування всієї сфери міжнародних відносин.

Юридичне (правове) застереження – соціально обумовлена умова, яка має спеціальну нормативно-лексичну форму (заява, положення), частково змінює зміст або об'єм дії норми права, створює новий правовий режим, виступає формою погодження інтересів і породжує певні юридичні наслідки.

Юридичне письмо – форма юридичного мислення, майстерність написання, система письмових засобів та правил їх використання, засіб фіксації юридичної мови, який за допомогою графічних елементів передає мовленнєву інформацію у вигляді «написаного тексту» та «офіційного документа» на відстань і закріплює її в часі.

Юридичний документ – це матеріальний носій правової інформації, за допомогою якого оформляються рішення і дії різних органів, посадових осіб, громадян.

Юридичний термін – слово або словосполучення, що виражає поняття правової сфери суспільного життя і має визначення в юридичній літературі (нормативно-правових актах, юридичних словниках, довідниках, енциклопедіях, наукових працях тощо). Особливості термінів: ясність, однозначність, апробованість, зрозумілість, економічність.

Юридичні (правові) аксіоми – це загальноновизнані істини, які не потребують доказів, що знаходять або пряме, або непряме відображення в нормах права.

Якість законодавства – це внутрішньо притаманна формі законодавства та змісту сукупність соціальних та юридичних властивостей, що обумовлюють його придатність задовольняти певні потреби суспільства.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Ст. 2598.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>
7. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
8. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
9. Про державну таємницю [Електронний ресурс]: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
10. Про доступ до публічної інформації [Електронний ресурс]: Закону України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
11. Про доступ до судових рішень [Електронний ресурс]: Закон України від 22.12.2005 р. № 3262-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>
12. Про засади державної регуляторної політики в сфері господарської діяльності [Електронний ресурс]: Закон України від

- 11.09.2003 р. № 1160-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
13. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 44. – Ст. 1764.
14. Про захист інформації в автоматизованих системах [Електронний ресурс]: Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр>
15. Про звернення громадян [Електронний ресурс]: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>
16. Про інформацію [Електронний ресурс]: Закон України від 2.10.1992 р. № 2657-XII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
17. Про Конституційний Суд України [Електронний ресурс]: Закон України від 16.10.1996 р. № 422/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/96-вр>
18. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
19. Про національний фонд і архівні установи [Електронний ресурс]: Закон України від 24.12.1993 р. № 3814-XII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>
20. Про нотаріат [Електронний ресурс]: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
21. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
22. Вимоги щодо розроблення мирової угоди боржника відповідно до Типової форми мирової угоди у справі про банкрутство [Електронний ресурс]: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 19.06.2013 р. № 1223/5. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1065-13>
23. Деякі питання проведення гендерно-правової експертизи [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 12.05.2006 р. № 42/5 – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v42_5323-06.
24. Методичні рекомендації щодо здійснення експертизи нормативно-правових актів (їх проектів) на відповідність Конвенції про захист

- прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] : Міністерство юстиції України, Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини; затверджено Урядовим уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини 15.08.2006 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0003323-06>.
25. Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки [Електронний ресурс] : схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 41. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0041323-00>.
26. Положення про Веб-сайт Верховної Ради України у глобальній інформаційній мережі Інтернет [Електронний ресурс] : затвердж. розпорядженням Голови Верховної Ради України від 24 травня 2001 р. № 462. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462/01-%D1%80%D0%B3/card6#Public>
27. Про вдосконалення порядку державної реєстрації нормативно-правових актів у Міністерстві юстиції України та скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 12.04.2005 р. № 34/5. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0381-05>
28. Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади [Електронний ресурс] : Указ Президента від 3.10.1992 р. № 493/92. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/493/92/card6#Public>
29. Про Єдиний державний реєстр нормативних актів [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 27.06.1996 р. № 468/96. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/468/96>
30. Про запровадження Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та здійснення правової інформатизації України [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 11.12.1996 р. № 1504. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1504-96-p>.
31. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2010 р. № 1380/5. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1380323-10>.

32. Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/731-92-%D0%BF>
33. Про затвердження Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 р. № 1150. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1150-98-%D0%BF>
34. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>
35. Про затвердження Положення про порядок здійснення обліку та систематизації законодавства в органах та установах юстиції України [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 15.04.2004 р. № 31/5. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v31-5323-04>
36. Про затвердження Положення про порядок роботи з законопроектами та іншими документами, що вносяться Президентом України на розгляд Верховної Ради України [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 30.03.1995 р. № 270/95. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/270/95>
37. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2001 р. № 376. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/376-2001-%D0%BF>
38. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2001 р. № 376. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/376-2001-%D0%BF>
39. Про затвердження Порядку проведення органами юстиції перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 18.01.2012 р. № 91/5. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0075-12>

40. Про затвердження Правил підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 06.09.2005 р. № 870. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/870-2005-%D0%BF>
41. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 950. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF>
42. Про затвердження Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2011 р. № 1242. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>
43. Про затвердження форми висновку юридичної служби міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади та його територіальних органів, місцевих державних адміністрацій за результатами проведення юридичної експертизи проекту нормативно-правового акта [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 06.07.2011 р. № 1805/5. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0826-11>
44. Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 09.02.1999 р. № 145/99. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145/99>
45. Про здійснення експертизи проектів законів та проектів актів Кабінету Міністрів України, а також нормативно-правових актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, щодо відповідності положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 20.08.2008 р. № 1219/7. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v1219323-08>.
46. Про поліпшення організації законопроектної діяльності [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 26.11.2003 р. № 1348/2003. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1348/2003>
47. Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 15.11.2006 р. № 970/2006. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/970/2006>

48. Про проведення гендерно-правової експертизи [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2006 р. № 504. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504-2006-%D0%BF>
49. Типова форма мирової угоди у справі про банкрутство [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства юстиції України від 19.06.2013 р. № 1223/5. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1065-13>
50. Про деякі питання практики виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів України [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 р. № 9. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009600-12>

Основні

51. Кримінально-процесуальні документи: досудове та судове провадження: навчально-практичний посібник / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 406 с.
52. Процесуальна документація: навч. посібник / П. М. Павлик, Ж. В. Удовенко, Т. М. Кілічава, Л. М. Райх. – 3-тє вид., переробл. та доповн. станом на 1 серп. 2010 р. – К. : Центр учб. л-ри, 2010. – 560 с.
53. Процесуальні документи у цивільних справах : теорія, методика, практика : науково-практичний посібник / ред. С. Я. Фурса – К. : Правова єдність, 2011. – 895 с.
54. Процесуальні та договірні документи у практиці роботи / С. О. Теньков, О. В. Богатиренко, О. С. Головатенко [та ін.]. – К. : Професіонал, 2012. – 512 с.
55. Юридична техніка : навч. посіб. / Шутак Ілля Дмитрович, Онищук Ігор Ігорович; Івано-Франків. ун-т права ім. короля Данила Галицького, Лаб. академ. дослідж. прав. регулювання та юрид. техніки. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2013. – 495 с.
56. Юридична техніка й технології : навч.-метод. посіб. / Манько Денис Григорович ; Міжнар. гуманіт. ун-т, каф. теорії та історії держави і права. – Херсон : Олді-плюс, 2013. – 202 с.

Додаткові

57. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія : Навчальний посібник. – К. : Стилос, 2002. – 198 с.

58. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. / Е. Ф. Демський. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.
59. Акти місцевих державних адміністрацій. (Зразки документів) : інформ.-довід. посіб. / С В. Циц. – Хмельницький : [б. в.], 2009. – 168 с.
60. Андронов І. В. Питання класифікації рішень суду в цивільному процесі України [Електронний ресурс] / І. В. Андронов // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3-4. – С. 204-207. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2006_3-4_29.pdf
61. Артеменко В. Проектування нормативно-правових актів [Текст] : [навч. посіб.] / В. Артеманко. – К. : Європа-XXI, 2007. – 256 с.
62. Балтаджи П. Юридична техніка правозастосовних актів: теоретичний аспект / П. Балтаджи // Південноукраїнський правничий часопис. – 2006. – № 2. – С. 68-70.
63. Балюк І. А. Господарське процесуальне право [Електронний ресурс] : Навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2008. – 224 с. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/6143/93/>
64. Беляневич О. А. Процесуальні аспекти укладання мирової угоди в господарському суді // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 2. – С. 133-139.
65. Берджерон Р. Правила нормопроекування [Електронний ресурс] / Р. Берджерон. – Оттава : М-ство юстиції Канади, 1999. – 60 с. – Режим доступу: apitu.org.ua/system/files/bergeron.doc
66. Биля І. О. Теоретичні основи використання нормотворчої техніки : автореф. дис ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. О. Биля. – Х., 2004. – 20 с.
67. Биля-Сабадаш І. О. Мовностилістичні правила вираження змісту нормативних правових актів / І. О. Биля-Сабадаш // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 35-42. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_1_8.pdf
68. Богачова О. В. Законотворчий процес в Україні / О. В. Богачова, О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко. – К. : Реферат. – 2006. – 424 с.
69. Болдырев М. Юридическое конструирование: курс лекций [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://issuu.com/singa/docs/iurconst/1>
70. Буроменський М. В. Звернення до Європейського суду з прав людини : практика Суду і особливості українського законодавства

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php?id=1080677442>
71. Відповідальність за порушення законодавства про дорожній рух (нормативна база, коментарі, зразки процесуальних документів) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. М. Тараненко, А. О. Собакарь; Донецький юридичний ін-т МВС при Донецькому національному ун-ті. – Донецьк : [б.в.], 2005. – 134 с.
 72. Гарник Л. Л. Юридична природа правотворчої помилки: теоретичний аналіз / Л. Л. Гарник // Вісн. Харк. нац. ун-ту. – Вип. 6. – Х. : ХНУ, 2009 – С. 246-250.
 73. Гиляка О. Юридичний документ : особливості та законодавче регулювання [Електронний ресурс] / О. Гиляка // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 3. – С. 165-172. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vapny_2014_3_18.pdf
 74. Горевий В. І., Куліш А. М. Юридичні документи підприємства. Практикум: Навчальний посібник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. – 360 с.
 75. Господарське процесуальне право : Підручник / В. Д. Чернадчук, В. В. Сухонос (ст.), В. П. Нагребельний, Д. М. Лук'янець; За заг. ред. к. ю. н. В. Д. Чернадчука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 378 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_CPD/Chernadchuk_pp_12.pdf
 76. Господарське процесуальне право: Підручник/О. П. Подцерковний, О. О. Квасницька, Т. В. Степанова та ін., За ред. О. П. Подцерковного, М. Ю. Картузова. – Х. : Одісей, 2011. – 400 с.
 77. Господарські договори: як правильно і вигідно скласти [Текст] : практ. керівництво. – Дніпропетровськ : Баланс-Клуб, 2015. – 109 с.
 78. Губаева Т. В. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности [Электронный ресурс] / Т. В. Губаева. – 2-е изд., пересмотр. – М. : Норма: Инфра-М, 2010. – 176 с. – Режим доступа : <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/16579/bfea553bc179335fda4c6f7a9d7529d9.pdf?sequence=1>
 79. Гусарев С. Д. Юридична діяльність : методологічні та теоретичні аспекти / С. Д. Гусарев. – К. : Знання, 2005. – 376 с.

80. Гудзь Д. С. Правові презумпції у міжнародних документах про права людини / Д. С. Гудзь // Держава і право. – 2007. – № 36. – С. 91-97.
81. Давыдова М. Л. Юридическая техника: проблемы теории и методологии [Текст] : монография [Электронный ресурс] / М. Л. Давыдова ; ГОУ ВПО «ВолГУ». – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2009. – 318 с. – Режим доступа : <http://siberia-expert.com/works/Davydova.pdf>
82. Дзейко Ж. О. Проблеми формулювання правил і засобів законодавчої техніки в Регламенті Верховної Ради України та шляхи їх вирішення / Ж. О. Дзейко // Держава і право. – 2006. – № 34. – С. 24-28.
83. Дзейко Ж. О. Структура закону / Ж. О. Дзейко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – № 4. – С. 9-18.
84. Дзейко Ж. О. Сучасний стан та пріоритетні напрямки розвитку законодавчої техніки в Україні: практичні аспекти / Ж. О. Дзейко // Університет, наук, записки. – 2006. – № 3/4. – С. 28-35.
85. Дзейко Ж. О. Сучасний стан та тенденції розвитку законодавчої техніки в Україні : теоретичні аспекти / Ж. О. Дзейко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Вип. 42. – С. 27-34.
86. Дзейко Ж. О. Функції законодавчої техніки / Ж. О. Дзейко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 5. – С. 50-58.
87. Дзейко Ж. О. Юридичні конструкції як засоби законодавчої техніки: поняття, значення та вимоги до їх створення / Ж. О. Дзейко // Українське право. – 2007. – № 1 (20). – С. 17-29.
88. Дзюбенко О. Л. Теоретико-правове розуміння юридичної техніки відомчої нормотворчості / О. Л. Дзюбенко // Юриспруденція: теорія і практика. – К., 2009. – № 7. – С. 2-10.
89. Документознавство. Зразки документів правділової сфери: навч. посіб. / А. В. Корж. – 3-тє вид., стер. – К. : КНТ, 2009. – 314 с.
90. ДСТУ 2732-2004. Державний стандарт України. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. Вид. оф. – К. : Держстандарт України, 2005. – 24 с.
91. ДСТУ 3582-1997. Державний стандарт України. Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові. Загальні вимоги та правила. Вид. оф. – (Чинний від 01.07.98). – К. : Держстандарт України, 1998. – 24 с.
92. ДСТУ 3966-2000. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. – К., 2000.

93. ДСТУ 4163-2003. Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів. Вид. оф. – К.: Держспоживстандарт, 2003. – 21 с.
94. Железняк Н. Нормотворча діяльність як форма реалізації державної правової політики / Н. Железняк // Право України. – 2004. – № 7. – С. 94-99.
95. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Х.: Право, 2009.
96. Законопроекування / О. Л. Копиленко, О. В. Богачова та ін.; за ред. : О. Л. Копиленка, О. В. Богачової. – К.: Реферат, 2010. – 176 с.
97. Заяви та клопотання до суду: зразки документів, коментарі / Л. Г. Залуцька. – Х.: Консульт, 2006. – 176 с.
98. Зразки документів у господарському процесі: станом на 2 квіт. 2012 р.: [наук.-практ. посіб.] / [Деледівка С. Г. та ін.]; за заг. ред. Деледівки Сергія Григоровича. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 703 с.
99. Зразки кримінально-процесуальних документів: дізнання та досудове слідство / М. А. Хазін [і др.]. – К.: Атіка, 2006. – 235 с.
100. Зразки процесуальних документів: посібник / А. М. Бірюкова [та ін.]; ред. С. О. Куринська; Академія адвокатури України, Школа адвокатської підготовки. – К.: Прецедент, 2005. – 176 с.
101. Зразки цивільно-правових документів: науково-практичний посібник / за ред. В. О. Кузнецова. – К.: Істина, 2011. – 712 с.
102. Інформаційно-методичні матеріали для громадян, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб щодо підготовки конституційних звернень [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/133816>
103. Кашанина Т. В. Юридическая техника: учебник [Электронный ресурс] / Т. В. Кашанина. – 2-е изд., пересмотр. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – 496 с. – Режим доступа: http://vk.com/doc13290445_164171367?hash=cf9499f29627dcc72c&dl=28aabb49a7217e1962
104. Ковальський В. С., Козінцев І. П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади / В. С. Ковальський, І. П. Козінцев. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 192 с.

105. Кодифікація законодавства України : теорія, методологія, техніка / Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, Л. М. Горбунова, М. О. Теплюк, Л. В. Гульченко, В. І. Риндюк; за заг. ред. О. І. Ющика. – К. : Парлам. вид-во, 2007. – 208 с.
106. Коментовані зразки документів (за чинним законодавством України) / А. М. Єрух [и др.]. – Х. : Страйд, 2005. – 368 с.
107. Коментовані зразки документів (за чинним законодавством) : у 3 т. / за заг. ред. В. М. Марченка, О. Д. Чуєвої. – Х. : Страйд, 2010. – 440 с.
108. *Коржанський М. Й.* Презумпція невинуватості і презумпція вини: моногр. / М. Й. Коржанський. – К. : Атіка, 2004. – 216 с.
109. *Кравченко С. П.* Мова як фактор правоутворення та законотворення: ав- тореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С.П. Кравченко. – Одеса, 2000. – 20 с.
110. Красницька А. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування : посібник / А. Красницька. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 537 с.
111. Красницька А. Правила-вимоги юридичної техніки щодо процесуальних актів кримінального судочинства / А. Красницька // Юриспруденція: теорія і практика. – 2009. – № 1. – С. 7-13.
112. Красницька А. Правозастосовні помилки у текстах процесуальних актів кримінального судочинства / А. Красницька // Судова апеляція. – 2009. – № 1. – С. 28-33.
113. Красницька А. Удосконалення мови процесуальних актів кримінального судочинства / А. Красницька // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : зб. матеріалів наук.-практ. конф. – К., 2006. – С. 79-82.
114. Красницька А. Юридична техніка пам'яток права періоду княжої влади: (на матеріалі договору Русі із Візантією 911 року та Короткої редакції «Руської Правди») / А. Красницька // Юриспруденція: теорія і практика. – 2010. – № 8. – С. 7-13.
115. Красницька А. Юридична техніка процесуальних актів кримінального судочинства / А. Красницька // Науковий вісник НАВСУ. – № 2. – 2003. – С. 120-128.
116. Краснослободцева Н. К. Основы техники юридического письма [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://booksha.ru/nauka_obrazovanie/yurisprudentsiya/16901-osnovi_tehniki_yuridicheskogo_pisma.html

117. Кримінальний процес України : тези лекцій; ігри; процесуальні документи : навчальний посібник для студентів вузів / В. В. Молдован, Р. С. Кацавець. – К. : Алерта, 2012. – 357 с.
118. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: наук.-практ. посіб. / [Андрєєв Р. Г. та ін.]. – К. : Алерта, 2012. – 734 с.
119. Кримінально-процесуальні документи: досудове та судове провадження : навчально-практичний посібник / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 406 с.
120. Куйбіда Р. Посібник із написання судових рішень / Р. Куйбіда, О. Сироїд. – К. : Дрім Арт, 2013.
121. Левченко К. Б. До методології проведення гендерної експертизи українського законодавства [Електронний ресурс] / К. Б. Левченко // Форум права. – 2008. – № 1. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/081kbeuz.pdf.
122. Легка О. Юридична техніка законодавчих та правозастосовних актів / О. Легка // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 101-107.
123. Манько Д. Г. Щодо визначення поняття юридичної техніки і технології [Електронний ресурс] / Д. Г. Манько // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 50. – С. 100-104 – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34684/16-Manko.pdf?sequence=1>
124. Мічурін Є. О. Техніка складання договорів : науково-практичний посібник. Серія «Практика і закон». – Харків : Юрsvіт, 2011. – 536 с.
125. Навчально-методичний посібник для практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Нормопроектувальна техніка та державна реєстрація нормативно-правових актів» (освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр», спеціальність 8.03040101 «Правознавство») / уклад.: С. Г. Сєрьогіна, П. М. Любченко, І. І. Бодрова та ін. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013 – 35 с.
126. Нормотворча діяльність Президента України та її нормопроектне забезпечення : моногр. / О. В. Скрипнюк, В. Л. Федоренко, Ю. Г. Барабаш, Я. О. Берназюк та ін. – К. : НАДУ, 2011. – 344 с.

127. Онищук І. І. Проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання вимог до юридичної техніки / І. І. Оніщук // *Юридична Україна*. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – № 6 (102). – С. 22-27.
128. Оніщук І. Юридична техніка конструювання норми права / І. Шутак, І. Оніщук // *Вісник Національної академії прокуратури України*. – 2013. – № 2. – С. 39-44.
129. Перунова О. М. Процесуальні акти-документи з цивільних справ : Автореф. дис... канд. юрид. наук / О. М. Перунова; Харк. нац. ун-т внутр. справ. –Х., 2007. – 20 с.
130. Петришина М. О. Нормотворча діяльність в органах місцевого самоврядування в Україні: моногр. / М. О. Петришина. – Х. : Право, 2011. – 232 с.
131. Правове письмо: навч. посіб. / В. А. Ватрас, Д. А. Монастирський, В. Г. Рогожа та ін. / за ред. Р. О. Стефанчука. – К. : Алерта, 2011. – 148 с.
132. Правочини. Зразки нотаріальних документів: навчально-практ. посібник : Коментар цивільного законодавства, нові види договорів, зразки нотаріальних документів, коментар до окремих зразків документів / Є. О. Мічурін. – Х. : Еспада, 2004. – 464 с.
133. Пригара Л. Юридична техніка: поняття, структура, ознаки / Л. Пригара // *Часопис Київського університету права*. – 2004. – № 2. – С. 26-31.
134. Процесуальна документація: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. М. Павлик [и др.]. – 2-е вид. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 464 с.
135. Процесуальні акти кримінального судочинства : юридична техніка, шляхи вдосконалення: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Красницька А. В.; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2008. – 232 с.
136. Рабінович П. Правотлумачення і герменевтика (за матеріалами практики Конституційного Суду України) / П. Рабінович // *Вісник Академії правових наук України*. – 2006. – № 4 (47). – С. 13-22.
137. Ришелюк А. М. Законотворчий процес в Україні: навч. посіб. / А. М. Ришелюк. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 218 с.
138. Рожнова В. В. Практикум зі складання кримінально-процесуальних документів (досудове провадження) : навч.-практ. посіб. з метод. реком. /В. В. Рожнова, О. Ф. Штанько, Ю. І. Азаров. – К. : Вид. Паливода А. В., 2009. – 308 с.

139. Роїна О. М. Збірник позовних заяв. практичний посібник. – К. : КНТ, 2011 – 204 с.
140. Севостьянова Н. І. Право на індивідуальну заяву до Європейського суду з прав людини: генезис, еволюція, сучасність [Електронний ресурс] / Н. І. Севостьянова // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 58. – С. 202-208. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdp_2011_58_30.pdf
141. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: [підручник] / О. Ф. Скакун. – 2-ге вид. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
142. Суд. Зразки документів (заяви, позовні заяви, скарги, клопотання) : практич. посібник / упоряд. І. А. Куян. – 3. вид., доп. і перероб. – К. : Оріяни, 2004. – 252 с.
143. Сучасне діловодство : зразки документів, діловий етикет, інформація для ділової людини / уклад. Н. Г. Горголюк, І. А. Казімірова ; ред. В. М. Бріцин. – К. : Довіра, 2007. – 687 с.
144. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина [Електронний ресурс]: підручник. Академічне видання. – К.: Алерта, 2014. – 440 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072059201/pravo/kriminalnyi_protzes_ukrayini_zagalna_chastina_
145. Ткачук А. Ф. Законодавча техніка : практич. посіб. / А. Ф. Ткачук. – К. : Ін-т громад. суспільства, 2002.
146. Ткачук А. Ф. Законодавча техніка. Як готувати проекти законів: практич. посіб. / А. Ф. Ткачук. – К. : Ін.-т громад. суспільства, 2004.
147. Трудові відносини в Україні. Нормативні документи. Зразки документів. Коментарі / уклад. В. В. Шаботинський ; Державний департамент нагляду за додержанням законодавства про працю, Територіальна держ. інспекція праці у Київській області. – К. : МВЦ «Медінформ», 2006. – 328 с.
148. Укладання трудового договору : коментар, нормативна база, зразки документів / Є. К. Пашутинський. – 3-є вид., змінене та допов. – К. : КНТ, 2008. – 240 с.
149. Ульяновська О. Правові фікції і правові презумпції: єдність та відмінність / О. Ульяновська // Право України. – 2005. – № 6. – С. 101-103.
150. Хворостянкіна А. Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії / А. Хворостянкіна // Право України. – 2005. – № 11. – С. 28-32.

151. Цивільний процес України: академічний курс: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]; [за ред. С.Я.Фурси]. – К. : Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. – 848 с.
152. Цивільні процесуальні документи : посібник / уклад. С. О. Куринська. – К. : Прецедент, 2011. – 352 с.
153. Чулінда Л. І. Шлях вдосконалення законодавства через юридико-лінгвістичні особливості побудови законодавчих текстів / Л. І. Чулінда // Українське. право. – 1999. – № 2. – С. 101-104.
154. Швед Е. Ю. Поняття процесуального акту-документу з адміністративних справ[Електронний ресурс]/Е. Ю. Швед // Форум права. – 2007. – № 3. – С. 278-282. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07sejzas.pdf>
155. Швед Е.Ю. Процесуальні акти-документи в адміністративному судочинстві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Е.Ю. Швед ; Харків. нац. ун-т внутрішніх справ. – Х., 2009. – 18 с.
156. Швецова-Водка Г. М. Типологія документа: Навч. посібник для студентів ін-тів культури / Рівн. держ. ін-т культури. – К.: Кн. палата України, 1998. – 80 с.
157. Шевчук В. Гармонізація українського законодавства відповідно до норм Європейського прецедентного права / Шевчук В. // Право України. – 2005. – № 9. – С. 123-127.
158. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – 2-ге видання. – К: Алерта, 2011. – 696 с.
159. Шестопалова Л. М. Дослідження нормативно-правових актів: метод. рек. / Л. М. Шестопалова, Н. В. Пелипенко; за ред. О. М. Джужі. – К. : НАВС України, 2005.
160. Шутак И.Д. **Общая** теория правовых оговорок: [моногр.]/ **И. Д. Шутак.** – СПб. – Петерб. ун-т МВД России, 1998. – 206 с.
161. Шутак И.Д. Теория и практика оговорок в праве: система понятий: терминологический словарь / И. Д. Шутак. – СПб.: С. – Петерб. ун-т МВД России: Алетейя, 1999. – 204 с.
162. Шутак І. Юридична техніка як сфера наукових знань і навчальна дисципліна / І. Шутак // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 3. – С. 81-86.
163. **Шутак І. Д.** Дефекти дефініцій міжнародного права: теоретико-методологічні й техніко-юридичні аспекти / І. Д. Шутак // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 3(15). – С. 85-91.

164. *Шутак І. Д.* Застереження міжнародних нормативно-правових актів (загально-теоретичні й типологічні аспекти) / І. Д. Шутак // Вісник Національної академії прокуратури **України**. – 2008. – №3 (11). – С. 104-110.
165. *Шутак І. Д.* Техніко-юридичні методи узгодження національного і міжнародного права / І. Д. Шутак // Вісник Національної академії прокуратури **України**. – 2009. – № 1 (13). – С. 91-100.
166. Шутак І. Юридична техніка міжнародного права: (загальнотеоретичний аспект) / І. Шутак // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 2. – С. 87-92.
167. *Юлдашев О. Х.* Управління нормотворчою діяльністю найперспективніших шлях удосконалення законодавства України / О. Х. Юлдашев // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 5. – С. 41-49.
168. *Ющик О. І.* Теоретичні основи законодавчого процесу: моногр. / О. І. Ющик. – К.: Парлам. вид-во, 2004. – 520 с.
169. *Ющик О. І.* Юридична техніка: проблеми визначення поняття / О. І. Ющик // Парламентаризм в Україні: теорія і практика. – К., 2001.
170. Як і коли можна звернутися до Європейського суду з прав людини? [Електронний ресурс] /Автори-упорядники Р. О. Куйбіда, Т. В. Руда. – Київ, 2011. – 56 с. – Режим доступу: http://www.court.gov.ua/documents/97/7412/Evrop_sud_z_prav_ludyn_i.pdf